

21

43.

PA
8555
P435S9

Leslie. 235-

Domerium de tempore.

fratris Delbarti ordinis
sancti Francisci

TEMESVÁRI PELBÁRT

ÉLETE ÉS MUNKÁI.

ÍRTA

SZILÁDY ÁRON.

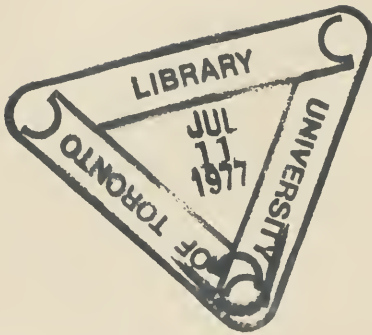
KIADTA

A M. T. AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI BIZOTTSÁGA.

BUDAPEST, 1880.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

IV., EGYETEM-UTCA 4. SZÁM ALATT.

PA
8555
P43559

ELŐSZÓ.

E dolgozat 1876-dik évi deczember 15-én olvastott fel a M. T. Akadémia I. osztályának ülésében. A lefolyt három év alatt számos új adat járult az eredeti szerkezethez, mely ez által több helyén módosulást szenvedett. Kész munkához járuló adatok az egésznek újra átdolgozása nélkül az alaknak nem igen szoktak javára válni. Itt is ez az eset. A tartalom gyarapodott s még gyarapodnia kellett volna; de kiadásra került a sor.

Pelbárt alakja irodalomtörténeti kutatások közben domborodott ki ennyire s hiszem, hogy nem is fog többé elrejtőzhetni. E kísérlet után bizonyosan többen lesznek, kik szivesen felkeresik magas fái árnyékában, s könyveinek csak kezdetben alkalmatlan bötüzése senkit sem fog olvasásuktól visszariasztani. Katalin legendáján kívül, kivált a magyar szentek legendái még sokkal jutalmazhatják a nyelv- és történetvizsgáló olvasót. Encyclopaediája figyelmes tanulmányozást érdemelne. Beszédeiben még sok oly részlet van, mely egyik-másik régi magyar kézirat kisebb-nagyobb szakaszának eredetije gyanánt fog föltűnni. E szem-

pontból különösen az Érdy-codex érdemelné meg a tüzetesebb összehasonlítást, de a kisebbek közül is találkozhatik olyan, melynek tartalma haszonnal vethető össze.

A régi magyar szövegek helyes értelmének megtudása főfontosságú dolog a nyelv vizsgálóra nézve — ha különben a forrás nyomozása nem érdekelné is. Codexeinkben pedig annyi a homályos, zavart értelmű mondat és érthetetlen kifejezés, hogy csak örülhetünk, ha bár fáradságos kutatás után, a valódi értelmet megtaláljuk s nem bizonytalan találgatással kell beérnünk.

A nemzeti művelődés történetét igazi alapon s helyes elvek szerint megírni még csak későbbben lehet. Magyar s latin nyelvű régi irodalmunknak minden irányban megejtendő áttanulása nélkül ez soha meg nem történhetik. Ha e dolgozatban itt-ott halmozottságot lát az olvasó, az leginkább ide vágó adatok felhordásából származott.

Összehasonlítás végett talán többet is kellett volna a Katalin legenda latin s magyar szövegéből közölni, de mivel a latin előszó és index kiadása el nem maradhatott s a Horvát-c. és Tihanyi-codex tartalmának megfelelő szövegből is akartam legalább emyit közzétenni s még valamit a Kazinezy-codex latinjából is: csaknem lehetetlen volt a legendából többet adni. Ha a Régi Magyar Költöktárának I. kötete valaha második kiadást ér, ott lesz helyén a legenda latin s magyar szövegét apróra összehasonlítani s egyeztetni.

A latin legendát 1877 nyarán szereztem külföldről; hazai könyvtárainkban azóta sem tudtam feltalálni. A Füg-

gelék II. száma alatt olvasható szövegre ez év júliusában akadtam véletlenül. A III. szám alatt közölt legterjedelmesebb szöveg a *Stellarium* I. könyvéből van véve, egyrészt azért, hogy Pelbárt latin stílusából — csekély kihagyással — minél hosszabb összefüggő mutatványt adhassak, másrészt pedig, hogy két codexünk eredetije, ezek lapjainak megjelölésével utánjárás nélkül is egybevethető legyen a magyar szöveggel. Annak, ha a két codex magyarságát egymással s az eredetivel csak ily terjedelemben hasonlítjuk is össze, lehet az a kívánatos eredménye, hogy a megjelölt helyeken folytatni fogjuk az egyeztetést. A IV. szám alatt végre egy rövidebb beszéd töredéke áll a *Sermones de Tempore*-ből azért, hogy a Kazinczy-codex szövegéből is adhassunk némi csekélységet, melynek különben nagyobb része szintén a *Stellariumra* utal.

Régi magyar irodalmunk és nyelvtudományunk szempontjából tekintve — a mennyire codexeink tartalma szükségessé tenné — Pelbárt bilinguis kiadása nem volna épen hijáavaló munka. Igaz, hogy a kiadások sokasága ezt szinte feleslegesnek képzelheti; másfelől azonban ezeknek rövidítések miatt kissé vesződéses olvasása, valamint az is, hogy a magyar codexek szövege nem halad mindig a latinnal egy folyóban, hanem tetszés szerint válogatva hol innen hol amonnan vett részleteket told össze s ugyanazon munkából merítve is hol előre hol hátra útasít: nagyon érezteti annak szükségét, hogy az egyszer kicsáklázott részlet kutatás közben ismét alá ne merüljön az ősnymutatványoknak jégzajláshoz hasonló betű-árjába.

Azonban kössünk ki.

A M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága e füzettel megindítja az irodalomtörténeti monographiák sorozatát. Az «Adat-tár» szerkesztését elrendelte. Új munka vár. Isten velünk!

Budapest, 1879. december 8-án.

Sz. Á.

Nemzeti irodalmunk történetének számos kifejtetlen részlete sőt hézaga is van. TOLDY nyomait — kevés kivétellel — másolók taposásák, «a kik (a középkorra nézve) mindenöket az utolsó részletig az ő könyvéből írják ki — legtöbbször pontatlanul és hibásan. Munkáik torzképei a historiának, nem látott vagy nem tanulmányozott dolgok alakítatlan cháosza».¹⁾ — A részletektől való iszonyodásnak elmaradhatatlan következése a felületesség. A rendszer megalkotója nem terjeszkedhetett ki mindenre, de becses újjmutatásaival nem fukarkodott: ha ezek nyomán mi is csak ide-oda mutogattunk, értelem és világosság helyett zavart vélekedésre és ferde fogalmak terjedésére szolgáltatunk okot. Pedig ama jó részt különben is homálylepte tájakon nem ködnevelő beszédre és tanításra van szükség.

Nem valami rengeteg sok az a mink van, de nem is épen lengeteg csekélység. Nyelv- és irodalomtörténeti maradványaink töredékessége, szaggatott sorozata hasonlít azon folyamhoz, mely választott irányát követve, csak néhol mutatkozik a föld színén s nagyobb részét rejtett eréken szivárog, hogy összegyűlve fokozódott erővel fakadjon föl, medret vájjon s gátat hanyjon azon rétegek s sziklák közt, melyek folyását lassítják. Kétfelől a part hosszában elég sűrűn szerteszórva forrásszemek csillámlanak, a fűszárlól is fölragyog a harmatcsepp s mindezeknek tükörében nyelv- és történetbúvárokul boldog gyermekek módjára szinte egész mostanáig elbűvölve gyönyörködénk s JERNEY és CZECH ideje óta alig-alig eszmélkedünk, hogy mindezek egyesítése által neveljük a folyam árját, gyorsabbítsuk a lefolyást, elsodrassuk a tórlodó zátonyokat s elejét vegyük az elsekélyesülésnek, iszap- és mocsárképződésnek.

¹⁾ TOLDY. *Irod. tört.* Előszó a harmadik kiadáshoz.

Két legrégebbi szövegünkön kívül okleveleink szórványos nyelvkinéséről beszélek, a mely korántsem kicsinylendő tömeg. Az újabb hibátlan olvasások nyomán biztosan lehet és kell ennek kutatásához s megfejtéséhez látnunk, hogy a halotti beszéd és königsbergi töredék korát előző és követő idő nyelvanyagának egybefoglalása által a mennyire lehet pótolva legyen azon hézag, mely — mondhatni — régi biblia-fordításunk koráig terjed.

Csudálni lehet, hogy ezen — aranymosásnak is mondható — lélekelelő munkának teljesítésére még mindig oly húzódozva vállalkozunk, pedig az anyag nagy részéhez ma már fáradság nélkül juthatunk.

Jelen és múlt századi irodalmunk és története iránt vehető észre némi érdeklődés, azontúl a távolság arányához képest mind kevesebb. Még is hiszszük s talán tanítjuk is, hogy az egész középkor, sötét tudatlanság kora! Nekünk legalább eddig sem kellett volna ezt hinni s tanítanunk.

Hunyadi Mátyás fényes és hatalmas uralkodása alatt a tudományossággal és művészettel együtt a nemzeti irodalom költői ága is jelentékeny virágzásban volt. A Szabács megvételéről szóló töredéknek nyelve és verselése tagadhatatlanul bizonyítja ezt s fölötte áll a következő század első feléből ránk maradt költői verses munkáknak. A sz. Bernát hymnusa és a Katalin legenda, a másolók kezének újtó nyomai ellenére is szintén oda vallanak vissza s középkori költői irodalmunknak a nemzeti önállóság erőteljes évtizedeivel igen hihetően összeeső fénykoráról tesznek bizonyosságot.

Azon alkonyulásra mutató szürkületnek, mely a nemzeti lét délszínben ragyogó pompájára Mátyás halálával mindinkább sűrűdve kezdett borúlni, van egy nem egészen elfelejtett, de már inkább csak nevérl s néha egyik másik munkája címén emlegetett alakja, a kit «Stellarium» nevezetű munkájáról vett hasonlattal — azon idők irodalmi egének esthajnal csillagául tekinthetünk. — Ha lesz olyan, a ki talán megsokalja a fényt, a mit neki vagyok hajlandó tulajdonítani : bizton reményelem, hogy az ilyen is egyet fog velem érteni annak elismerésében, a mit irodalmunk s általában művelődésünk történetében az ő munkásságának köszönhetünk.

¹⁾ Újabbán NAGY GYULA e téren szép sikerrel működik.

I.

TEMESVÁRI PELBÁRT-ról a XV. században élt s a XVI. elején elhalt ferenczi szerzetesről, kora egyik legnevezetesebb s tudományosabb egyházi szónokáról s különösen irodalmi munkásságáról kívánok némelyeket elmondani. Össze akarom szedni azt a nem sok adatot, melyben egy és más helyen róla van emlékezet; helyet akarok neki szorítani magyar nyelvű irodalmi maradványaink vígályos soraiban, hogy ezután közelebbről tekintsük öt s ne útasítsuk oda latin nyelvet használt tudósaink seregébe, a kiket hova tovább napról-napra vastagabb rétegben takar a felejtés pora. — Az erre való adatokat részben saját latin nyelven megjelent munkáiból, részben s illetőleg régi magyar codexeinkből meritem. — Élete s egyénisége megkísérthető vázolásához kedvem van, de ez nem fog arra bírni, hogy a kor perspectivájából kiemelve akarjam fölűntetni.

Születése idejéről semmit, helyéről a kor szokása szerint fölvetett vezetéknev után csak annyit tudunk, hogy TEMESVÁRTT születtett. Atyja László volt, ki fia nevelésére már elébb mindent megtehetett, midőn 1458-ben a krakkai egyetemre küldte,¹⁾ hol öt évi tanulás után az egyetem «liber promotionum»-a szerint 1463-dik évi decz. hava 17-dik napján, 24 társa közt az ötödik helyen nyerte meg a baccalaureatust.²⁾ Hol tanult azelőtt, hogy Krakóba ment?

¹⁾ Az egyetem anyakönyvében 1458-ban 10—12 magyar születésű tanuló jegyeztetett be s ezek közt: PELBARTUS LADISLAI DE THEMESWAR. Ezt az eddig ismeretlen adatot FRAKNÓI VILMOS úr szívésségének köszönöm, ki csak e napokban tért vissza szokottnál is szerencsésebb fölfedező útjából s egyebek közt a legrégebbs magyar nyomtatvány töredékével együtt ezt a nagybecsű névsort is magával hozta Krakóból.

²⁾ In decanatu Mgrī Stanislai de Schadek, anno domini 1463, ad Quatuor tempora Lucie, infra scripti ad gradum baccalariatus in artibus promoti, sic ut sequuntur, sunt locati: Nicol. de Visnicze (comes). Petrus de Cibinio. Simon de Cibinio. Valentinus de Cracouia. PALBERTUS DE THEMESUAR (scriptor ecclesiasticus celebris). Demetrius de Varadino. Damianus de Dengeleg. Valent. de Corona. Bened. de Maythiin. Blas. de Cibinio. Alb. de Terebes. Mich. de Cassouia. Marc. de Schadek. Joh. de Dammis. Ern. de Kinost. Joh. de Vratislania. Sigism. de Hayno. Mathias de Bielaua. Bartol. de Hencida. Mich. de Zekelhid. Mathias de Strzalkov. Stanisl. de Gorki (in breviori [sic] Collegio et prebendarius S. Adalberti Cracovie, baccalarius theologie et sentenciarius). Franc. de Vamus. Mich. de Zobranecz. Lásd: Jos. MUCZKOWSKI, *Statuta nec non Li-*

nem tudjuk, de aligha csalódunk, ha azt hiszszük, hogy szülő városának mint később, úgy ebben az időben is nevezetes iskolája volt. Krakkai életéről különben ő maga is emlékezik a *Pomerium de Sanctis* második felének CI-dik (*de sancta Catarina Sermo III.*) prédikációja végén,¹⁾ s amaz ott említett bizonyos tanuló alatt aligha őt magát nem kell értenünk, ha ezzel a helylyel összetvetjük azt, a mit a latin legenda Prologusában mond magáról. (Lásd a Függelék I. sz. a.)

A szerzet, melynek mindig méltó büszkesége volt, elfelejtette följegyezni, hogy melyik évben s hány éves korában vétette föl magát PELBÁRT tagjai közé.²⁾ Abból azonban, hogy LASKAI OZSVÁT-ot (meghalt 1511-ben), a ki már 1497-ben Pesten a rend vicariusává választott, többször úgy említik az egykorú írók, mint Pelbárt tanítványát (alumnus, discipulus); nagy valószínűséggel lehet következtetni, hogy krakkai baccalaureussá avatása után nem sokára megtörténhetett a rendbe való belépése. Mert ha fölteszszük is, a miről nincs tudomásunk, hogy PELBÁRT gyermekségétől kezdve gondos nevelésben részesült s ennél fogva a tudományos pályára szükséges előkészületeket szerencsésekknek mondható körülmények közt tehetta is meg: még azon esetben sem gondolom, hogy a XV. századi nevelési és iskolai állapotokat tekintve a bölcsészeti baccalaureusság megszerzésére nézve valaki magasnak ítélje az egyetemi tanuló életének 26—27-dik esztendejét. De találunk egy helyet PELBÁRT beszédeiben, a melyből úgy látszik, hogy 30 éves korában lépett sz. Ferencz szerzetébe. Alexandriai sz. Katalinról írt 3-dik beszédeiben ugyanis a scholastika philosophiának az isteni öröktől fogva való akaratról s ebből kifolyólag a világ teremtéséről szóló okoskodását tárgyalván ezt mondja: «az isten azt a mit meg akar cselekedni öröktől fogva akarta, de úgy, hogy a bölcsesége szerint előre elhatározott időben fogja azt végrehajtani, és akkor aztán véghez is viszi. Olyformán, mint ha nekem gyermek-

ber promotionum philos. ordinis in univers. stud. jagell. ab anno 1402—1849. Cracoviae. 1849. — TOLDY Ir. tört. 3. kiad. II. k. 47. l.

¹⁾ Novi et ego quendam studentem in universitate Cracoviensi, qui cum non bene posset proficere in studio: beatam Catarinam invocavit, et tandem mirabiliter profecit.

²⁾ Quo anno dederit nomen Instituto minorum Fratrum de observantia in Vicavia Hungariae compertum nondum est. HORÁNYI, *Mem. hung.*

ségmentől fogva mindig meglett volna azon akaratom, hogy 30 esztendőskoromban lépek a szerzetbe, de úgy hogy azt azon idő előtt nem fogom tenni : így az isten akaratán sem esik változás, mivel öröktől fogva akarta, de úgy, hogy csak azon időben fogja akaratát végrehajtani, a mikorra határozta és pedig öröktől fogva, hogy azt elébb nem cselekszi». ¹⁾ Ha ezen merésznek is mondható párhuzamnak az íróra vonatkozó föltételeken tartott részét önéletíratí adatnak vesszük, akkor saját vallomásából tudjuk, hogy serdülő korában vert benne gyökeret azon erősen elhatározott szándék, melyet 30 éves korában — választott pályája iránti lelkesedéssel folytatott tudományos kiképzetése után a sz. Ferencz szerzetébe való belépéssel hajtott végre.

Hol és szerzetének mely házaiban élte 1483-ig életének munkásságban töltött esztendeit? — erről ismét hallgat a rend krónikája. Ha azonban figyelemre méltatjuk, hogy PELBÁRT gyakran hivatkozik beszédei közben oly eseményekre, melyekről hiteles értesülései voltak; hogy szokott pontosságával említi meg a helyeket s — megnevezés nélkül — hivatkozik a személyekre, mint az imént krakkai tanuló társára, a kiktől egyről másról tudomását szerezte : akkor talán esalódás nélkül állíthatjuk, hogy szerzetének dunántúli házai némelyikében, például Orozán, továbbá Esztergomban fejtette ki fényes szónoki tehetségét, mielőtt 1483-ban Budán kezdett volna tanítani. Hihető, hogy jeles tanítványával s halálakor félben maradt egyik munkájának (a Rosariumnak) bevégezőjével, a laskói születésű Ozsváttal is azok egyikében találkozott először.

Azon 20 évről, mely 1463—1483 között telt el, csak ily hozzávetéssel mondhatunk valamit. A beszédekben több helyen van rá példa, hogy egy s más vidéken történt eseményt beszélvén el, az évet is kírja, a melyből azon elmondott történet emlékezetben maradt. Az 1479-ik évből beszél el PELBÁRT egy csudás történetet, de a helyről hallgat. ²⁾ A következő 1480-dik év tájáról szintén mond

¹⁾ Deus id quod vult facere, ab eterno voluit illud, sed non nisi in tempore secundum suam sapientiam preordinato producere in effectum : et tunc producit. Sicut si ego a principio adolescentie semper habuissem voluntatem intrandi religionem anno etatis mee XXX. ita quod illud non faciam antea : et sic in deum nulla cadit mutatio voluntatis, quia ab eterno voluit facere, sed sic et isto tempore quo perficere illum voluntatem decrevit et ab eterno ut non antea produceret. *Pomerium de Sanctis, pars estiv. sermo CI. E.*

²⁾ Nam et ego vidi his temporibus scilicet anno domini MCCCCLXXIX.

el egy csudás történetet, melynek elbeszélése módjából vonom azon következtetést, hogy ezen év körül s talán már jóval elébb is Ozora volt tartózkodási helye. Elmondja, hogy ezen évben vagy a körül több egyházi férfiú jelenlétében beszélt neki egy kegyes életű s nemes származású ember az előadandó eseményt, mely az elbeszélőnek birtokán a Kapos vize mentén fekvő egyik faluban történt.¹⁾— Nem állítom, hogy azon történetet máshol is ne hallhatta volna PELBÁRT az illetőtől, de nagyon valószínű, hogy — coram pluribus canonicis — éppen ottani szerzetes társai jelenlétében történhetett az elbeszélés. Abból, hogy az 1480-dik évet némi habozással említi, úgy látszik, mintha ez évszám nem annyira magára az elbeszélésnek már feledésbe ment időpontjára, mint inkább csak

hominem in Christo mihi conscientiose revelantem, quod persepe Christum dominum videre soleret in sacramento in specie crucifixi vel pietatis et similia et ore ad os loqui et ad quacunq[ue] interrogata secreta spiritualia respondere, scilicet in dubiis casibus quid salubrius tenere oppoteret. Cumq[ue] homo iste sepius petivisset ab eo de revelando die obitus sui, Christus de sacramento visibiliter apparens respondebat. Non morieris — inquit — usque ad proxima quattuor tempora, et sic illo tempore adveniente iterato ad futura quattuor tempora atq[ue] consequenter singulis annis quoad vixit certificabatur, quod non moreretur usque ad futura immediate quattuor tempora. Sed postea cum mori habuit ipsam diem mortis sibi certitudinaliter prelixit et sic factum est. *Pom. serm. de Sanctis. pars estiv. sermo VII. L.*

¹⁾ Factum est miraculum in regno Hungariae circa annum dni MCCCLXXX vel quasi, quod referent coram pluribus canonicis nobili quodam viro sancte vite accepi. Videlicet quod in quadam ipsius nobilis possessione ville iuxta aquas Kapus vocatas sita, quedam mulier cum pluribus mulierculis vestibus virilibus indutis et alie alio habitu laruationes exercebant. Ecce autem mulier illa, que principalius eas a l id concitauerat, cum in domo cuiusdam conuicanei simul cum aliis saltarent, rapta est a demone e medio illarum chorizantium quasi latenter, ita ut nescirent quo deueniret. Unde videntes illam principalem non adesse, ceperunt conquerere quo evanuerit e medio. Quam cum non invenissent, exiverunt de domo illa. Et ecce omnibus etiam viris et mulieribus qui aderant audientibus cepit mulier illa rapta inter paludes Kapus clamare voce lugubri plangendo : ve ve etc. Ad cuius clamorem omnes perterriti, cum esset sero in tenebris, nemo audebat nauigare intra paludes ut videret quid ageretur aut posset iuvare illam. Sed cum tota illa villa ad terribilem clamorem foret excitata : quidam vir fortis natus, eiusque mulieris compatiens materno ululatu prosiliit in unam navem ut iret ad adiuvandum illam. Cunque aliquantulum a ripa processisset, ecce vehemens turbo et tempestas mox exorta est in aere et aquis adeo quod navis cepit periclitari. Et sic vir ille presentiens demonum adesse turbam, cepit navem dirigere versus ripam, vixque potuit evadere ne periret in aquis etc. *Pom. de Tempore. p. hyem. sermo XLV. O.*

azon időre vonatkoznék, melyben PELBÁRT bizonyosan azon a helyen tartózkodott, a hol az eseményt hallotta.

Azon történetek között, melyeket PELBÁRT saját tapasztalása vagy hallomása után az esztendőre való hivatkozással beszél el, ezek a legrégebb keletűek. Az év megemlékezésével 1479 előtti időből — ha csak figyelmemet el nem kerülte — nem szól oly eseményről, a melyből tartózkodása helyére lehetne következtetni. Valahol azonban a Duna mentén kell még keresnünk egyik 1483 előtti lakhelyét. Lehet, hogy Esztergom volna ez, de minthogy ezt sem nevezi meg s a leírásban említett falu nevét is elfelejtette vagy nem akarta följegyezni: ez iránt is bizonytalanságban vagyunk. Esztendő számot sem említ, de kétségtelen, hogy a *Stellarium* megírása vagyis 1483 előtt kellett az eseménynek végbemenni, s mondja, hogy a Duna fenekéről harmadnapra élve megszabadult ember neki gyónt meg.¹⁾

Bizonyos adatunk csak arról van, hogy 1483-ban szerzete budai házában tanította a hittudományt.²⁾ Ebben az évben költözött-e Budára vagy elébb? erről szintén nem értesít bennünket a krónika. Ebből csak annyit tudunk, hogy azon évben már tanított. Ha azonban eddigi föltevéseinkre lehet valamit alapítani s elfogadjuk azon állítást, hogy 1480-ban Ozorán értesült a Kapos vize mentén történt eseményről: akkor Budára költözésének ideje 1480 és 1483 közé esik.

¹⁾ Vidi quendam oculis virum, qui fide mediante asseruit se fuisse una cum duobus sociis nauigantibus et aquis subintrantibus in medio flumine Danubii submersum, aliisque natando euadentibus ipse solus in profundum descendit eo quod natare ignorauit. Et eidem in profundo facta est vox dicens: o homo ecce mori deberes et quia peccata habes damnabilia deberes damnari, sed ex quo seruisti beate Marie matri dei, en donatum est tibi ut libereris et peccata confitearis. Cumque sui socii enatantes in villa prope existente appreciatos piscatores adduxissent, qui hunc quem credebant suffocatum in flumine requirerent. Cum tribus illun diebus quesivissent nec repperissent et iam vellet abire: ecce illis videntibus de profundo fluminis ad ripam homo conscendit et gesta narravit atque mox confessionem faciendam ad me devenit. *Stellarium. lib. XII. pars II. art. I. végén.*

²⁾ Anno Domini 1483 bonae memoriae pater PELBARTUS solennis praedicator et in theologia non mediocriter imbutus, in conventu Budensi legebat fratribus aptis super Sententiis. — BLASII DE ZALKA et continuatorum eius. *Cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae.* (TOLDY, *Analecta* I. 250. l.)

Az 1483-dik esztendő mindenestre a legnevezetesebb időpont PELBÁRT életében. Ha egy évvel vagy épen kettővel elébb költözött is Budára; ezt említi a krónika s ez egyszersmind első nyomtatásban ismeretes művének a *Stellarium*-nak is elkészülési éve. PELBÁRT ekkor már túl volt élete 40-dik esztendején s aligha közelebb nem az 50-hez mint a 40-hez. — Kétségkívül elismert tudományossága és szónoki híre neve nyitotta meg előtte az útát ezen állásra, melyen az addig vidéken élt s magáról — legalább tudomásunk szerint — irodalmi úton jelt nem adott munkás szerzetesben az önmagához való bizodalom és bátorság nagyobb nyilvánosság elé vágó érzete buzdulhatott föl. A képzelhető érintkezésnél fogva mily mértékben járult ennek fölbresztéséhez azon tudománynyal foglalkozó férfiak hatása, kik Mátyás király idejében az ország fővárosát szép számmal lakták? — nem lehet megmondani. Ettől azonban szerzete szabályainak szigorú megtartásán, tanítói és concionatori tisztén s irodalmi munkásságán kívül legkivált Mátyás király udvara szellemének s az országos állapotoknak megítélésében nyilvánult fölfogása és erős meggyőződése tarthatták vissza, — miről alább lesz szó.

Ő maga egészen más, szerzetes és általában vallásos életéből folyó okát adja általunk elsőül ismert munkája keletkezésének, noha különben — mint egyéb munkáit, úgy — ezt is «sok ajojtatus líveknek lelki használatyokra» írta. *Stellarium*na előszavában ugyanis egyebek közt ezeket olvassuk : «Vétkesnek és büntetésre méltónak tartanám magamat, ha hallgatással mellőzném a bold. szűz magasztalását kiváltképen akkor, a midőn eleven emlékezetben tartom, mennyi veszedelem, szükség és nyavalya közt részesültem segedelmében. Megvallom, hogy azon súlyos betegség alatt, mely néhány nappal ezelőtt nehezedett rám, s a melyből rajtam könyörülve ő szabadított meg, fogadást tettem neki e munka megírása felől, melyre a nélkül — méltatlan és elégtelen voltom érzetében — semmi esetre sem mertem volna vállalkozni. Félek ugyanis, hogy most már hűségtelenség és háládatlanság vétkébe esném, ha dícséretének nyilvánítását elhallgatnám. Ez tehát főképen való oka annak, hogy e munkához fogtam. Reménységem is van a felől, hogy ő, a ki szívem szándékát ismeri, tökéletességre juttatja akaratomat s nem kételkedem benne, hogy az ő segítségével véghez is vihetem azt, a mire az ő magasztalása tekintetéből magamat elégtelennek

ítélem. Ugyanazért az ő fiának urunk Jézus Krisztusnak dícséretére, áldott szent anyjának Máriának magasztalására, szent Ferencz atyánknak és minden szenteknek tisztességére vetem kezemet e munkára, materiát akarván szolgáltatni az együgyűbb prédikátoroknak az én goromba értelmű és tudatlan beszédeim által arra, hogy ők ezek nyomán bővebb magyarázatot tehessenek. Ezért is szűkösen, sokat elhagyva, csak azokat szándékozom megírni, melyek az együgyű népnek prédikáltatván, én előttem haszonra valóknak látszanak stb.»¹⁾

Tehát súlyos betegségben tett fogadást az iránt, hogy ha szűz Mária az ő könyörgését meghallgatja s őt a nyavalyától megszabadítja; — mihelyt fölgyógyul, dicsőítésére azonnal könyvet fog írni. A *his ante aliquibus diebus* kifejezés mutatja, mennyire sérenykedett fogadása teljesítésében. Mennyi idő telt el az előszó megírása és a munkának 1483-ban történt bevégzése között? nem lehet meghatározni; az azonban látszik, hogy IV. Sixtus pápának az immaculata conceptio ügyében tett 1476-diki rendelkezése²⁾ és 1482-dik évi bullája³⁾ PELBÁRT-ot is hathatósan lelkesítették előszavában nyilvánított dicsőítő hálájának tehetsége szerint való kifejezésére. Gyakran emlegeti a bázeli zsinatnak ide vonatkozó határozatát, de a pápává ferenczi szerzetesből emelkedett

¹⁾ *Viciosum et punitioe dignum arbitror eius (sc. virginis Mariae) laudes tacere, maxime cum viva teneam memoria, in multis periculis necessitatibusque et infirmitatibus eius me accepisse suffragia. Morbo quippe graui quo his ante aliquibus diebus vexabar, voto sibi facto per eam misericorditer liberatum me fateor. Quod quidem nisi me compulisset (indignum et insufficientem me sentiens) nullatenus hoc opus attemptassem. Timeo nempe ne si preconia laudis eius tacuero: sceleris arguar ut infidelis et ingratus. Hec ergo penes me causa precipua hunc assummendi laborem extitit. Spero autem quod propositum meum perficiet ipsa, que intentionem cordis videt; eius quoque auxilio facere me posse non ambigo ad quod in eius laude ex me non sufficio. Ad ipsius igitur nati dni videlicet nostri Jesu Christi gloriam et dignissime sue genitricis Marie laudem ac seraphici patris Francisci, omniumque sanctorum honorem huic operi manum apponam, stilo quidem rudi et sensu ac verbis imperitis materiam ministrans simplicioribus predicatoribus ampliora exinde eliciendi. Unde et succincte, resecatis aliis, sola ea scribere intendo, que ad predicandum simplici populo utilia fore comperero etc. Prologus in Stellarium corone benedictae virginis Marie.*

²⁾ *Stell.* lib. IV. p. 1. art. 1.

³⁾ *Stell.* l. IV. p. 2. art. 3.

IV. Sixtus intézkedéseiben — mondhatni elragadtatással látta a sok vitára okot adott hitágazati kérdésnek teljesen bevégzett diadalát.¹⁾

Betegségét, melyben a könyv írására nézve fogadást tett, nem nevezi meg; a könyv folyamában azonban elbeszéli, hogy midőn a kegyetlen pestis Magyarországon igen sok embert elragadott²⁾ halotta valakitől, hogy az ellen nincs hathatósabb orvosság, mint ha ki érzi, hogy megkapta, hamarjában keresztet vet a kelevényre³⁾ s egymás után 9 Ave Máriát mond el s közben ugyanannyi keresztet vet rá. Az illető azt mondá neki, hogy ő maga is így gyógyult meg. Mikor — ugymond PELBÁRT — ezt hallottam, erősen emlékezetembe véstem. Most vallást teszek róla, hogy midőn azon pestistől magam is több ízben megfogattattam, e jeles orvosság által szabadultam meg tőle s valahányszor ez orvosságot használtam, a kelevény ereje sohase bírt rajtam elhatalmazni.⁴⁾

Magyarországban 1479- és 80-ban volt pestis⁵⁾ s nemcsak az

¹⁾ Quod quidem aliqui adversarii pluribus modis usque ad ista nostra tempora impugnaverint. Sed anno dni MCCCCLXXXII. bulla speciali. cuius tenorem vidi. ipse Sixtus papa quartus apostolica autoritate reprobat et damnat assertiones et opiniones dicentium, quod ecclesia non conceptionem sed sanctificationem Virginis celebrat atque tenentes Mariam fore preservatam ab originali, propterea essent haeresi polluti. *Stell.* IV. 2. 3.

²⁾ Ezen pestis alatt bizonyosan az 1455-dik évit kell érteni. — Ingens illa et validissima pestilentia per uniuersa climata mundi regnavit ann. 1455. KOVACHICH : *Script. rer. hung. minor.* 14. 1.

³⁾ Ezzel a szóval fordítom az apostemát annyival is inkább, mivel a BATHIANYI BOLDIZSÁR 1489-iki misekönyve 136. lapján is : Nota missa contra mortalitatem et pestilentiam «Kelewenrewl valo myse»-nek van fordítva.

⁴⁾ Cum enim pestis valida in regno Hungariae homines quam plurimos depasceret, audivi a quo lam mihi referente, quod contra istam pestem inguinariam non esset melior medicina, quam quod postquam aliquis se sentiret infectum, statim ipsum apostema signo crucis signando dicere novem Ave Maria, per singula crucem faciendo super apostemate. Dicebat enim ipse referens se hoc modo evasisse. Quod cum ego audivissem firma memoria tenui. Et confiteor, quod cum essem ipsa peste percussus pluribus vicibus, hoc dignissimo remedio predicto evasi : nec vis ipsius apostematis prevalere mihi potuit quotiescunque dictum remedium exhibui. *Stell.* 1. V. 1. cap. 3.

⁵⁾ HELTAI : *M. kronikája* XLII. részében olvassuk : Mátyás király Olmucbol Beatrix királyné asszont Kassa felé bocsátta vala, mert nagy merigyhálál vala egész Magyarországba 1479-ben. *Alább ismét* : 1480. Ez esztendőben is igen nagy dőghalál vala egész Magyarországba, de Mátyás király mindenkoron azért Budán lön.

valószínű, hogy PELBÁRT is ekkor kapta azt meg több ízben, hanem az is, hogy épen e nyavalyájában tett fogadást a könyv írására nézve. Így a munkához azonnal hozzá kezdve, nyugodtan dolgozhatott azon a következő 1481-dik évben, a mikor már nálunk nem uralkodott a pusztító járvány¹⁾ s a következő évben is folytatva szerencsésen bevégezhetette 1483-ban; mit bizonyítanak a munka végén álló s alább olvasható versek. Mindemellett bizonyosnak mondhatjuk, hogy PELBÁRT műveinek itt megjelölt készülési ideje alatt jórészt a szerkesztési idő értendő. A *Stellarium*-ot alkotó tractatusok és predikációk is készen lehettek már elébb más alakban, midőn 1480 után ily szerkezetbe jutottak.

1483 és 1487 közé tehetjük a zsolttárokra írt magyarázatainak elkészülését (*Expositio compendiosa et familiaris etc.*). HAIN és PANZER 1487-ik évi (*Argentinae*) kiadását említik. Azon rövidség, melyre e fejtegetések közben szorítkozik, azt gyaníttatja, hogy iskolai használatra készült s budai tanárkodásának egyik gyümölcse.

1483-tól 1489-ig t. i. a *Pomerium Sermonum de Sanctis* első (hyemalis) részének bevégezéseig ismét csak egy pár szót találtam, a miben PELBÁRT saját élete korára czéloz. Az említett rész 8. beszédeben (a sz. Miklós innepére készült 3. beszédben) ugyanis a beszéd első részét ezzel az intéssel végzi: «tartsuk különösen elménkben szent Miklós példáját, a ki gyermekségétől fogva kezdett szolgálni a Krisztusnak, hogy mi is, a kik már *előrehaladott korúak* vagyunk, szintén szolgáljunk az úr Krisztusnak.²⁾

Mint a *Stellarium* előszavából vett idézet mutatja, azon műve épen úgy mint a *Pomerium* ezen része «a köznép épülése végett» (1. prologus) készült. Több lehet e beszédek között olyan, melyet PELBÁRT még 1483 előtt írt s mondott el hallgatói előtt, de azt gondolom, hogy ez előhaladott korára czélzó kifejezés mégis 1483 és 89

¹⁾ CILI BRICCIUS, bécsi egyetemi tanár írja ROBECK PONGRÁCZ mester budai egyetemi tanár- és organistához Bécsből 1481. október 16-áról: ... va-lete feliciter. Et presentem gerulum meum discipulum tantisque (így) in vestris scolis foveatis; donec infestissima generis humani hostis epidimia hic seure deserit. (*Magyar Sion.* 3. k. 70. l.)

²⁾ Precipue recogitemus beati Nicolai exempla. qui a pueritia Christo deseruire cepit, ut et nos saltem iam propecte etatis seruiamus Christo Domino.

között jöhetett ajkára vagy tollára. Szóba jöhetne azon körülmény, hogy PELBÁRT a simplexebb predikátorokon is kívánt beszédei kiadásával segíteni, s hogy ehhez képest az idézett kifejezés csak egy azok számára írt frázis, a kik magukról koruknál fogva így szólhattak : azonban az ily fölösleges alkalmiságokkal soha sem vesződött az a PELBÁRT, a kinek cynismusig menő őszintesége egyebek közt a *Stellarium* imént idézett helyéből is eléggé kitetszik.

Hogy valósággal milyen életkort érthetett PELBÁRT az előrehaladott koron, megtudhatjuk a *Pom. serm. de Tempore* pars hyem. XXXVI. és pars estiv. LXXX. beszédéből, valamint *Rosariuma* II. könyvének «Etas» című szakaszából, a mely helyeken az emberi élet korait ISIDORUS szerint így számlálja el : 7 évig az ,infantia', 24-ig a ,puericia', 28-ig az ,adolescentia', 50-ig a ,juventus', 70-ig a ,gravitas' vagy ,senium', 70-en túl a ,senectus' vagy ,decrepitus'. Ezen idézett helyek közül a XXXVI. beszédében ezt mondja : *homo in juventute est in etate perfecta.*¹⁾ Ha hát ő magáról is szólva *pro-recta etas*-ról beszél : 1483 és 89 közt már túl kellett lennie az ifjúság vagy javabeliség határaúl kitűzött 50-dik éven. S így ha megengedjük, hogy krakkai baccalaureussá lételekor 1463-ban még nem érte el 30-dik évét, a szerzetbe pedig csak 30 éves korában lépett : az 1483 s 89 közt 50-dik évét meghaladott PELBÁRT legnagyobb valószínűség szerint 1435 táján születhetett.

1489 s 1496 közé esik a *Pomerium Sermonum de Tempore* című munka megírása vagy befejezése. Ezen utóbbi évszám fordul elé legalább az utolsó (LXXX) beszédben (quum a Christo fluxerunt iam anni MCCCCXCVI) s az 1498-diki hagenai kiadásnál elébbi nem is létezik.²⁾

¹⁾ V. ö. KOVACHICH : *Formulae solennes styli. Pest. 1799. p. XX.* NYIR-KÁLLAY TAMÁS következő versével :

De aetate hominum.

Infans inde puer adolescens, post juvenis vir
Dicitur demum senex, postea decrepitus fit.
Annos prima tenet septem, tenet altera bis tot,
Tertia quater septem, dat quadraginta quaterna,
Fert aetas quinta simul annos quinquaqueginta
Et hinc porrigitur ad septuaginta senectus,
Et tunc decrepitus incerto tempore durat.
Assensum dictis, consensus die fore factis,
Nomina hic canum non sit tibi dicere vanum.

²⁾ Nyomtatása véget ért : *MCCCCXCVIII. VI. kal. Augusti.*

Nyomban követte ezt a *Pomerium Sermonium Quadragesimalium*, melynek ugyan szokás 1475(!)-dik évi kiadásáról beszélni, de szinte kétségtelen, hogy 1499-ben Hagenauban jelent meg először. Ha 1475-diki kiadás léteznék, akkor ez volna PELBÁRT-nak első munkája, a minek nem csak az mond ellent, hogy a harmadik rész (De Decalogi preceptis) már inkább csak vázlatnak, mint PELBÁRT szokása szerint való kidolgozásnak tekinthető; hanem az is, hogy ez esetben miképen mondhatná az 1475-ben még legföljebb 40 éves szerző azt, a mivel a második részt végzi: *rogo autem vt oretur Deus pro me, tanto labore fatigato ad rtilitatem animarum ex Christi charitate!* Az itt elé sorolt 1483, 1489 s hihetően 1496- vagy 97-ben befejezett munkáknak csak 1498- és 99-diki kiadásait ismerjük. E körülmény okvetlenül azon kérdés föltevésére ad alkalmat: miért kellett különösen a két elsőnek ennyi ideig kéziratban heverni, holott a szerző neve már 1483-ban eléggé ajánló biztosíték lehetett? ¹⁾

Talán nem csalódunk, ha azt hiszszük, hogy ennek oka PELBÁRT viszonyai változásában, illetőleg Budáról történt eltávozásában keresendő. — A szerzet krónikája nem mond többet, mint hogy P. 1483-ban ott tanított. Később csak szintén Budán történt haláláról emlékszik, s nem nyújt fölvilágosítást az iránt, hogy 1483-tól 1504-ig, midőn halála történt, egy húzomban mind végig Budán lakott-e? Onnani eltávolíttatásának nagyon elfogadható okával meg fogunk ismerkedni; most csak azt említem meg, hogy 1487-ről van egy adatunk, mely ez évi tartózkodása helyéül Esz-

²⁾ Igaz, hogy találunk számos hely és év nélküli kiadást, de ezek gondos egybevetése mindenkit csak arról győzhet meg, hogy ezek oly ismeretes kiadások egyes darabjai, melyeknek nem minden darabján olvasható a nyomtatás éve és helye, vagy legalább ezek egyike. Különös az, hogy a *de Sanctis* második — tehát 1489 után készült — részének 1499-diki kiadása úgy látszik az első nélkül jelent meg. Ez mégis olyformát gyaníttat, hogy az első résznek már elébb meg kellett jelenni. De ha isnét meggondoljuk, hogy az alamizna szent János alexandriai patriarcha életéről szóló beszéd a maga helyéről kimaradt s függetlenül adatott a második rész végéhez: holott ezen szentnek tetemeit Bajazed szultán 1488-ban ajándékozta Mátyás királynak s 1489-ben azok már el is helyeztettek a budai vár kápolnájában — mint erre maga PELBÁRT is hivatkozik az évszám megemlézése nélkül — azt kell állítanunk, hogy a második rész nyomtatásának befejezése az elsővel egy folytában történhetett, mert különben mi akadályozta volna, hogy ezen beszéd a maga helyén álljon, ne pedig a függelékben?

tergomot jelöli meg. Egyik beszédében¹⁾ ugyanis elmondja, hogy «ez évben Esztergomban egy beteg gyermek szüléi, sz. Bonaventura érdemeiről tartott prédikációt hallgatván fölfogadták, hogy e szent tiszteletére miséket fognak szolgáltatni. A már egészen halálnak vált gyermek azonnal meggyógyult, a szülék pedig fogadásukat megtartották.» PELBÁRT, midőn mástól hallott történetet ad elő, ezt sohasem hagyja említés nélkül, vagy legalább egy «narratur»-ral kezdi : itt e csodás történet elbeszéléséhez egyszerűen «referam»-mal fog és senkire sem hivatkozik. Szól prédikációról de prédikátorról nem, van tudomása arról, hogy a gyermek meggyógyulásaért a szülék hálát adtak, és hogy fogadásukat megtartották. Úgy látszik, hogy PELBÁRT maga volt azon prédikátor s hihető, hogy épen azon prédikációról van itt szó, melynek végére később közvetlen tudomása után iktatta e történetet.

1495 körüli időből szintén szó be egy esztergomi eseményt egyik beszédébe,²⁾ melyet azonban már mint mástól hallottat beszél el s nem mondja, hogy azt azon szavahihető fratertől épen Esztergomban hallotta volna. Ha azonban a «circa annum» kifejezés e helyen szintén azon idő megjelölésére vonatkoznék, a mikor még ő maga is a nevezett városban tartózkodott — mint föntebb egy hasonló kifejezés a Kapos vize-menti történet elbeszélése alkalmával : akkor 1495-től nem sok idő telt el 1497-ig, a mely esztendőben tanítványa LASKAI OZSVÁT a pesti conventen vicariussá választott. Erről föltehető, hogy ha tanítójának addig az ideig távol kellett is maradnia Budától, örömet keresett és talált abban módot, hogy 1483-ban szerzete megalégedésére folytatott tanítói tiszteét újra elfoglalhassa.

Vélekedésem szerint így magyarázható meg, hogy az oly

¹⁾ *Pom. de Sanctis. pars estiv. XXIII. b. vége.* Referam ex hoc tempore factum miraculum in Hungaria civitate Strigoniensi anno dni MCCCCLXXXVII. Puer quidam ad mortem infirmatus, cum iam nulla esset spes salutis, illius parentes in predicatione audientes de sancti Bonaventure meritis, devoverunt pro illius sanctitate sancto Bonaventure missas facere celebrari et statim iste puer sanus surrexit et parentes pro conservata prole gratias egerunt ac vota exsolverunt.

²⁾ *Serm. Quadrages. pars I. sermo XXXI. végén.* Exemplum a fide digno fratre minori circa annum dni MCCCXCXV accepi, quod quaedam vetula in Hungaria civitate Strigoniensi etc.

nagy munkásságú PELBÁRT művei csak a következő 1498-dik évvel kezdenek sajtó útján megjelenni. Semmi kétség sem lehet a felől, hogy a hálás tanítványnak kiváló érdeme van ebben s lehet, hogy az ő gondossága, rábeszélése nélkül a kész munkák elkallódtak, a műbe pedig azután vett *Rosarium* 3 könyve soha el nem készült volna. A 4-dik könyvet már így is neki OZSVÁT-nak kellett PELBÁRT halála után bevégezni és a 3-dikkal együtt közzétenni, hogy ez a maga korában mindenesetre jeles encyclopaedicus munka esenkán ne maradjon az utókorra.

Pomerium-ának halála előtt két évvel 1502-ben megjelent augsburgi kiadásának címlapját rendszerint két fa- vagy ércmetszet szokta díszíteni. Négy sarkára mindkettőnek a négy evangelista körbe foglalt symboluma van illesztve. A *Stellarium* címlapján Mária áll, Jézust tartja karján, míg feje fölött két angyal lebeg a 12 csillaggal körülvelt koronával. A *de Sanctis* és *de Tempore* címlapjain gyümölcsös kertet ábrázol a metszet. A sövénynyel kerített gyümölcsösön kívül kápolna emelkedik; benn a kertben szerzetes öltözetében gyeppadon ül s író-pulpitusára hajolva nyitott könyvbe néz egy hajlott korú franciscanus. Erőteltjesen kifejtett arcvonásai, magasan domboruló homloka, szorosán összefogott ajkai s előrenyúló nem hegyes álla inkább arcképet gyaníttatnak mint idealis alakot, noha még sem olyan rút arczot, a milyenről ISTYÁNFY és ennek nyomán PETHEŐ GERGELY szól.¹⁾ Ezen arcznak egyetlen vonása se mond ellene azon képnek, melyet magunknak PELBÁRT műveit lapozva a szerzőről alkothatunk. Mély tudomány, éles és szigorú gondolkodás, rettenthetetlen bátorság, mely csak az igazság egyedüli forrásának tekintett egyház előtt hajlik meg, de hízelegni még ezzel szemben sem tud. Föl se tekint a feje fölött talán már alko-

¹⁾ Ferunt Ferdinandum mitem alioquin et benignum principem ideo acrioris iracundiae exemplum in Ludovicum Pekry statuere voluisse, quod ab eo in quodam convivio, cui Germani et Ungari praecipui nominis interfuisset, PELBARTUS contemtim fuisset appellatus, quo nomine monachum olim TEMESVARIENSEM fuisse perhibent; egregium quidem illum et doctum virum, cuius sacrae exstant lucubrationes, sed qui ab enormi et adunco naso, deformi- que vultu passim rideretur. ISTVÁNFY (1758. kiad.) 135/a. l. PETHEŐ-nél: «Pekri Lajosra azért is haragszik vala Ferdinánd, mert Bécsben egy lakodalomban az urak előtt a királyt fitos Pelbártnak nevezte vala tréfában, kit a királynak bemondottak vala». (1537. évre NB.)

nyatkor haza sietve repülő galambra. A napi munkát, a megírtakat, még át kell neki olvasni, hogy ha szükséges, a javítást pulpitusa oldalára erősített íróeszközével teljesítse. Azután majd ha munkáját elvégezte, buzgó hálaadás után ő is nyugalomra tér.¹⁾

Ekkor már nem volt messze azon idő, melyben a földi munkát s fáradságot másnemű pihenés váltotta föl. 1504-dik évi január hó 22-én, szent Vincez martyr napján, mosolyogva hunyta le szemét az örök álomra s megszűnt írni, tanítani és élni.²⁾ A szerzet krónikája nyomán írja ezt róla HORÁNYI s valóban igaza van. Kár, hogy azon krónika többször nem emlékszik meg PELBÁRT-ról s nem terjeszkedik ki a szerzet e kitűnő tagja életének egyéb eseményeire. El kell azonban ismernünk, hogy azon két adaton kívül, mely 1483-diki budai tanításaira és ugyancsak Budán bekövetkezett halálára vonatkozik, több tekintetben nevezetes azon 10 sornyi vers is, melyet ez utóbbi alkalommal halála napjának följegyzésekor az elhunyt dicséretére a krónikába iktatott annak névtelen folytatója.³⁾

Az első sorban foglalt etymologizálásnak ma nem tulajdoníthatunk komoly értelmet; sőt talán magának a kor ízlését követő

¹⁾ E képről így nyilatkozik A. F. BUTSCH: Die Bücherornamentik der Renaissance etc. Leipzig MDCCCLXXVIII. czimű munkája 21. lapján: HANS OTTMAR seine Wirksamkeit in Augsburg eröffnete mit einem Werke, das ihn um die Bücherornamentik verdient gemacht hat: dem *Pomerium de Tempore et quadragesimali* des Franziskaners PELBARTUS von TEMESVÁR. Die Titelblätter dieses aus zwei Theilen bestehenden Buches sind je mit einem vorzüglichen Holz- vielleicht auch Metallschnitte versehen, welcher den Autor vorstellt, der an einem Schreibepulte sitzt und liest. Ein Baumgarten, von einem Zaune umgränzt, bildet die Umgebung desselben. Die vier Ecken der Zeichnung sind mit Medaillons, welche die Symbole der Evangelisten tragen geschmückt. Das Ganze, ein brillantes Specimen der Technik, in die Tiefe zu schneihen, trägt zwar der Composition nach noch vorwiegend den gothischen Charakter, nichts destoweniger macht sich in einzelnen Partien, insbesondere in der Behandlung des Landschaftlichen, ein gewisser Realismus geltend, der uns dem in guten Abdrücken überaus schönen Blatte alle Anerkennung ertheilen lässt.

²⁾ Postquam per Hungariam et Germaniam inclaruisset noster PELBARTUS, Bude in Monasterio S. Joannis Evang. more et modo subridentis, in festo S. Vincentii Martyris Ann. MDIV scribere, docere et vivere desiit. HORÁNYI: *Mem. H.*

³⁾ Anno sequenti (1504) in festo Sancti Vincentii Martyris magister S. Theologiae frater PELBARTUS DE TÖMÖSVAR Budae in conventu S. Joannis

szerzőnek sem az volt czélja a pelbartus = plebis ars-féle szójátékkal, hogy a PELBÁRT nevet eredete szerint magyarázza. E név ma már egészen szokatlan, de úgy látszik, hogy régebben, ha nem volt is a legközönségesebbek közül való, mégis gyakrabban viselték. Mátyás királynak egy 1467-diki oklevelében a váradi püspök kerepesi jobbagyái mintegy 60—70-en névszerint előszámláltatván, ezek közt a legelső *Pelbartus* et Ladislaus Fodor.¹⁾ 1343-ban *Perbarth* nevű nemesnek özvegyéről van szó.²⁾ 1293-ban *Pernaltrew* portus, említették.³⁾ 879-ből pedig *Pernhart* testis nevét említhetjük föl, már természetesen nem mint magyarét.⁴⁾ Ezekon kívül már 1280-ban jön elő mint helynév : possessio Wodozt alio nomine *Preuarthyda* ;⁵⁾ 1338-ban előnév gyanánt : Iwanka filius Cosmae de *Pelbarthyda*.⁶⁾ 1264—1330-ig : *Prinard*, *Princarth*, *Prewarth*, *Pribard*, *Perbarth*, *Perbard*, *Pelbart*, *Pelpart*, *Plebard*, *Pelbard*, *Prebard*, *Pelybarth*, *Pelebard* alakban találjuk a nevet.⁷⁾ Ezekből is világos, hogy a *Bernard* vagy *Bernát* nevet kell benne fölismernünk : azonban van még egy ezeknél is kétségbe vonhatatlanabb bizonyítékunk. Azon megcsontított naptári nevekből alkotott magyar versfelében ugyanis, mely a *Peer codex*-től különválasztva és kötve *Csízio* név alatt található a nemz. muzeum könyvtárában s mindenesetre a XVI. század elejéről maradt reánk, egyebek közt ezt olvassuk : „*Cyryak Lőrincz Kalára Maria nagy Lay ist Pelbarth hyd bertalanhoz*.⁸⁾ Az *ist* alatt sz. István

quasi subridens obdormivit in Domino. Cuius laus in memoria sequitur Carminibus istis :

Et Pelbartus Plebis ars : Artus nomine Miles,
 Decuit plebem, vicit et hostem, obtinet nomen.
 Bissenis Virgini landes cecinit : Stellarium monstrat :
 Tempora Sanctorum quot lector lege Pomeriorum :
 Revelans in quatuor nobis dat seire magistrum :
 Quaeque tua gesta te tollunt caetera Pater :
 Quae nostra narrare desit fecundia facta :
 Tu nostrae decus gentis, tu gloria nobis :
 Iam credita cernis, et coelum te patria tenet,
 Et Deum cum patre Seraphico nobis ora.

Lásd : f. i. h.

- ¹⁾ M. kir. kamarai lev.-tár.
²⁾ FEJÉR : *Cod. dipl.* IX. 1. 129.
³⁾ *Cod. d.* VI. 1. 270.
⁴⁾ *Cod. d.* VII. 1. 81.
⁵⁾ *Zichy cod.* I. 45. 1.
⁶⁾ *Cod. d.* VIII. 4. 314.
⁷⁾ *Zichy cod.* I. 12—346. 1.
⁸⁾ *Régi Magy. Költők tára* I. 224. 1.

király napja értendő, mi augusztus 20-ára esik. *Bertalan* 24-én van s így az ezen két név közé eső három nap egyikén kell keresnünk azon nevet, melynek helyén a Biharmegyében ma is meglevő *Pelbárt-hídja* nevű helységre emlékeztetőleg áll az István és Bertalan nappja közt híd gyanánt szolgáló Pelbárt név. S valóban ott találjuk az esztergomi missale 1503-, 1513- és 1515-ki kiadásában a *Bernardus abbas* nevet augusztus 21-én. A *Palbertus* alak, melyet a krakkai egyetem «*liber promotionum*»-ában is találunk, hihetően csak azon kori divatosabb vagy magyarosabb (?) forma.

Ezek szerint a mi PELBÁRT-unk az egyházi atyák közül azon sz. Bernátnak nevét viselte, a kinek nemesak legörömebb és gyakrabban idézi műveiben mondatait, hanem beszédeinek alap-gondolatát sőt eszmemenetét is legtöbbször szeme előtt tartja. Nem lehetetlen, hogy régi költői maradványaink egyik legbecsesebb gyöngye a «sz. Bernát hymnusa» is épen az ő fordításában vagy helyesebben szabad átdolgozásában maradt reánk. — legalább az ő korára mutat a *Czech codex*-beli szövegben használt *joh* szó, melyet a kevéssel későbbi *Thewrewk cod.* szövege már mindenütt *szír* szóval cserél fel.¹⁾

Ha Pelbárt neve megfejtését illetőleg nem vehettük is hasznát a „plebis ars” magyarázatnak, kiindulási pontul szolgálhat a vers «*docuit plebem*» kifejezésével együtt azokra nézve, melyeket PELBÁRT hítszónoki működéséről kell mondanunk.

II.

Hogy a magyar papok a magyar népnek kezdettől fogva magyarul papoltak-e vagy sem? ezt a kérdést teljesen fölösleges volna vitatni. Elég rámutatnunk a «halotti beszédre»: szövegéből mindenki meggyőződhetik arról, hogy ezen, ma legrégibb ilyenmű maradványunk nem a legelső magyar predikáció volt. Gyakorlatban telt

¹⁾ VÁSÁRHELYI ANDRÁS 1508-ban készült cantilenája egymás mellett használja ugyan e két szót, de a *johai* helyett már *ihai*-t mond eme sorokban:

Reád néznek szenteknek szemei
És véneknek keserves szívei
És árváknak nyomorolt *ihai* stb.

a *Peer cod.* szeriint; míg a *Thewrewk cod.* másolója *nyomorult éhai*-t ír.

idő kellett ahhoz, hogy hit és nyelv annyira összesímuljanak, és hogy magyar pap a keresztyén hit elveit anyanyelvén oly röviden, szabatosan s annyi szónoki erővel — mondhatni numerussal — tudja kifejezni. Általános ítéletünk a köningsbergi töredék felől sem lehet ettől eltérő. És így, ha nem vagyunk is oly szerencsések, hogy csak a XII. századból is ahhoz hasonló regulát mutathassunk föl, a melylyel Chrodogang metzi püspök 762-ben elrendelte, hogy havonként legalább kétszer kell a nép nyelvén predikációt tartani: ¹⁾ mégis bizvást állíthatjuk, hogy a XII. és azt követő századokban nálunk sem volt e részben hiány. Így olvassuk már a Kálmán király alatt tartott esztergami zsinat határozatai második pontjában, hogy nagyobb egyházakban evangelium, epistola és credo, a kisebbekben pedig a credo és miatyánk minden vasárnap magyaráztasék a népnek.²⁾ E nevezetes adat eléggé megvilágosítja az akkori szabályszerű gyakorlatot, melynek fejlődését — ha nem kísérhetjük is nyomról nyomra; tagadnunk lehetetlen. Kétségtelen az, hogy az anyanyelven tartott egyházi beszédek keresztyén világszerte általánossá lettek a XIII. század elején, a mikor 1216-ban a dominicanusok 1223-ban pedig a franciscanusok rendje épen arra a célra alapítottatott, hogy a nép vallásos és erkölcsi érzülete fokoztassék és erősbüljön. E két rendnek s azután másoknak is megengedettett, a mi addig a szerzeteseknek tiltva volt, hogy klastromaikon kívül úton-útfélen, nyilvános helyeken predikálhassanak. Jártak keltek, a nép között forogtak, időhöz, helyhez kevésbé voltak kötve mint a helyben élő plebánusok, s a mint ehhez képest közvetlenebbül és szabadabban érintkeztek hallgatóikkal: népszerű, sokszor népszerűsködő, de a bünt nem ritkán tartozkodás nélkül ostorozó beszédek folyvást az újság ingerével hatottak. Egy-egy kiváló szónoki tehetség egész vidék népét ragadta magával, s az

¹⁾ Chrodogangi regula canonicorum, cap. 44. . . Unde constituimus, ut bis in mense per totum annum, de quinto decimo in quinto decimo, verbum salutis populo praedicetur, qualiter ad vitam aeternam, Deo auxiliante, perveniat. Et si omnibus festis et dominicis diebus assidua fuerit praedicatio: utilior est; et *iuxta quod intelligere vulgus possit*, ita praedicandum est. Lásd: D'ACHÉRY, *Spicilegium T. I. 574. l.*

²⁾ Omni dominico die in maioribus ecclesiis evangelium et epistola et fides exponantur populo, in minoribus vero ecclesüs fides et oracio dominica. ENDLICHER: *Monumenta Árp. pag. 351.*

országról országra vándorló szónokot, kit hire megelőzött, tömegben várta az idegen ajkú nép, hogy tolmács közbejöttével lelkesülhessen előadásán. Így papolt 1454-ben V. Miklós pápa által Németországba küldetve, hogy a keresztes hadbamenésre buzdítson, a nálunk is nagy nevet szerzett Capistranói János, valamint nálunk is 1262-ben Regensburgi Berthold hírneves német franciscanus, ki állítólag sokakat visszatérített a keresztyénségre, kik a kunok által eléidézett mozgalmak közben hitőket elhagyták.¹⁾ Hogy nemcsak hozzánk, hanem hasonló ezélből tőlünk is mentek, sőt küldettek más nemzetekhez alkalmas ígehirdetők, abból is megtetszik, hogy III. Honorius pápa már 1221-ben megparancsolja az esztergomi érseknek, hogy a provinciájabeli bármely rendből, de legkivált a cisterciek közül válaszson és küldjön hozzá ilyeneket szent Márton napig.²⁾ 1228-ban pedig IX. Gergely pápa a magyarországi dominicanusokat rendeli a kunok megtérítésére, a kik különben már azt megelőzőleg is terjesztették ezek között a keresztyénséget.³⁾ 1338-ban Illés és Gergely nevű magyar franciscanusok a krími tatárok közt működtek nagy sikerrel, kik közül az elsőnek a khán udvarára és családja tagjaira is nevezetes befolyása volt.⁴⁾

E missionáriusi működésektől eltekintve bizonyosnak vehető, hogy midőn a nemzet királyai magyar udvari papot tartottak, a népnek is saját nyelvén beszélő papjai voltak. Már csak azon oklevélből is, melyben István kalocsa-bácsi érsek a rymavölgyi (német ajkú) aranybányászoknak 1268-ban egyebek közt arra is szabadságot ad, hogy saját nyelvöket beszélő papot szabadon választhassanak maguknak : nyilván látszik, hogy a nép nyelvén tartott egyházi beszédeknek divatozniok kellett s az érsek oly természetű joggyakorlatot engedett, melylyel magyar ajkú híveinek természet-szerűleg bírniok kellett.⁵⁾ Midőn pedig Benedek, a budai sz. Mária

¹⁾ A. NEBE : *Zur Geschichte der Predigt*. Wiesbaden. 1879. I. Bd. 303. l. — K. ROTH : *Deutsche Predigten des XII. und XIII. Jahrhunderts*. Leipzig. 1839. 81. l.

²⁾ THEINER : *Vetera Mon. hist. Hungariam sacr. ill* I. 27. l. — *Árpád-kori új okmt.* I. 163. l.

³⁾ THEINER : I. 87. l.

⁴⁾ THEINER : I. 627. 638. l. *

⁵⁾ *Hospitibus nostris de aurifodio de Rymua congregatis et congregandis concessimus libertatem, ut sacerdotem, quem voluerint et juxta suum ydioma,*

Magdolna templom lelkésze és Sthoesus András karmelita főnök, a budai Anna kápolna kezelése tárgyában 1515. ápril 2-án a budai káptalan előtt egyezkedett: biztosított a karmeliták számára, hogy a miseolvasáson és éneklésen kívül teljes joguk legyen a nép előtt mind benn a kápolnában, mind pedig kívül beszédet tartani.¹⁾

A XV. század végeig csak néhány név maradt fenn, melyeknek viselői sokszor a hazán kívül is híresek voltak; azonban ezeknek is magyar nyelven mondott szónoki műveik — ha valaha le voltak is írva — vagy elvesztek vagy maig lappanganak. MAGYAR ANDRÁS mesternek IV. Béla és V. István király káplánjának nevét egy latin emlékirat viseli.²⁾ SZEMER GYÖRGY beszédei latinul (1397-ből) megvannak a pozsonyi káptalan könyvtárában.³⁾ SZOMBATHELYI TAMÁS-ÉIT (Th. de Sabaria) POZSONYI JÁNOS-ÉIT nem ismerjük,⁴⁾ MAGYAR MIHÁLY (Mich. de Vngaria) 13 beszéde latinul maradt ránk. PELBÁRT beszédeit eredetileg szintén csak latinul mondhatjuk a magunkéinak. Ebből azonban tévedés volna azt következtetnünk, a mit régebben némelyek épen PELBÁRT-ról is hajlandók voltak hinni, hogy t. i. mind e latinul írt beszédek latinul is mondattak el s ezért nem is a nép előtt, hanem csak a zárdákban, a szerzetesek számára.

Főntebb a *Stellarium* előbeszédéből már láttuk, hogy azon beszédek az együgyű nép számára készültek. Hasonló értelemben nyilatkozik PELBÁRT a *de Sanctis*⁵⁾ és *de Tempore* előbeszédeiben

honestum ac omni excepcione maiorem invenerint, jus habeant ad suam ecclesiam prestandi. *Árpádkori új okmtár VIII. k. 212. l.*

¹⁾ Alias autem missas, puta auroram et alias quascunque tam legendo quam cantando voluerint, simul cum *sermonibus ad populum* intra vel extra capellam — ipsi fratres liberam atque omnimodam habeant celebrandi et perficiendi potestatis facultatem. KNAUZ N. *A budai káptalan regestái. L. Magy. Tört.-tár XII. k. 146. l.*

²⁾ Descriptio victoriae, quam habuit Ecclesia Romana anno 1266. quarto Martii sub Papa Clemente IV. per brachium Caroli gloriosissimi Regis Siciliae, Ludovici IX. Franciae Regis fratris, auctore Magistro ANDREA UNGARO felicis recordationis Dni Belae et Dni Stephani regum illustrium Ungariae quondam Capellano. FR. DUCHESNE: *Historiae Francorum scriptores Tom. V. pag. 826.*

³⁾ IPOLYI A.: *A pozsonyi káptalan XIV. sz. könyvtára. Új M. Muzem. 1856. 182. 190. l.*

⁴⁾ VINCZE GÁBOR: *A pálosok irodalmi munkássága. M. Könyvszemle. 1878. 23. l.*

⁵⁾ Ut ergo pro simplicium capacitate populorum in hoc opere utilis pa-

ben is,¹⁾ sőt ez utóbbiban azt is világosan kimondja, hogy egyenesen ez ország népe fölfogásához mérve kívánja azokat szerkeszteni, a mi a magyar nép akkori értelmi fejlettsége mellett a legfényesebb bizonyíték s azt mutatja, hogy akkor sem állott alúl azon színvonalon, a melyen más keresztény országok népe tartotta magát. A *Quadragesimalék*-hoz írt előbeszédben²⁾ pedig a beszédek rövidebb és hosszabb voltát az alkalmak megemlítésén, a nép ízlésén kívül, (mely a rövid beszédeket kedvelte) a hallgatók értelmi képességének különböző mértékével indokolja. Ezt tartja szem előtt azon rövid útasításban is, melyet a *de Sanctis* első részének végén a nagyhéti beszédek készítésére nézve ad.³⁾ Némely beszéde folya-

riter et placibilis procedam, brevi et simplici stilo (quantum libuit pro unaquaque materia curandum) decrevi scribere. *Prol. de Sanctis.*

¹⁾ Confisus itaque de auxilio dei ac gratia spiritus sancti: simpliciori stilo prosequendo pro capacitate *populi simplicis huius nostre regionis* volui manum mittere ad fortia. . . . Et tot sermones pro dominicis singulis applicavi, ut predicatorum qui resident in eadem civitate multis annis, habeant de anno in annum alium et alium sermonem predicare: ne idem sermo continuatis annis assuefactus in audientia populi vilescat, quia quod rarum charum, vilescit quotidianum. Ceterum textus evangeliorum literaliter inserui pro plebis devotione quae exposcit evangelium textualiter auscultare.* *Prolog. de Tempore.* — Alios plures sermones hic non scripsi diebus pro istis, quia prescripti sufficere videntur pro audientia populi huius patrie. *A pars hyemalis végén.*

²⁾ Circa partem istam premitto, quod pro ferialibus diebus breviores sermones faciam. Tum quia pro illis diebus populus minori numero confluit quam diebus festivis vel dominicis. Tum quia gaudent brevitate moderni pro diebus autem dominicis longiores aliquantulum sermones faciemus, ut multis concurrentibus protunc tam plebeis quam scientificis et altioribus possimus pro modulo satisfacere. . . . Nam sermones aptandi sunt secundum congruentiam et capacitatem audientium.

³⁾ Ante omnia potes ostendere crucis lignum quasi eruentatum, cum orationem dicis ad crucem loquendo: O crux ave spes unica etc. ut per talem

* Notare volo quod pro istis sermonibus quadragesimalibus quamvis pro singulis possint alia themata propria conuenientius assignari: verumtamen ego pro unoquoque sermone statui thema accipere ex sacro talis diei evangelio assignato iuxta morem ordinarii romani in missali: eo quod devotio populi huius exposcit et delectatur audire ex evangelio aliquid vel saltem textualiter. *Quadragesim. I. rész s. sermo végén.* — Et cum devotio populi gliscit evangelium de die unoquoque quadragesimali audire: hanc ob rem statui thema pro singulis diebus accipere ex evangelio et eidem competenter materiam huiusmodi sermonis applicare. *Quadrages. III. pars. prol.*

mában vagy végén¹⁾ megjegyzi, hogy egyebekre — melyek nem tartoznak a népszerű beszéd körébe — nem terjeszkedik ki. Egyik beszédébe egy elnős állatmését sző be az oroszlánról, farkasról és számráról, s midőn a rövid mese végére ér, azt jegyzi meg, hogy efféle példákat azért vegyít beszédébe, hogy hasonlók által az ebéd utáni szent beszédek alatt szunyókáló népet ébren tartsa.²⁾

ostensionem commoveantur corda. Primo prosequere usque ad devotam materiam de separatione Christi et valedicendo a gloriosa sua matre. Et ibi ostende imagines hec representates. Tandem post compunctionem primam populi dic aliquas questiones iuxta placitum et disputa ut videbitur tibi si habes audientes viros scientificos. Secundo prosequere historiam evangelicam et poteris alteram compunctionem populi facere in flagellatione Christi per imaginem convenientem. Tunc vt scientificis satisfacias poteris questiones inserere. Tertio iuxta passum : Ecce homo, vel : Ecce rex vester, — ostende imaginem Christi ligatam suo modo. Quarto deinde prosequere de eductione et crucifixione et aliis subsequentibus, prout deus dederit.

¹⁾ Predicta mysteria de confessione sufficient : aliis que non pertinent ad sermonem popularem omissis. *Quadrages. I. rész. XXXVIII. beszéd végén.*

²⁾ Multi sunt heu alleluiantes sua peccata grauiora nec curant deflere : licet aliqua, proderent. Sicut fabulose narratur quod leo et lupus cum asino dum vellent transire fluvium, ascenderunt in naviculam in ripa herentem terre, quae cum fixa maneret, dixerunt quod propter culpam alicuius illorum hoc foret, ideoque deberent facinora confiteri. Unde leo confessus est quomodo inter bestias silue pingviores devoraverit. Lupus alleluiauit dicens : hoc nil est, quia fames te coegit. Item lupus confessus est, quod porcam cum omnibus suis suellis devoravit. Leo dixit : Non magnum est, pro fame fecisti. Asinus confessus dixit : nescio aliud fecisse, nisi quod semel nimis fatigatus sub onere, et famescens vidi straminis unam festucam ex calceamentis domini mei laceratis extra pendere et illam comedi. Ad quod leo et lupus dixerunt : hoc maximum est peccatum et infidelitatis contra dominum tuum, dignus es ergo morte et sic devoraverunt asinum. — Huiusmodi exemplum idcirco inserui, ut dormitans populus in sermone *post prandium* expurgiscatur ad audiendum tali consolatione. *Quadrages. I. rész. XXII. beszéd. G.* Egy hasonló ezélből beszótt mese van *Quadrages. II. r. XXII. b. U.* Exemplum consolatorium *pro excitatione dormitantium* narratur, quod uxor eujusdam viri recurrens ad mulierem sortilegam voluit maritum suum, ut incantationibus provocaret illum ad amorem suum. Et illa commisit ut sibi apportaret de pilis oculorum mariti. Cumque vir ille ad mercandum cum sociis deberet ire longius, uxor ejus dixit ei : O mi domine ! da mihi aliquid de pilis oculorum tuorum, ut teneam interim apud me pro memoria tue dilectionis. Vir astutus dedit sibi de pilis pharetre suae, quam super se habebat. Cumque pertransita dieta cum sociis hospitati forent in hospitio et sero lete conversarentur, ecce pharetra illius

Talán már ezekből is eléggé kitűnik, hogy PELBÁRT legalább nyomtatásban megjelent beszédeit épen nem oly szándékkal írta, hogy azokat, akár maga, akár más zárdában, szerzetesek előtt mondja el. Igenis vannak e beszédek között olyanok, a melyeket — mint látni fogjuk — ily czélra alakítottak át és használtak barát és apáczazárdákban, de ott is magyarul. A mennyire a föntebbi idézetekből is kiolvasható, valóságos szükségét, megszokott szükségét pótolta a magyar népnél az egyházi beszéd hallgatása; mely nép azon korban épen úgy mint más országok népei, csaknem kizárólag e forrásból merítette szellemi táplálékát. Hogy nem csupán kiválóbb alkalmakkal vágyott erre, abból tetszik meg, hogy például PELBÁRT is nemesak minden vasárnapra és nagyobb innepre, hanem kivétel nélkül mindazon napokra, melyekre valamely szent ünnepe esett, nem is egy, hanem — mint maga megjegyzi — nehogy egy ugyanazon predikációra minden évben rákerülvén a sor, a nép előtt megunottá váljék — minden ünnepi alkalomra 3—4 beszédet közöl *Pomeriumá*-ban. Ezeken kívül a *Quadragesimale* három részében a böjt minden egyes napjára egy-egy és így minden napra szintén három népszerű beszédet nyújt igehirdető társai kényelmére — s még ezen feljül a böjti vasárnapok délutánjaira is, a mely alkalmakra vonatkozott épen legközelebbi idézetünk. Maga mondja, hogy a böjti hétköznapiakon kevesebben, de a vasárnap alkalmakkor annál tömegesebben jelennek meg a hallgatók. Ily tömeges megjelenések, ha téli időben nem is, olykor mégis szükségessé tehettek, hogy a beszédek néha a szabad ég alatt tartassanak. Másnemű alkalommal történt meg Bátán azon nem épen komoly jelenet, melyről egyik beszédében emlékezik s óva inti hallgatóit a rágalmazás bűnétől és nagyotmondás libájától; e beszéd folyamán ítéli el a famosus könyvek csinálását, a cantilenákat több effélét, mint a rágalmazásnak megannyi külön módját.¹⁾ Egy

pendens in gonfo commota strepitum fecit. Dixerunt omnes : Quid hoc ? Vir ille recognoscens dixit : forsitan vias vult currere. Et sic tertio commota reverendo sagittis excidentibus, hic et illic exivit per ostium. donec domum pervenit. Unde illius uxor confusa. contra intentum verbera incurrit.

¹⁾ Tertius modus est publicativus, cum occulta peccata publicat vel manifestat his quibus non debet, aut ordine quo non debet, ut faciendo libellos famosos. *cantilenas* et huiusmodi. *Quadrages. II. r. XXXVIII. b. S.*

frater ugyanis a bítai piacon kéregető¹⁾ czélből hordóra állva tartott predikációt. Valami oda vetődött fistulator — talán éppen beszéd közben — ingerkedett a fraterrel s mikor már egymást nyilvánosan, a hogy csak tőlök telt legorombították : a fistulator kegyességet színelve mellé sompolygott s a hordó abroncsait alattomban elvagdalta. Midőn a predikáló neki tüzülve éppen azt mondá, hogy itt sülyedjek el, ha nem igaz a mit mondok s nagyot dobbantott a hordó tetejére : az abroncsok egyszerre lehullottak s a frater az összedült hordó dongái közé sülyedt.²⁾

Nagyot tévedne az, a ki e történet idézéseért vagy egyik másik kifejezéseért PELBÁRT-ot izléstelenséggel akarná vádolni. Tagadhatatlan, hogy fordulnak nála elő helylyel közzel ma úgynevezett erős kitételek és nem használható példák : de — nem is említve az akkori és mostani idők között való különbséget — bárki bátran összehasonlíthatja az azonkorbeli idegen szerzők népszerű beszédeivel PELBÁRT beszédeit s arról fog meggyőződni, hogy a magyar pap és magyar hallgatói ízlés dolgában sem állottak alább másoknál. Legyen elég azon idők két leghiresebb franczia egyházi szónokára, MAILLARD-ra és MENOT-ra hivatkoznom, a kiknél minden lépten nyomon a legdurvább kifejezésekre s trivialis példákra bukkan az

¹⁾ A kolduló szerzetesek e szokására s ily czélből tartott beszédek alakjára hivatkozik Tusai Péter tornai főesperes 1503. márcz. 15-én Csieseri Andrásához és nejehez intézett levelének — melyben ezeket kevés azelőtt meghalt fiuk elvesztésén való keserűségökben vigasztalja, következő utó írástában : fratres religiosi more solito consueverunt claudere et finire sermones eorum Elemosinis ; sic egoque confusus in vobis ex quo careo frumentis, si vos habundatis adeo et in tantum subueniatis cum aliquibus cubulis et hoc si commode et sine dampno vestro fieri poterit etc. *Hazai oklevéltár. Budapest. 1879. 451. l. V. ö. az 1460-ban tartott szepesi zsinat XXVII. canonát. PÉTERFY Conc. I. 206. l.*

²⁾ *Pro exemplo potest poni consolatorio quod narratur factum in hoc regno in oppido nomine Batha, quod quidam frater dum questus causa predicaret stans super dolium et fistulator quidam in foro ac questu adversaretur eidem, mutuo sibi ipsis detrahentibus publice, astutus fistulator ficta denotione accessit circa dolium, super quo ille predicabat et clam sub pallio rescidit circulos dolii. Cumque predicans ille cum impetu pede fortiter tangens super dolium diceret : hic idem summergar si non verum est quod dico! — mox asseribus dolii decidentibus prelicator ipse in feces dolii cecidit etc. Sic solent etiam demones ludificare detractores, qui dum detractiones affirmant, cadunt subita morte in feces inferni. Quadrages. II. rész XXXVIII. b. T.*

olvasó. Válogatás és legesekélyebb tartózkodás nélkül mindent saját nevén neveznek meg, s hogy hallgatóik figyelmét ébren tartsák, kézzel lábbal tombolnak a szószéken, kiabálnak sőt föl van jegyezve, hogy MAILLARD egyszer Toulouse-ban még énekelt is predikációja közben. MAILLARD kiadott beszédeiben nemcsak mint másokéiban: «clama» «percute pede» s több efféle figyelmeztetések vannak, hanem egy pár «hem hem»-mel a szónok egyéb szokása is jelezve van.¹⁾ A mi PELBÁRT-unk hallgatói figyelmének ébrentartására, s mint mondja: pro consolatione — mindezek helyett elégségesnek tapasztalt egy ártatlan állatmesét s a bátaí frater példájában maga is megrovólag említi föl a lábbal való dobogást. Sőt a megemlítés modora még azt is mutatja, hogy PELBÁRT a kolduló prédikációknak egy cseppet sem volt barátja. Talán semmivel sem inkább, mint az a Regensburgi Berthold a ki az olyan fratereket «Pfeningprediger»-eknek nevezi s untalan ostorozza beszédeiben. «Az ő gyermekkorában — mondja ez — még nem voltak ilyenek». PELBÁRT ugyan nem nevezi őket az egész világ gyilkosainak, a kik egy «pfening» vagy «herbeling»-ért adják el a lelkeket az ördögnek; de az esemény elbeszélése már maga eléggé mutatja, mily kevés kímélettel viseltethetett irántok. A XIV. században WICLIF emelte föl ellenök szavát s míg egyfelől azt írja,²⁾ hogy «a nép már csak azért is megvethetné őket, a miért predikációik után nyomban alamizsnát szednek»; más részről egyre képezte és bocsátotta ki ellenök azokat az «útazó prédikátorokat», a kik «poor priests» néven oly ismeretesek voltak s rendkívüli hatással működtek.

PELBÁRT latinul, tehát nemcsak magyar papok kizárólagos használhatása céljából tette közé egyházi beszédeit s meg sem mellőzte azon megjegyzéseit, melyek, mint látjuk, arról tanúskodnak, hogy minduntalan a magyar nép tanítása volt előtte a főszempont. Ha csak magyar papnak nem, hát kinek a számára szúrta közbe azon két magyar szót, melyek egyike a *gengyer*,³⁾ miről alább még szólnunk, másika a *leubezes*?⁴⁾ Ez utóbbi minden kezemen megfordult

¹⁾ *Theolog. Studien.* Jahrgang 1846. 294. l. C. SCHMIDT. Ueber das Predigen in den Laudessprachen während des Mittelalters.

²⁾ WICLIF: *De officio pastoralis* II. 5. Kiadta G. Lechler, Leipzig. 1863.

³⁾ De Tempore. pars est. sermo. XVII. T.

⁴⁾ Quadrages. part. II. sermo. XXX. K. Scurrilitas dicitur a scurra quod est leccator: vulgo in lingua nostra dicitur *leubezes*.

kiadásban így van nyomtatva. E szószátyárt jelentő szót vagy *böbeszes* = böbeszédűnek kell olvasnunk s akkor sajtóhibának kell vennünk, a mi PELBÁRT-nál a legritkább esetek közé tartozik: vagy ragaszkodva a betűkhöz *lévbeszes*-nek, mintegy — ma is divatos kifejezés szerint — bö lére eresztett, bö levü beszédesnek. Különben pedig e szó is azt bizonyítja, hogy mai *beszéd* szavunk elébbeni alakja *besze* volt.

A mi P. e szokását illeti, párját találjuk annak ANTONIUS florenczi érseknél. E nagy tudományú írónak és szónoknak (meghalt 1459-ben) szintén latinul kiadott beszédeiben¹⁾ igen sűrűn találkozunk olasz példabeszédekkel, versekkel stb. A nép előtt annak nyelvén elmondott egyházi beszédeket régtől fogva szokás volt leírni, mire gyakran gyorsírók alkalmaztattak; azután latinra fordítani, hogy így könnyebben terjedjenek. Ez a szokás a könyvnyomtatás korában is megmaradt, s legkevésbé sem lehet rajta csodálkozni, hogy a magyar egyházi szónok el nem tért tőle, midőn ugyancsak hírneves és ünnepelt angol, franczia, olasz és német egyházi férfiak is követték. HASELBACH (meghalt 1464), ki a mi V. László királyunknak is volt tanácsosa, különben a bécsi egyetem egyik legnevezetesebb tanára, nagy termékenységgű író s korának kiváló jelleségű egyházi szónoka, kit PELBÁRT is többször idéz s kinek bámulatos mennyiségű latinul írt egyházi beszédei találhatók ma is a bécsi és müncheni könyvtárak kézíratai közt, — maga írja, hogy azok jó részét a gondjaira bízott nép előtt mondta el Berchtoldsdorfban.²⁾

Ha már azt a kérdést tesszük föl: mily irányt követett PELBÁRT egyházi beszédei alkotásában, s mily szellem érzik ki belőlök? E kérdésre azt felelhetjük: erős, sőt kérlelhetetlennek mondható logicája természetszerűleg a reálisabb irány felé vonzotta; mindent szálára szedő, szerte hasogató módszere, mely dispositiói készítésében s tárgyalásában oly gazdagon tünteti föl tudományos készletét; határozottan a scholasticusok modorára vall. Ezeknek azonban sokat emlegetett szárazságát, untató előadását

¹⁾ Opus quadragesimalium et de sanctis sermonum, flos florum nuncupatum — — pro pauperibus verbum altissimi evangelizantibus editum 8°. Hely és év nélkül.

²⁾ «In usum mihi credito populo in Berchtoldsdorf.» ASCHBACH: *Geschichte d. Wiener Unversität*. Wien. 1865. I. 520. l.

mindig nyomon járó logicája lehető távol tartja, s bár a sűrű tömegben történő idézetek sokszor azon gondolatot ébresztik, hogy megszámlálhatatlan mennyiségű mozaik-koczkával van dolgunk, mégis ezek színpompája, válogatott egyberakása s főleg azon alak, melyet összeségükben a mester keze alatt nyernek, mindig egyöntetű egész gyanánt jelentkeznek. A bibliából, egyházi és világi, pogány, zsidó, muhammedán és keresztyén írók prózai és költői műveiből, hagyományból és saját tapasztalatból összehordott kincs-halmaz fölhasználása, nem annyira a fonatra vagy zsinórra fűzött gyöngygarmadát, mint inkább azon foglaltványokat juttatja eszünkbe, melyeknél az érez méltó, a munka stílszerű és figyelmet igénylő.

Fölosztásának főrészei rendszeren alosztályokba¹⁾ ágaznak szét s a tárgyat tövéről hegyére vizsgáló, szétfejtő okoskodása azok rétegein át ostromolja az értelmet. Szószaporításra az okok és eszmék sűrűségétől nem érkezik s bár mindig rövidségre törekszik, ez egy célja az, melyet legritkábban sikerül elérnie. Feddő, buzdító figyelemzetései szigorúak, rövidek, legtöbbször csak egy pár szóból állnak, néha épen csak megjelölése azok helyének, hogy a ki beszédeit használni fogja, tudja hol kell azokat tetszése szerint választott szavakba öltöztetve alkalmazni. Legszigorúbb ezek hangja akkor, ha idők, személyek s helyzetek közt való különbség szolgáltatja az alkalmat, ilyenkor kegyetlenül sújtó szavai erejével, mondhatni ízzé, porrá morzsolja a kor lebuktatott bálványát s mindent a földdel tesz egyenlővé az igazságfölmagasztalt képe előtt. Tudósok, bölcsék, fejedelmek vélekedése, szokása, tekintélye mind semmivé lesznek igazságérzete és meggyőződése előtt, melyet mély vallásosságán s szigorú erkölcsi irányán kívül hazafias lelkület is gyakran sugall. Vallásához, egyházához nála inkább ragaszkodni lehetetlen, egész lelki erejével keresztyén pap, de egy percze sem felejtí, hogy magyar is; engedelmes, alázatos a meddig van mit engedni s van mielőtt alázkodni, hol azonban az értelem és józan ész mást követel — bár kora nyűgét, igáját jó részben maga is hordja, föllázad az esztelenség, butaság s babona ellen s tördeli a lelki vakság bilincseit akár

¹⁾ Erat PELBARTUS sui temporis orator celeberrimus, magis tamen rebus, quam verbis intentus, et, si partitionum, ac suppartitionum oeconomiam spectes, multorum, qui deinceps sequuntur sunt, eatenus magister. G. PRAY, *Indic. Libr. rarior. universit. p. II. p. 187.*

szegény, akár gazdag, akár koldús, akár király, még ha épen — vagy tán épen mivel — Mátyás király szenved is bennök rabságot.

Legjellemzőbben a *Rosarium* előbeszédében találjuk meg az egyház tekintélyének föltétlen elismerését. Kijelenti, hogy semmi olyat nem szándékozik írni, a mi annak tanításaival és az igazsággal ellenkezik. A fölösleges okoskodások mellőzésével csak a bizonyos igazságokra kíván figyelmet fordítani. De ha — úgymond — valakinek még is úgy látszanék, hogy valamiben az igazságtól elhajlottam volna, minden ilyet előre is és mindenkorra visszavonok, semminek nyilvánítok s az igazság iránt való szeretetből magamat a józanabb ítélet helyreigazításának alávetem s minden olyast úgy tekintek, mintha sohasem mondtam volna.¹⁾

Az igazság szeretetének említése nála nem pusztá szó, s az, hogy ha valaki az ő állításában az igazságtól való elhajlást látna, azt előre is visszavonja, inkább azért van mondva, hogy a jámbor olvasónak netalán egyen máson megbotránkozó lelke megnyugtatót nyerjen s koránt sem azt jelenti, hogy vita nélkül kész magát megadni s meggyőződéséről lemondani. A ki az igazságot, józan ész és értelmet oly határozottsággal emlegeti mint PELBÁRT, az csak meggyőző okoknak engedhet s annak eszméire mások tetszése s látszaton alapuló vélekedése sohasem szokott változtató hatást gyakorolni. Csak egy példát lássunk a sok közül.

Egyik beszédében a «Mi atyánk» fönséges voltáról s használtságáról elmélkedik. Miután elmondta, hogy ezt az imádságot mindenkinek, a ki csak legyőzhetetlen butaságban nem szenved, 7 éves korára tudnia kell s megemlítette, hogy sz. Ferencz ezt az imádságot mindig így kezdte : Sanctissime pater noster etc.; Augustinusnak e mondatára hivatkozik : «nem a szó a fő, hanem az akarat, mely a szavaknak ura; ennél fogva sohasem hazudik, a ki más szavakkal mondja azt, a mit az akart, a kinek szavait idézi.» Ezen idézet után

¹⁾ Antequam progrediar profiteor et protestor quod nihil intendo scribere vel dicere contra sancte ecclesie vel doctorum ab ea approbatorum determinationem, nec contra veritatem aliquam assertive definiendo. Sed tantummodo scholastice per modum exercitii sequendo doctorum dictamina, superfluas opiniones resicans firmiori veritati adherere curabo. Si autem alicui videbitur me uspiam a vero declinasse, extunc prout exnunc et exnunc prout extunc revoco, casso et correctioni ac iudicio saniori, veritatis a more me ipsum summittens tale quid pro non dicto teneo.

ezt mondja PELBÁRT: «sokan tévednek tehát, a kik fönnakadnak az anyanyelven történő kifejezéseken s azt vitatják, hogy mindent betű szerint való értelemben (azaz latinul) kell kifejezni». ¹⁾

Ime többek ellen — a kik bizony sokan lehettek — kimondja meggyőződését, hibáztatja a betűnek az értelem és nemzeti nyelv-sajátság rovására történt pártolását.

Tétovázás nélkül fölismerhető e nyilatkozatban a nemzeti szellem azon természetes követelése, mely a francia egyházi szószékekből kiirtotta a macaroni-latinságot; mely már a XIV. század közepén azt mondatta a németek irigyelhető TAULER-ével, hogy «beszédeibe többé nem fog latin mondatokat vegyíteni, vagy ha igen, csak olyankor, midőn ahhoz értő tudósok előtt beszél.» ²⁾ Ez serkentette valamennyi nemzet biblia fordítóit, WICLIF-et csakúgy mint BÁTHORI LÁSZLÓ-t, hogy a szentírást mindenki által érthetővé tegyék; ez ösztönözte a gondolkodókat, hogy az eszmét kifejtsék s ne csak magok tegyék meg a mi tőlök telik, hanem másokat is eszmélkedésre és tetterre buzdítsanak. Ez íratta meg HERBOLT-tal úgy mint DINKELSPÜHELI MIKLÓS-sal (+ 1433) a maga nevezetes értekezését; ³⁾ ez adatta UTINOI LEONÁRD-dal beszédei egy részének azon czímet, melyet azok viselnek. ⁴⁾ Szóval a reformáció előtt élt reformátoroknak kik közé PELBÁRT-ot is több tekintetben méltán

¹⁾ Notandum est de forma dominice orationis quod christiani fideles dummodo non contemnant formam ab ecclesia traditam, nec ex contemptu velint mutare, licite possunt aliqua addere pro sententia clarioris intellectus aut pro affectu devotionis, sicut sanctus pater Franciscus solitus erat addere: Sanctissime pr nr etc. aut pro varietate idiomatum sicut congruit adaptare. Nam Aug. libr. de consensu evangelistarum: Discamus nihil, cuiusquam in verbis debere inspicere, sed voluntatem, cui debent verba deservire; nec mentiri quemquam si aliis verbis edixerit quod ille voluit cuius verba dixit. Hee ille. Errant ergo plures qui difficultatem faciunt in communi expositione vulgari, dicentes quod per omnia secundum literalem sensum debeat pronunciari. *De Tempore. pars est. Sermo XXIX. E.*

²⁾ JOH. TAULER's Predigten v. Dr. JUL. HAMBERGER. Frankfurt a M. 1864. I. k. 25. l.

³⁾ G. HERBOLT: De utilitate lectionis sacrarum litterarum in lingua vulgari. Lásd REVIUS: *Daventria illustrata. Lugd. Basav.* 1651. 41. l. — NICOLAUS DE DINKELSPÜHEL: Quaestio utrum sit licitum sacros libros in vulgari editos seu de latino in vulgari translatos legere vel habere. MS. (A bécsi cs. könyvtárban. Denis I. 2477.)

⁴⁾ Sermones ad populum. Ulm. 1478.

számíthatjuk — ez adta az erőt, lelket, bátorságot, melylyel kortársaik közül kiválva a művelődést előmozdították.

Számtalanszor kijelenti a lélek és értelem felsőbbségét az eszközül szolgáló betű és szó fölött. A szavaknak, mondókáknak semmi erőt s jelentőséget sem tulajdonít, míg a lélekből jövő buzgó könyörgésnek, imádságnak maguktól a szavaktól s kifejezésektől független hatályát, valamint a kereszt jelének mindennél erősebb s használatosabb voltát hiszi és vallja. E különböztetéssel teszi megfoghatóvá némely cselekedetét azon szigorú ítéletekkel szemben, melyekkel gyakran kíméletlenül sujtja a hiszékenység és babonáság¹⁾ remegő gyermekeit. E hite nyilvánult a pestis ellen használt orvosszerben, a krakkai tanuló példájának fölemlítésében stb. Ez mondatja vele a szemverésről, hogy : ez ellen a keresztvetésnek, Mi atyánknak s Áve Máriának hétszeri alkalmazása köztudomás szerint bizonyos orvosság.²⁾ Ezzel a hittel ajánlja a varázslás ellen az egyház által használt módokat s tiltja a bűbájosság okozta bajoknak bűbájoló kuruzslását.³⁾ Kora fölfogásához képest mondja, hogy a rossz szellemek isten engedelmével (permissioe dei) okozhatnak rosszat, de elítéli a jövendő-mondókat, ráolvasással kuruzsolókat,⁴⁾ mivel ezek istennek kizárólagos tulajdonságait bitorolják. Kárhóztatja azokat, a kik az isten és szentek imádása helyett ezekhez folyamodnak.⁵⁾ Hasonlóan bánik el a kineskereséssel, necromantiával, chiromantiával, viasz- és ólomöntéssel (hydromantia), csontvetéssel, melylyel különösen a cigányokat vádolja, rostaforgatással és a többivel.⁶⁾

¹⁾ Stulta observatio et supervacua credulitas. *Quadr. II. serm. XLIII. D.*

²⁾ Contra hoc signum crucis cum oracione dominica et Ave Maria septies dicere expertum est valere. *U. o. J.*

³⁾ Maleficium non licet tolli per aliud maleficium . . . Maleficia tollere modis non superstitionis, non est peccatum. Primo namque potest maleficium licite destrui per licitum exorcismum et adiurationes divinas, per sacra evangelia et huiusmodi. Secundo per peccatorum confessionem et sacrorum dignam susceptionem etc. *U. o. G.*

⁴⁾ Per incantationes volunt superstitionis sanare; ergo usurpant id quod est dei proprium. *Quadrages II. serm. XLIII. B.* Similiter de incantationibus herbarum, serpentum et carminum atque literarum et characterum etc. *De Sanctis, pars hysm. serm. VI. C.*

⁵⁾ Stultissime et pessime faciunt ac peccant, qui in talibus remedia ab incantatricibus requirunt. *De sanctis, pars est. serm. XII. C.*

⁶⁾ *Ut cigani faciunt in capitis serpentis osse. Quadrage. II. Serm. XLIII. J.* A bagoly-szivról szóló ismeretes babonáról is így emlékezik *Rosa-*

Épen ily határozott ellensége a titkos szereknek, jegyeknek, írásoknak s mindenféle talizmánoknak, melyeket néha, elébb nevetőségessé téve kárhoztat. Így például, midőn fölemlíti, hogy egy szemfájós asszony drága pénzt adott egy darab papírért, csakhogy annak titkos ereje által bajától megszabaduljon. Valaki elolvasta a rajta levő írást s annak értelme így hangzott : az ördög vájja ki szemeidet stb.¹⁾ Ő maga is ismert — úgymond — egy embert, a ki hadba mentekor mindig ily papirdarabot hordott magánál, hogy a nyíl ne árthasson neki. Mindenkép igyekezett őt annak hiábavalóságáról fölvilágosítani, de sikertelenül. Másnap az illető csatába ment, nyíl-sebet kapott s ijedtében azonnal tűzbe dobta a papirdarabot.²⁾

PELBÁRT-ról el lehet mondani, hogy szent kötelességérzettel, korát jóval felülmuló fölvilágosodással, a tudomány és józan ész sok tekintetben ma is számot tevő fegyvereivel küzdött a babonás hit és szokások ellen. Tőle telhetőleg — pedig tőle sok telt — eleget kívánt tenni sz. Ágoston azon intésének, melyet ő maga is idéz, hogy : a papok oktassák híveiket, ismertessék meg velök a bübájolás, ráolvasás semmirevalóságait stb.³⁾ Érezte, úgy mint korában akárki más, ennek fontosságát s azért teszi már többször idézett be-

rium II. 14. §. Scribit physiologus, quod cor bubonis si apponatur mulieri dormienti in parte sinistra, omnia que gessit enarrabit. Ego tamen dubito hoc esse verum.

¹⁾ U. o. **F.** Demon evellat oculos tuos et stercorebus impleat loca eorum.

²⁾ Novi et ego virum qui talem chartam habebat in bello apud se, cui eum persuadere non potuissem ut rejiceret; dicebat enim peroptime sibi cavere a sagittis et cavisse per illius charte virtutem. Ecce die altero in congressu belli oppido sagitta est vulneratus, et pertimescens damnationem, combussit mox dictam chartam, expertus quia mendacium est talia valere. *De Sanctis pars. hgem. serm. LXXIII. H.* Talán ily papirdarabra írva kellett az illetőnek magával hordozni azon imádságokat is, melyeket a *Peer cod.* 272—278. lapján olvashatunk : *Oh nyíl parancsolok teneked állj meg mi urunk Jézus Kr.-nak győzedelmének miatta stb. Oh két élő tör, oh te lanca, oh tü mend közönséges fegyverek, ki emberi állatoknak ártatok, parancsolom en tünektek, hogy fél-fél járóljatok — hogy engemet meg ne sérthessetek és meg ne bánthassátok az istennek szolgáló fiát Simont stb.*

³⁾ Admoneant fideles sacerdotes populos suos, ut noverint magicas artes, incantationesque quibuslibet infirmitatibus hominum nil remedii posse conferre; non animalibus languentibus claudicantibusve, vel etiam moribundis quidque mederi, sed hec esse laqueos et insidias antiqui hostis, quibus hominem decipere nititur. *De vita Christi.* 26. 7.

széde folyamán azon megjegyzést, hogy az illető alkalommal leendő elmondás végett írta ezt a beszédet ily bőven.¹⁾

Említettem már föntebb, hogy PELBÁRT kora tudományosságának színvonalán állott. Kellő tájékozottsága, sőt jártassága volt a theológián, philosophián kívül az orvosi tudományokban is; a természettan, természetrajz és csillagászat akkori rendszere, állításai, fejlettségi foka mind ismeretesek voltak előtte. Ismerte a görög, zsidó és arab tudósok műveit, ARISTOTELES, PLATO, AVICENNA, AVERROES, ALPHRAGANUS, RABBI MOYSES és mások munkáiból szél-tire idéz. Az astronomia számításai felemlítésére többször vesz magának alkalmat, de ritkán hagyja azokat azon megjegyzés nélkül, hogy ezekről egyedül az isten mondhatná meg,²⁾ ha vajjon igazak-e? Korántsem ily kegyes kételkedés hangján szól az astrologiáról, a csillagok állásából vont következtetésekről és jövendölésekről, melyek — úgymond — ellenkeznek a hittel, tapasztalással és józan észszel. Semmi közük a csillagoknak a földben rejlő kincsekhez, házasságkötéshez, úti és hadi szerencsééhez. Semmi hatásuk se lehet a szabad akarattól függő cselekedetekre; — csupán az időjárásra, aszályra, esőre vonatkozó jövendöléseket engedi meg.³⁾

Kinek ne jutna itt — akaratlanul is — eszébe Mátyás király

¹⁾ Hunc sermonem feci prolixiore ad predicandum in festo occurrenti. *Quadrages. II. serm. XLIII. D.*

²⁾ Sed hec deus scit si vera sunt. *De sanctis. pars. hyem. serm. LXXXIX. F.*

³⁾ Utrum ex syderibus causetur diversitas morum et eventuum futurorum in hominibus? . . . repugnat hoc christiane religioni, repugnat et sensui et etiam rationi . . . Greg. dicit: Absit a fidelium mentibus, quod fatum aliquid credant . . . si adhuc velis scire quantum se astra extendant ad prognoscendum futuros euentus, dico . . . primo quidem non extenditur ad omnes effectus per accidens contingentes siue in rebus humanis siue in rebus naturalibus, quia ut probatur VI. metaph. ens per accidens non habet causam: ut quod homine fodiente inueniatur thesaurus, vel hora ista vxorem ducenti aut itineranti sequitur bona fortuna, vel bellanti victoria et huiusmodi. Secundo non extenditur quoad omnes actus liberi arbitrii, nisi dispositive inclinando in quantum imprimunt in corpus humanum sydera: tamen ex hoc nulla necessitas libero arbitrio imponitur. Unde de premissis indicare futura ex astris est illicita diuinitio et sepe demonis operatio se immiscet ut decipiat in fide etc. Sed si quis prognosticat futura ex astris ea que ex eorum causalitate naturaliter dependent: puta siccitates, pluuias, minutiones facere, homini non sunt illicita. Hec sufficiant de his pro presenti. *De sanctis. pars hyem. XLV. serm. J.*

szenvedélye s azon szünet nélkül folyó jóslatok, prognostisálá-ok, melyek megelőzték a nagy király minden nevezetesebb kezdeményeit, hadviselésait, s melyek utolsó betegségében, a mutatkozó javulás ellenére is, egyre csak rosszat jelentettek? RÓMER FL. nem régen emlékezett meg azon eszközök egy részéről, melyeket egykor Budán e célra használt ILKUSCH MÁRTON budai plébános, Mátyás házi orvosa és udvari csillagásza, a ki azokat 1494-ben a krakkai egyetemnek hagyományozta, hol ma is megvannak.¹⁾ ILKUSCH 1459-ben lett magisterré a krakkai egyetemen s így nem lehetetlen, hogy PELBÁRT-tal már ott ismerhették egymást : azonban képzelní sem lehet, hogy a magyar szerzetes gondolkozása és a lengyel pap, orvos és csillagász csillag-jóslatai lehetővé tették volna e két férfi közt az érintkezést. Több mint valószínű, hogy PELBÁRT ilyenmú fölfogásai és gondolkodásmódja, tudományos jellemének hajthatatlanságával párosulva, távol tartották őt a királyi udvar többi kegyeltjétől is, valamint más részről igazolni látszanak azt, a mit föntebb érinték, hogy budai tartózkodása irodalmi működésére nem azon pozitív irányban hatott, melyet első tekintetre hajlandók volnánk természetesnek tartani.

Ez már magában is oly elvi különbség, mely elégséges arra, hogy állandó válaszfalként távolítsa el egymástól az össze nem egyeztethető meggyőződések embereit. Mindamellett nem ez az egyedüli ok arra nézve, hogy PELBÁRT-ot a Mátyás udvarába gyűlt tudósok körével összekötetésbe ne hozzuk. A szerzetes PELBÁRT nem csupán a tudomány mellett a király fatalismusát is szolgáló tudósok vélekedését s komoly, tudományos színezetű árnításait ítélte el a leghatározottabban : hanem sokkal fontosabb országlási s egyházpolitikai kérdések körül tanúsított magatartásaért magát a királyt sem kimélte.

Ismeretesek azon elvi eltérések, melyek Mátyás és a pápai szék közt állandónak mondható zsúrlódást okoztak. Mátyás által a török háborúra kért, a pápai szék által megígért, de teljes mértékben soha meg nem érkezett segélyek dolga, az emiatt heves, ingerült hangon folyt levelezések ; a püspöki székek betöltésének ügye ; a rendkívül nagy hadi és egyéb költségek miatt az egyházi személyekre rótt adó s az egyházi javak kezelésének, ellenőrzésének kér-

¹⁾ Lásd az : *Archaeologiai értesítő* 1876. novemberi számát.

dése, több más kényes természetű személyes kérdésekkel együtt, sokszor csaknem szakításra juttatták az állam és egyház feje között az összeköttetést. PELBÁRT javabeli szereplése idején — mint már említém — a ferenczi szerzetesből fölemelkedett IV. Sixtus ült a pápai széken. Mátyásnak az érintett ügyekben tanúsított fölfogása, azon hang és modor, melyre Róma iránt magát jogosítottnak hitte, a jánbor hívők egyszerű soraiban is szült visszatetszést; esoda-e ha az egyháza mellett hazáját feledni nem akaró, de ezt boldognak csupán amannak aegise alatt képzelő buzgó szerzetes — ingeszteltette bizonyára a közvéleménynek az elnyomatás és túlságos adóztatás miatt méltán és méltatlanul elégedetlenkedő része által is : saját szempontjából, jellemében gyökerező határozottságával szintén azok közé számítandó, a kik Mátyásban nem a példabeszédszerű igazságos fejedelmet látták.¹⁾ Nem kételkedhetünk fölöle, hogy bárki ült volna is a pápai széken, PELBÁRT-nak csak az lett volna meggyőződése a mi volt : de a lélektan sem fog bennünket megezáfolni, ha fölteszszük, hogy, mint szerzetes, önérzetének s dicsőségének egy szála által erősebben érezhette magát az egyház ügyéhez csatolva, midőn az annak látható fejét környező fénysugarak sz. Ferencz szigorúbb rendtartású gyermekeit közvetlenebb örömmérszettel tölthették el. — Ha a szent István és sz. László királyról rajzolt képek élénkebb, erősebb színezéséhez és megvilágításához talán nem, akkor mindenestre járult ez az érzület egy-egy sötétebb vonással azon ellentétes mellékrajzhoz, melynek homályban tartott főalakja Mátyás király s nagyon kiemelkedő háttére az üldöztetve, fosztogatattva árvahodó anyaszentegyház, — s része lehet a beszédek egyik másik helyének a demagogia hangjával határos kifakadásában.

Szent István ünnepére 3, szent Lászlóéra 4 beszédet találunk a *Pomerium de Sanctis*-ban. E hét beszéd a legendák adatainak

¹⁾ Aligha positiv adat, hanem inkább csak Mátyásnak tulajományt és tudósokat általában pártoló lelkülete szolgált okul b. MEDNYÁNSZKY A. azon állítására, mintha PELBÁRT Mátyásnak különösen kedvelt embere lett volna. PELBÁRT-nak mellékelve látható képeről szoltában ugyanis azt írja : Hier ist auch der allererste Holzstich von 1484, der irgend einen Ungar zu verewigen bestimmt war eingereicht ; und zeigt uns PELBART von TEMESVÁR, jenen berühmten Franciskaner Mönch von Ofen, einen den ältesten und fleissigsten Schriftsteller und Liebling des grossen Corvinus. *Taschenbuch für die Vaterländ. Geschichte.* 1821. 344. 1.

felölelésén kívül általában a királyban megkívántató tulajdonságok elősorolásával és fejtegetésével foglalkozik. Az alkalmazás sokszor egybeolvad a tárgyalással, többször külön igen rövid hivatkozással történik. Minél rövidebb az ünnepelt király példájára vonatkozó figyelmeztetés, annál erősebb kifejezésekben hangzik utána a szerző korabeli állapotok megítélése. A melyik beszédnek alapigéjéből hiányzik, fölosztásában s szövegében annak is legfőbb súlyt helyez szerző az igazság, igazságosság, törvényesség, hűség, nemeslelkűség, könyörületesség, kegyesség és alázatosság követeléseire. Ezek teljesítésében a két szent király tökéletességét a történet és legenda adataival tünteti ki PELBÁRT. Összegyűjtve ügyesen rendezi el és hatással alkalmazza mindazon szentírásbeli helyeket, melyek azon erényekről szólnak. Az idézett szavak villanó fénye az ő alakok nagyságát sokszorozza, czélzatos súlya alatt pedig törpítve tűnnek elő a kor nagyjai. Egymás után veti föl a kérdéseket : mi a törvény, mi a jog, igazság, igazságosság stb. S rendesen megadja rájuk az egyenes, rövid feleletet, melyet néha allegória követ s komoly intés szolgál záradéku.¹⁾ «Ha azt kérdezi valaki : mi a törvény? megfelelő rá MAYRO FERENCZ, mondván : a tisztességesen élés mestersége, mely az embert arra kötelezi, hogy szüntelen hozzá tartsa magát. Hanem azért igaznak bizonyúl az emberek közt Anaxagoras azon mondása, hogy : a törvény pókháló, melyen a kisebb legyek fönnakadnak, a nagyobbak pedig keresztülrontanak. Így a nagyok és fejedelmek átlépik a törvényt s nincs bántódásuk, a kisebb emberek pedig lakolnak. De eljön az isten utolsó ítélete stb.» »Szent István decretumában meghagyta a magyaroknak, hogy a hitben megmaradjanak, senki mást ellenség módra meg ne támadjon, se szomszédján perbe hívás nélkül ne hatalmaskodjék, az özvegyeket, árvákat senki el ne kóborolja, az anyaszentegyházat ne pusztítsa s az egy-

¹⁾ Si queritur: quid est lex? Respondet Franc. Mayro in II. sententiarum: est ars honeste vivendi ligans hominem ad sui observantiam. Sed heu modo verificatur in hominibus illud dictum Anaxagore: lex est tela quedam aranee, que minora capit animalia, maiora autem ipsam pertranseunt. Nam eam magna musca intrando lacerat et pertransit, parva autem in ea capitur. Sic magnates et principes transgrediuntur legem, nec capiuntur aut puniuntur, homines autem minores per legem puniuntur. Sed videant homines diuinum iudicium, quia iniustitia est peccatum mortale et damnabile. *De secto Stephano serm. III. C.*

házi férfiak iránt tisztelettel viseltessék. Oh bárcsak ezekbe vennék ezeket magyar uraimék, de fájdalom, épen az ellenkezőket látjuk végbemenni. Hanem mindenki meghallja, mit Ézsaiás mond : jaj a prédálónak stb.»¹⁾ «Ha igazán nemesek s Krisztushoz hasonlók akarunk lenni, folytassunk szent és kegyes életet. Ezek a mostani fejedelmek, nemesek, bárók és rektorok mind lelketlenek; robotot, taxát csikarnak a szegényen, szeretik az ajándékot, követelik a bírságot, az egyházi javakat elragadozzák. Bételt Ezékiel azon mondanása XXII : az ő fejedelmek ő közöttök mint a ragadozó farkasok stb. Bezzeg nem így tett sz. László király, mindenki is „kegyelmes“ királynak nevezte, mivel a szegényeket táplálta s értők magát a harcban halálnak tette ki.»²⁾ «Sz. László ajkáról az igazság szava hangzott, míg sok mostani nemes, a maga vesztere, mit se gondol az igazsággal, sokat ígér, de nem adja meg, függő pecsét van mennyi kell, hanem senki se hisz nekik, úgy hogy teljesülve látjuk a zsoltár ama szavait : ne bízzatok a fejedelmekben.»³⁾

A sz. Lászlóról írt 4-dik beszéd utolsó része elősorolja a fejedelmek fő bűneit. Első az esküszegés, második a kevélység, harmadik a bujaság, negyedik az igazságtalanság, ötödik az egyház és szent dolgok iránt való tiszteletlenség s az egyházi javak elragado-

¹⁾ Hungaris decretum statuit, ut erga deum fidem tenerent; nemo alium hostiliter invaderet; nemo vicinum sine iudicii examine lederet, viduas et orphanos nullus opprimeret, ecclesiam nemo devastaret, sed ecclesiasticis honorem impenderent. O vtinam domini hungari hec obseruarent. Sed heu videmus multa contraria fieri. Sed omnes audiant illud Esa. V. Ve qui predaris, nonne et ipse predaberis. U. o. **F.**

²⁾ Si volumus esse vere nobiles et Christo conformes, debemus esse pii et clementes. Sed heu moderni principes, et nobiles ac barones ac rectores sunt inmisericordes : numera et taxas a pauperibus extorquentes, munera diligentes et vindictam expetentes, ecclesiastica bona diripientes. Impletum est illud Ezech. XXII. Principes in medio eius quasi lupi rapaces etc. Beatus rex Ladislaus non sic fecit. Sed tam piissimus extitit quod mutato nomine ab omnibus pius rex vocaretur. Nam pauperes aiebat et pro eis morti in bello se exponebat. *De scto Ladislao serm. II. G.* A *kegyelmes* kifejezést használja a sz. László hymnus magyar szövege; a latin szövegben »benignus« áll.

³⁾ Sed pro dolor moderni multi nobiles in sui perniciem nihil curant de veritate, multa promittunt et non implent, plura appendunt sigilla sed nulla fidutia in eis, ut videamus impletum illud ps. Nolite confitere in principibus. U. o. **H.**

zása. Zedekiás, Joakhim, Saul, Nabukodonozor, Pompejus, Balthazar példáiival színezi mindezeket. Közbe fölsóhajt, hogy ha fejedelmek, katonák, nemesek, bírák és tisztviselők szeretnék az igazságot, semmi bajunk se volna!¹⁾ A záradék így hangzik: Oh én istenem! mely sokan vannak e mi időnkben az olyan fejedelmek, a kik az egyházakat fosztogatják, birtokaikat elszedik, elragadozzák az apáturságok s püspökségek javait, melyeket régi szent királyok és fejedelmek fundáltak mint például sz. László és sz. István Magyar-, sz. Venczel Cseh-, sz. Henrik Bajorországban. Ezek és sokan, a kik más helyeken egyházakat szerettek s azokat megajándékozták istenfelők voltak: e mostaniak azokat rabolják el, teszik semmivé. Oh ha most élne sz. László, szent István király, bizonynyal meglakoltatnák az egyház e prédálóit. . . Ezekről mondja szent Hieronymus, hogy gazdag ruhákba öltözködnek, a fagyban hidegben mezítelenül haldokló szegényekkel nem gondolnak. Magoknak nagy palotákat rakatnak, hogy bámulják az emberek s ügyet sem vetnek arra, hogy a szegények az utczákon haldoklanak. Dúsan vendégeskednek, lakoznak, a szegénység pedig éhen vesz el stb. Hallja meg azért minden keresztyén fejedelem, gazdag, szegény egyaránt, hogy szent László példája követésével tartóztassa magát a bűnök-től stb.²⁾

Mily élesek és vakmerőséggel határosak ezekhez hasonló cél-

¹⁾ O si essent principes, milites et nobiles, ac indices et rectores qui amarent institutum, omnes bene staremus. *Serm. II*.

²⁾ Heu heu o deus meus quam multi sunt nostris temporibus principes qui spoliant ecclesias et rapiunt earum possessiones ac bona abbatiarum et episcopatum que fundaverunt sancti priores reges et prínceps, ut s. Ladislaus rex et s. Stephanus in Hungaria, s. Wenceslaus in Bohemia; s. Henricus in Bawaria. Illi et multi et alii alibi fundantes ecclesias fuerunt deo denoti dotantes eas. Isti autem moderni rapiunt et annullant eas. O si nunc viveret s. Ladislaus vel s. Stephanus rex et huiusmodi nonne punirent tales depredatores ecclesiarum? . . . De talibus conqueritur Hieronymus in epist. ad Eusebium dicens: quod recipiunt superfluitatem sibi vestimentorum, de pauperibus frígore et nuditate morientibus non curantes. Ipsi sibi erigunt magna palatia et edificia ut ea humani oculi contemplantur; non attendentes quod pauperes in plateis moriantur. Convivia frequenter preparant sibi et diuitibus replent inglumem, sed fame pauperes pererunt. . . Hortor ergo omnes fideles, tam principes quam diuites et pauperes communes homines ut exemplo beati regis Ladislai caveamus ab omnibus peccatis etc. *Serm. IV*.

zatos párhuzamai — hogy többet ne említsünk, kitűnik a sz. István ünnepére készült 3-dik beszéd egy helyéből, melyet senki sem fog az első királyra alkalmazni. Ott is az igazságosság képezi a minden ízében fölmutatott s megvilágosított tárgyat, melynek gyümölcsöző volta szintén egy hatalmas ösztön lehetne annak gyakorlására. «Szereti isten s megáldja azokat, kik így élnek; soha nem láttam, hogy az igaz elhagyatott volna és az ő kenyérkereső magva: láttam pedig elhatalmazott hitelent, és hogy az felfúvzkodott, de elműlék és imé nem vala. (37. zsolt.) Gyermekekkel is megáldja az úr az igazat. A farkas csak úgy szaporít, mint a juh, ezt amaz felfalja. az emberek is öldösik és eszik: mégis több a világon a juh mint a farkas. Honnan van ez? A természetes okokon kívül így van azért, mert az isten úgy akarja. A hitetlenek sem mély gyökeret, sem állandó fundamentomot nem vernek. (Böles. k. 4. r. 3. v.) Ennek bizonyásául rendelte az isten, hogy a mint a ragadozó állatok nem szaporodnak, azonképen az igazságtalan embereknek sincsenek gyermekeik, vagy ha vannak, azok kevéssel vagy ritkán élnek nálok hosszabb ideig». ¹⁾ Az idézet és alkalmazás így is elég erős a mint van. Sz. István király napján tartott predikáció alkalmával, így is könnyen az uralkodó király juthatott a hallgatónak eszébe, pedig az idézet hézagos. A szöveg a hitetlenek fattyú csemetéiről s törvénytelen magzatairól szól, s ki tudja nem voltak-e a szavak az elmondott beszédben kihagyás nélkül idézve? a mikor még vakmerőbb és kegyetlenebb allúzió fordíthatta a hallgatóság figyelmét Mátyásra és Corvin Jánosra.

Tévedne, a ki azt hinné, hogy PELBÁRT csak azt látta és ostromozta, a mit világiak követtek el, azokra pedig szemet hűnyt, a mik egyházi részről is megrovást érdemeltek. Ezekre vonatkozó kifejezéseiből elég lesz ennyit idéznünk: Az evangélium azt mondja, hogy a jó pásztor lelket adja a maga nyájaért, a ki pedig bérért

¹⁾ Videmus quod lupus licet proles, fetus generat similiter quam ovis et insuper oves devorat, sed et homines oves ipsas inactant et comedunt; et tamen adhuc plures sunt oves quam lupi in mundo. Sed quare hoc? Responderetur dimittendo rationes naturales, quod ideo, quia deus sic vult. Unde Sap. IV. dicitur de impiis, quod non dabunt radices altas et stabiles. Ad quod significandum videmus sic ordinatum a deo, scilicet, quia non multiplicantur animalia, que sunt rapacia, et sic injustos homines videmus non habere proles, aut si habent, parum vel raro supervivunt. **E.**

szolgál az elfutamik. Nyilván van tehát, hogy kárhozatra való bérbé szegődött nép azon egyháznagyok és világi fejedelmek, a kik alattvalóikon igazságtalan adókat követelnek, a bűnösöket nem javítják csak a pénzért élnek halnak.¹⁾ Általában lehet azt mondani, hogy kiméretlen, sőt hogy igazságtalanságig túlszigorú némely ítélete, csak azt nem, hogy élő emberek iránt részrehajló tudna lenni. A ki tőle az életben vár jutalmat, elismerést, nem igen nyerhet tőle egyebet, minthogy bélyegző vassal fegyverzett jobb kezével az örök életre mutat.

Igen széles körre kellene terjeszkednünk, ha PELBÁRT szellemének és irányának bővebb összehasonlításába fognánk. Talán már ezt is meg lehet sokallani egy középkori, még csak nem is magyarul író — de hol van ilyen! — barátról. Feleletem röviden ez: a mely nemzet Pázmányt, Telegdit, Bornemiszát, Magyarit, Tofeust, a váradi disputáció szereplő férfait, s még sok mászt méltó dícsérvéssel említheti s állíthatja párluzamba más nemzetek hírneves egyházi szónokaival: annak a minden irányú tudományosság szempontjából azzal is szükséges törödni, mi és kik voltak ezek előtt? Nemzeti mívelödésvnk általános története se kerülheti meg azokat az istenadta rég elavult predikációkat, sőt a még ma is csak krónikát író historikus is talál bennök egyetmást. Engem régi magyar nyelvemlékeink ügye vezetett a Pomerium egészséges lombozatú fáí alá, hol a nagyrészt tarlott mező bebarangolása után az árnyékban hús enyhelyet, felettem és körülöttem pírhanvódó gyümölcstermést s olyan fajokat találtam, melyeknek ojtó galyait elmúlt századok folyamán a külföld is kapva kapta s bizonyára haszonai is tenyészttette. Itt-ott alig egy-két nyomot találtam, majdnem csak Veszprémiét, Sinaiét, kik egykor a debreczeni codexsel jártak e helyen. Nyomaikat TOLDY²⁾ tévesztöknek hívéen szépen elegyengette s azóta azon a sövény kerítésen belöl senkit se vitt komolyan a kíváncsiság!

¹⁾ In evangelio dicitur quod bonus pastor animam dat pro ovibus. mercennarius autem fugit. Patet ergo quod damnabiles mercennarii sunt omnes tam spirituales prelati quam seculares principes in subditis exactiones iniustas facientes: nec vicia corrigunt sed tamen lucrum pecuniarum querunt. *De Tempore pars hyem. serm. XVII.*

²⁾ A debreczeni legendás könyv. Pest, 1858. Előszó VIII—IX. 1.

III.

A dolgok nem egymásután következő rendi úgy hozta magával, hogy e dolgozat megjelenése előtt két ízben kellett szólnom Alexandriai szent Katalin magyar verses legendájáról s azon viszonyról, mely régi magyar költői irodalmunk ezen értékes darabja és TEMESVÁRI PELBÁRT közt van.¹⁾ Ama két alkalommal azon meggyőződésemet nyilvánítottam, hogy a magyar verses legendának szerzője az a PELBÁRT, a kinek illető predikációjában találhatjuk föl mind ennek, mind pedig a *Debreczeni* és *Érdy-codexben* olvasható, ezzel egyező két — prózában írt — legendának megfelelő latin szöveget. Az ott elmondottak pusztá ismételése itt már csak azért sem volna helyén, mivel a kritika fölhozott okaimat nem tekintette elégségeseknek.²⁾ Ily esetben nem a bizonyozó ismételést tartom a helyes és célravezető útnak. Irodalomtörténeti tények és igazságok vitatása közben, nem a vélekedések és meggyőzések makaeskodó védelmére, hanem az adatok fölhordására van szükség. A mely nézet nyilvánulása erre ad okot, mindig hasznos szolgálatot tesz, ha ő maga még oly tarthatatlannak fog is bebizonyítani, mert az ily tarthatatlan vélekedések különben sem tesznek annyi kárt, mint a kétséget kizárni látszó határozott állítások. Ez utóbbiaknak irodalmunk minden ágában nagy a kelendősége; kritika és közönség többnyire hisz és hallgat s igen sokszor tiszta papírból facsarított acták esomói állják útját a tovább haladhatásnak.

A magyar legenda első része, mely sz. Katalin születésének s életének körülményeit atyja halálaig adja elő, eddig csak PELBÁRT predikációiból volt ismeretes. A *Debreczeni codex* írója nem hallgatja el, hogy PELBÁRT predikációjából merítette a legendát; az *Érdy-codex* írójáról ugyanez áll, bár maga nem mondja. PELBÁRT forrásúl említi ALPHORABIUS nevű bölcnek íratát, a ki maga is főszerepet játszik a legenda első részében. Az ily nevű mohammedán böles munkáinak legutóbb 1868-ban, két külön író által összeállított jegyzékében sincs ilyesminek nyoma. Ez nem is a keresztyén,

¹⁾ *Kötészetünk I. Mátyás király idejében.* A M. T. Akademia évk. XVI. k. 1. d. — *Régi M. költők tára* I. k. 307—311. l.

²⁾ *Egyet. philologiai közlöny.* 1879. 137. l. — *Literarische Berichte aus Ungarn.* II. k. 467. l.

hanem a mohammedán időszámításnak élt negyedik századában s csak a két évszám összehavaráásával lehet öt és sz. Katalint egy korbelinek venni. PELBÁRT-on kívül senki sem szól a Katalinnal egy időben élt ALPHORABIUS-ról, valamint erről a művéről sem.

Más nemzetek irodalmából eddig ismert Katalin-legendák közül egy sines, mely ezen első részt magában foglalná. TOLDY négy kéziratot jegyzett meg, kettőt a bázeli közkönyvtárban, egyet a rheinai (svájci) klastromében s egyet Sir Thomas Phillips middlehilli könyvtárában, melyeknek egybevetése még kívánatos volna, de mindeddig nem történt meg. Ennélfogva a magyar verses legenda első része maig is csak PELBÁRT-ig vihető vissza, azon túl semmi nyom.

Az egész legenda az *Érsekujvári-codexben* maradt ránk, melynek egy részét 1530 táján írta össze SÖVÉNYHÁZI Márta, Clarissa apáca. Kétségtelen, hogy másolattal és pedig nem hibátlan másolattal van dolgunk. A codex oly apáca-rendtől származik, mely sz. Ferencz szabályai szerint élt s Ferencz rendi szerzetesektől nyerte az áhitatoskodásai gyakorlására szükséges szerkönyveket s vallásos tartalmú olvasmányokat. Ily célra minden rend leginkább a saját köréből támadt írók műveit használta, másolta és terjesztette, mint arra példa a Ferenczrendi szerzetesek által Clarissák számára írt *Tihanyi-, Kazinczy-, Horvát-* stb. *codex*, melyek épen PELBÁRT műveinek mondhatók. Maga a több külön részből álló *Érsekujvári-codex* is tartalmaz PELBÁRT-féle predikációkat, legendákat stb. A mi épen a Katalin-legendát illeti, arra nézve nem tartom e helyen jelentőség nélkülinek, a ferencziek 1479-ben hozott azon határozatát, mely szerint attól kezdve e szent ünnepe nagyobb buzgósággal s innepélyességgel történjék.

Ha codexeink PELBÁRT-féle tartalmát latin eredetijeikkel összehasonlítjuk, a magyar szövegek vagy fordítások többnyire pongyolák, holmi lapos eredetiségre törekvés mázával vannak bevonva; míg ha a Katalin-legendá magyar verses szövegét vetjük össze a PELBÁRT-nál olvasható latinnal, amaz bővebb kidolgozása mellett is oly gondos, tömör szerkezetű mint a PELBÁRT-féle beszédek. Az idézetek lelkiismeretes megjelölése épen úgy nem hiányzik s épen azon modorban történik, mint a *Pomerium* akármelyik darabjában. Az ebből vett beszédekben codex-íróink keze alatt ezek jó részt elmosódnak, sokszor értelmetlenekké is válnak, míg a Katalin-

legendánál a másoló apácza keze alatt mondhatni semmi sem vész el. Ez a csekélynek látszó külső jel okvetlenül föltűnik annak a ki PELBÁRT műveit forgatta.

A mi a magyar verselést, nyelvkezelést, a tartalomba szőtt dogmatikai vitatkozó rész előadását, a pogány babona és keresztyén hit párhuzamos föltűntetését, amannak eszközül használása mellett emez érdekeinek s követeléseinek öntudattal s biztos érzékkel történő megóvását illeti: mindez több annál a mit azok képességétől lehetne várni, a kik — codexeink tartalmából következtetve — PELBÁRT latin szövege után kísérthették volna meg e verses legenda megírását. Oly első rendű theologus és gyakorlott író mint ez a magyar verselő, nem lehetett ismeretlen a maga korában. Az akkori vélekedéshez képest lehetnek nagyobb érdemei, melyek mellett ez a magyar nyelven írt verses munka említésbe sem igen jött, de azért az idő maig sem törölkötte le róla azt a bélyeget, mely kitűnő írók művein névtelenül is fölismerhető. Ilyet a magyar ferenczrendiek közt azon időben csak kettőt ismerünk, t. i. PELBÁRT-ot és LASKAI OZSVÁR-ot s a kettő közül nincs ok, a miért ne az elsőre gondoljunk.

Ezek lehető rövid fölemlítése után lássuk újabb nyomozásaink eredményét. PELBÁRT meghalt 1504. január 22-én. Ebben az évben, azt mondhatjuk közvetlenül P. halála után jelent meg nyomtatásban Alexandria-i sz. Katalinnak egy terjedelmes legendája, melyet Raymundus bíbornok s pápai legatus adott ki Bázelen 1504-ben.¹⁾ A 27 negyedréti levélből álló sűrű nyomtatványnak 20 és fél levelet foglalja el a XXIV fejezetre osztott legenda. Az első levelet a cím-lap tölti be, a másodikat a nagyfontosságú előszó foglalja el. Ezt követi a fejezetek czíme s úgy kezdődik a harmadik levél b. oldalán

¹⁾ Czíme : Hanc legendam beatissime virginis Katherine nouiter ex quam pluribus recollectam fideliter cum uno paruo sermone de eadem fecit imprimi Basilee reuerendissimus in Christo pater et dñs dñs Raimundus de aquitania natus miseratione diuina t't' sancte Marie noue: sacrosancte romane ecclesie presbyter Cardinalis Gurensis ad uniuersam germaniam daciam. etc. apostolice sedis pro causis fidei de latere legatus anno domini 1504. ultima may : ut distribuat gratis diuersis personis et ecclesiis et amicis ad dei honorem et sanctissime sponse sue Katherine laudem : quam post Christum et Mariam eius matrem patronam semper habuit. — Kolophon : Peracta est hystoria noua : magna cum diligentia : et fideli studio reuisa : Impressa per magistrum Jacobum de Pfortzen Ciuem Basilensem : Dominice natiuitatis anno Millesimo quingentesimo quarto. Die vero XXII. Juny.

a legenda. Ezután harmadfél lapon néhány példa és csuda következik. Majd egy rövid «sermo» s egy pár rövid «oratio» sz. Katalinról; egy kisebb és egy nagyobb hymnus szintén Katalinról s végül ugyancsak egy hymnus sz. Ilonáról.

Raymundus bíbornok több éven keresztül volt pápai követ Németországban, Daciában stb.; s így azon területen, melybe Magyarország is befoglaltatott. Mint ilyen tett közzé egy 8 negyedret levélre terjedő fölhívást a török ellen indítandó hadjáratra 1501. évben.¹⁾ 1503-ban az Orsolya-legendát adta ki, épen úgy mint Alexandriai sz. Katalinét a hívek közt eszközlendő kiosztás végett.²⁾

Raymundus csak kiadója a legendának; írójáról az előszóban találunk fölvilágosítást. E szerint az ferenczi szerzetes és a theologia professora volt, ki ezt az előszót is maga írta s előadása szerint föltette magában, hogy sz. Katalin különböző legendáiból ő fog egy újat összeállítani. Őt külön legendáját találta — úgy mond — e szentnek, melyek azonban mind hiányosak, a mennyiben Katalin atyjának származásáról, birodalmáról s a szűz megtérésének okáról teljességgel hallgatnak. Azon hálaérzetten kívül, melylyel e sz. szűz iránt ennek vele közlött testi és lelki számtalan jótéteményeiért viseltetik, az a szeretet is ösztönzi e munka végzésére, melylyel János nevű kedves testvéréhez vonzódik, a kinek épen ezért e munkáját ajánlja. Követte az idvezítő tanácsát: kérjetez és megadatik, keressetek és találtok. Emlékezett rá, hogy ifjabb korában hallgatta egy nagy tudós hírében álló ferenczi szerzetes predikációját, ki azt állította, hogy Costus király Nagy-Constantin testvére volt. Akkor erre nem figyelmeztet eléggé, e miatt érettebb korában nem tudott jól visszaemlékezni. Azt a szerzetest sem kereshette föl, mert az meg a szerzet böles szabályaihoz képest helyét változtatván, messze idegen országra távozott. Így nem volt mit tennie, keresett, kutatott könyvekben, krónikákban, régi históriákban és legendákban. Mind hiába! míg egyszer egy nagy tudományú szerzetesnek hallotta hírét, a ki akkor Massarius püspöknek volt vicarius. Elhez fordult s ez nemesak szóval világosította föl minden kérését, hanem saját kezével másolta le számára mind azt a mit csak erről a dologról tudott azon kézírata után, melyet régi histó-

¹⁾ Raymundi Card. Gurc. epistola ad Senatores rom, imp. et ad Helvetios pro deliberanda in Tureos expeditione. 1501.

²⁾ Passio sive Historia XI millium Virginum. Colon. 1503.

riákból szedegetett össze, a mint ez az alább következő legendából bővebben ki fog tűnni, melynek nagy részét ő (szerző) egy régi könyvben találta, Assisi sz. Ferencz tiszteletére épült egyik szent helynek sekrestyéjében. S így jóllehet erőtlennek érezte magát ily nehéz munkára, még is a fõnn elõadott okoknál fogva hozzá kezdett s bocsánatot és tévedései helyreigazítását kérvén, jelenti, hogy a legendát 24 fejezetre osztotta, miknek tartalmát rövid sommázatban elõrebocsátja. (Lásd a Függelék I. számát.)

Az elsõ fejezetben Diocletianus és Maximianus császárról van szó, s hogy miért küldte ez utóbbi Constantinust Görögországba. A másodikban Constantinus nemes származása íratik le, mint Katalin nagyatyjáié. A harmadik Constantinus uralkodásáról, nejeérõl, fiairól s ezek uralkodásáról szól. A negyedik Costus országát írja le. Az ötödik Katalin anyjáról, keresztyén hitre térésérõl, Katalin születésérõl beszéll. A többi fejezet bőven beszélli el a legendának ismeretes részleteit. A mi figyelmünket ez az ötödik fejezet köti le. Azon módon beszélli el sz. Katalin születésének történetét, a mint azt a magyar legendában találjuk, azzal a különbséggel, hogy a tanácsadó bölcsét ALPHORABIUS helyett MACROBIUS-nak nevezi. Megjegyzendõ, hogy a magyar verses legenda elõadásához képest már PELBÁRT latin szövege is elég rövid, s még ennél is rövidebbre van összevonva a Raymundus-féle legendának ide vonatkozó része, mint a Függelékben látható.

Végre tehát van egy a magyar szerkezetnek megfelelõ, sõt azt az elõrebocsátott családi leszármazással s ennek folyamába szõtt melléktörténetekkel bõség tekintetében még felül is mûlõ párja. Lássuk azon körülményeket, melyek vizsgálódásunk körébe vonhatók. A legenda kiadója magas állású egyházi férfiú, ki a korabeli egyházi élet ügyeit már hivatalos küldetésénél fogva is éber figyelemmel kísérte. Míg egyfelõl beteg ágyán fölhívást ír és tesz közzé a török ellen indítandó hadviselésre, más részrõl nem feledkezik meg a legenda-irodalom fejlesztésérõl. Midõn Kölnben az Orsolya legenda hazájában megjelent, vallásos buzgóságától ösztönöztetve elhatározza, hogy a legendát kinyomatja s szétosztatja. S valóban az õ illusztrált kiadása egyike a legdíszesebbeknek, melyek azon idõbõl fõnmaradtak. Tudomására jut vagy éppen följajnltatik neki a Katalin-legendának egy minden addig ismertnél teljesebb és részletesebb szövege s határozatával ismét készen van.

Helyesen összeválasztott mellékletekkel láttatja el s szétosztás, terjesztés végett ezt is kinyomatja. Az Orsolya-legenda kiadására épen Kölnben gondolt; lehetetlen volna-e, hogy a Katalin-legenda meg oly vidéken vagy oly vidékről jutott hozzá, melyen — vélekedésünk szerint — ebbe az alakba újra szerkesztetett? — A névtelen szerzőről az mondatik, hogy ferenczrendi szerzetes és a theologia professora; a régi könyv, melyből a legendát meríti, ferenczrendi egyház sekrestyéjében találtatott; azon szónok, kitől a szerző ifjú korában először hallotta a legenda első részét, szintén azon szerzetes tagja volt. Mind ebből kétségtelenné lesz, hogy ez a latin legenda épen azon rend kebeléből veszi származását, melynek a magyar legenda is köszöni eredetét. PELBÁRT is azon szerzetnek tagja s szintén «sacre theologie professor» volt.

A névtelen szerző, testvérének ajánlja művét, kit Jánosnak nevez. Ez édes testvér egyszersmind ugyanazon szerzetnek is tagja lehetett (*ad dilectissimum fratrem meum, fratrem Joannem*). — PELBÁRT családi viszonyairól épen semmit sem tudunk. Egy JOANNIS DE THEMESWAR neve a krakkai egyetem magyar hallgatói sorában fordul ugyan elő 1517- vagy 1518-ról, de erre az időbeli nagy különbség miatt alig lehet gondolni, noha azon időben nem volt ritkaság, hogy presbyterek, archidiaconusok és episcopusok s így korosabb emberek is íratkoztak be a külföldi egyetemek hallgatói közé. Fontosabbnak tartom ennél azon körülményt, hogy ez az egész ajánlás, úgy a mint van, kinyomatott. Igaz, hogy az ajánlás formaszzerűleg nem történt meg, de az előszóból még sem maradt ki az ezt jelző passus. A kiadó hihetően a hitelesség szempontjából mit sem hagyott az előszó szövegén változtatni, de a szerző nevét mégis fölöslegesnek látta kitétetni. Bármilyen okból történt is ez, nem maradt titokban. A sajtó alá rendezett munka címlapjáról kitérőltethetett, de a ki ezt tette vagy tétette, arra nem gondolt, hogy nemcsak onnan kellett volna elhagyni ha azt akarta, hogy a kiadás előtt kevéssel elhalt szerző neve ismeretlen maradjon. A könyv folyamán kétszer van az megemlítve, nem a legenda szövegében, s így nem önmaga által, hanem azon példák és csudák idézése közben, melyeket a kiadó csatolt a legendához. Az első példa Damiani Péter milanói érsek példája, a mint az PELBÁRT negyedik beszédének befejezésében, valamint magyarul az *Érdy-codex* végén olvasható. Ezt a példát egyenesen PELBÁRTból vette át az illető,

a mint ő maga kifejézi «a már fönn megnevezett kiténő tudományú és jelességű Pomeriustól». 1) — A csudák közül a negyediket így kezdi elbeszélni: «Pomerius mondja utolsó beszédében, hogy egy magyarországi ferenczrendi szerzetes stb.» 2) Hogy Pomerius alatt PELBÁRT értendő, azt a *Pomerium* czímet ismerve is gondolhatjuk, a mi azonban kétségtelenné lesz azáltal, hogy az idézett példákat PELBÁRT beszédeiben valósággal a mondott helyen találjuk. A mi már a fönn megnevezett Pomeriust illeti, minthogy e kifejezést megelőzőleg sehol semmiféle fölemlítés sincs, a mire vonatkozhatnék, egyébre lehetetlen érteni, mint azon meg nem nevezett ferenczrendi szerzetesre és theologia professorára, kitől az előbeszéddel ellátott legenda származik, kiben csakugyan PELBÁRT-ot kell fölismerünk.

A másik szándékosnak látszó változtatás az ALPHORABIUS névnek MACROBIUS-sal való föleserélése, s az erről szóló részletnek összevonása, miről alább még szó lesz.

Az előszóban azt mondja, hogy őt külön legendából szerkesztette a magáét, s mivel azok bizonyos tekintetben mind hiányosak voltak, ő e hiányt igyekezett kipótolni. Ez az igyekezet tulajdonképen arra volt irányozva, hogy a legenda számai a történelemmel hozassanak szorosabb összeköttetésbe, mi a négy első fejezetben meg is történik. Szélesen terjeszkedik ki Costus király származására, kit Nagy Constantín testvérévé tesz, mi által a Constantinus, Constantius, Constans névsor egy Costussal bővül. A keresztyéneknek Diocletianus és Maximianus alatt végbement üldözése, Nagy Constantín szereplése stb., mind bevonatnak a legenda körébe, s ez utóbbi mint rokona, Katalin halálának megbosszulója lép föl a XXII. fejezetben; uralkodásában, valamint fiáiban a keresztyénség diadala van befejezésül föltüntetve, s ez által a legenda történeti kerete mintegy kiegészül, s az egész mű nagyszerű drámai kép alakját ölti fel.

Ha ezen alkotással a magyar verses legendát szembe állítjuk, ennek szerkezete kisebb szabásúnak fog föltűnni, de annyival tömö-

1) Ut inquit prenomiatus Pomerius scientia et virtutibus clarus.

2) Narrat Pomerius in ultimo sermone suo, dicens quendam fratrem ordinis minorum beatissime Katherine devotum in regno Ungarie, ut audivit a fide dignis in hora mortis astantibus dixisse: ecce beata Katherina adest mihi prebens solatium, et statim spiritum Christo reddidit etc.

rebbnek. Kevesebbet ölel föl, de az mind szorosán a tárgyhoz tartozik; nincs oly széles történeti alapra fektetve, de épen azért helyesebb az arány, jobban kiemelkedik a fő alak, kinek élete s mártýrsága különös figyelemre méltó költői alakításban áll előttünk. Egy bevégzett eredeti kép ez a művész vásznán; míg amaz ennek a művész által kibővített másolataként, nehézkes keretbe foglalva mutatkozik. Amaz költői mű, ez történeti tanulmány alapjára állított monda. Amaz a szerző ifjabb korának virága, ez a múltak emlékeihez visszatérő s azokat hajlott korában is szeretettel ápoló tudományos léleknek gyümölcse.

PELBÁRT a maga predikációiban ALPHORABIUS munkájára hivatkozik, mint forrásra; itt az előszóból meríthettünk a forrást illetőleg tudomást. Ezenkívül még a 8. fejezetben foglaltatik néhány tájékoztató sor, melyben a szerző azt mondja, hogy egy domonkosrendi szerzetestől kapta azon könyvet, melyből a római történetre tartozó adatait merítette. Ugyanonnan vonta ki a verses mű tervét, valamint sz. Katalinnak a császárral és az ötven bölcselel folytatott vitatkozását is. ¹⁾

Mit értsünk az eddig mondottak után a *carminis modus* alatt, ha csak nem a magyar verses legendát? Katalinnak a császárral és bölcsekkel folytatott vitatkozása ebben oly részletes és terjedelmes (1300 sor), a milyen egyetlen más szerkezetben sem, úgy hogy e tekintetben ez a latin szöveg is csak kivonatnak látszik ahhoz képest, melylyel sok helyen szó szerint megegyez. Ez a rész és a szűz születésének körülményei, melyek a magyarban oly részletesen tárgyaltatnak, szándékosan vannak itt rövidre vonva. A pogány bölcsek és költők műveiből vett idézetek a latin legendából teljesen hiányoznak. A szerző maga mutat rá a forrásra, valamint a viszonyra is, melyben latin és magyar dolgozata egymással s ismét mindkettő a közös forrással van. Erre a forrásra kellene rá találunk, a mi még eddig ép oly kevésbé sikerült, mint az ALPHORABIUS által írt historiának fölfedezése.

¹⁾ De predicta fuga Maxentii quamvis Tripartita et ecclesiastica historia non dicant, tradunt tamen de ipsa fuga *annales historie*, sicut sepius legi in quodam libro ab uno fratre ordinis predicatorum mihi accomodato, videlicet quod inter Constantinum et Maxentium bellum civile exortum est Rome. Et de eodem libro extraxi carminis modum et disputationes beate Katherine cum Cesare et quinquaginta philosophis.

Az itt említett *Annales historie* cím elég közönséges, sok találgatásra és keresésre adhat okot, míg a könyv előkerül, s mégis jobban bíztat vele a reménység, mint az ALPHORABIUS-félével. Ugyanazon könyv lesz ez, melynek czíme egy másik helyen *Annales siue Cronica Romanorum*-nak van írva. A m. kir. tud. egyetem könyvtárában ugyanis egy *Sermones Ascetici* címet viselő XV. századi vaskos ívrétű kéziratos kötet találtatik, melynek tartalma a 9-dik utolsó levélen olvasható bejegyzés szerint CHAMPEAUX-i VILMOS (XII. századi) párisi egyetemi cancellár theologiai művének MARTINUS DE OSTRAVIA által készített kivonata.¹⁾ Ezen a XV. század első felében összeírt codex két utolsó levelén mintegy függelék gyanánt olvasható azon latin elbeszélés, mely sz. Katalin születésének körülményeit PELBÁRT mindkét latin szövegénél bővebben adja elő, s melyet méltónak s szükségesnek véltem itt a függelék II. száma alatt közzétenni. Ennek a kézirat oeconomiajához képest két columnába írt elbeszélésnek czíme: *De Sancta Catherina, quomodo ipsa fuit concepta*, s ez áll az első columna fölött; míg a második fölött ez olvasható: *Ita leguntur in libris Annalibus siue Cronicis romanorum quod idem est*. A szereplő csillagjós neve itt már nem ALPHORABIUS, nem MACROBIUS, hanem ALFONCIUS. Tehát ahány szöveg, annyi külön név. A MACROBIUS név hihetőleg a IV. században élt elébb catholicus, majd donatista püspöktől kölcsönöztetett; az ALFONCIUS név pedig azon Mózes nevű spanyol zsidó tudóstól, ki a XII. században keresztyén hitre térvén, Alfonz spanyol királyról, mint keresztyájáról: PETRUS ALFONSUS-nak vagy ALFONSI-nak szokott neveztetni. Úgy látszik, mintha a nyugati névadás mind a három névvel a legenda keleti rejtélyes színét akarta volna növelni. Tagadhatatlan, hogy e közt és a PELBÁRT-féle szövegek közt nem a dolog lényegére nézve ugyan, de mégis oly különbség látszik, mintha két külön írónak egyező előadását használták volna.

A nyomozás folytatása még világosabb eredményre juttathat; ennyivel támogathatom most elébbi alkalmakkal nyilvánított vélekedésemet. Ha ezzel sz. Katalin magyar verses legendájának szer-

¹⁾ Explicit summa epistolarum edita per magistrum Vilhelmum venerabilem cancellarium studii parisiensis. Excerpta per Martinum de Ostravia. Anno domini M^oCCCC^oXVIII^o Sabbato post festum Joannis Baptiste.

zöjeül csakugyan PELBÁRT fogna bebizonyítani, azon esetben nem egy, hanem két művel fog munkáinak száma szaporodni. E kérdés határozott eldőltevel egyszersmind fölöslegessé válnék annak bizonyítása, hogy vajjon sz. Bernát magyar himnusza is PELBÁRT-ról maradt-e reánk? Egyiknek vagy mindkettőnek segélyével — bár mindkettő verses darab — könnyű lenne P. magyar prózájára is ráismerni, s codex-irodalmunk tartalmának nagy részét eredeti vagy fordításként tüntetni föl. Alig hihető, hogy magyarul elmondott beszédeit ő mind csak latinúl írta volna le, s csak azok fordítása után jutottak volna el hozzánk, kik közvetlen nyomába léptek, s neki már kortársai voltak. Ki alexándriai sz. Katalin legendáját olyan magyar versekben írta meg, s oly rávalló tudományossággal állította össze eme latin műben, az nem ebben az egyetlen esetben írt e két nyelven. P. világirodalmi működése megérdemli, nemzeti irodalmunk történetének pedig érdekében áll, hogy e fontos kérdéssel tisztába jöjjünk. Codexbeli nyelvünk történetének tanulását, s régi bibliafordításaink összehasonlító vizsgálatát a *Pomerium* fái alatt üzheljük legtöbb sikerrel: ismerjük meg az oda vezető ösvényeket.

IV.

PELBÁRT munkáinak nagyobb része — mint tudjuk — számos kiadásban jelent meg, csakhogy e kiadások teljes sorozata még eddig összeállítva nincs; azon helyeken pedig, a hol emlékezés történik rólok, rendszeren egy vagy több hiba fordul elő, mit egyik író a másiktól vesz át. E hibák egyike az, hogy a munkák cízeit gyakran összetévesztik. Erre okot ad az általános „*Pomerium*” nevezet, a melyet PELBÁRT a *Sermones de Sanctis*-ra, *S. de Tempore*-re és *S. Quadragesimales*-re egyviránt alkalmazott. Oka még e tévedésnek az is, hogy némely kiadásokban a *S. de Sanctis* a *Stellarium*-mal, a *S. de Tempore* pedig rendszeren a *S. Quadragesimales*-sel van összekapcsolva. Egy másik hiba az, a mi rendszeren be szokott csúszni, hogy részint általában a *Pomerium*-nak, részint annak egyes darabjainak első megjelenési éveül az 1475-dik évet szokás megjelölni.

E tévedések eltávoztatása végett P. munkáinak csak azon kiadásait fogom fölsorolni, melyekről bizonyos tudomásom van.

Előbb azonban szükségesnek találom azon adatok fölemlítést, melyek a művek szerzerzetési idejére vonatkoznak s bennök magokban föltalálhatók.

A *Stellarium* végén e verseket olvassuk :

Opere nunc isto perfecta gloria Christo
 Laudibus hic insto : coronas matri dei sisto
 Honor Francisco : laus sanctis cunctis hoc ipso
 Oceleno trino ciclo C. guard : tunc presule Sixto.

Ebből világos, hogy a *Stellarium* első kiadását az 1483-dik évnél elébbre tenni lehetetlen, — a mi az által is bizonyossá lesz, hogy a IV. könyv (*lib*), 2. rész (*pars*), 3. czikke (*articulus*) elején IV. Sixtus pápának 1482-ben kiadott bullájára van hivatkozás. Megjegyzem azonban, hogy 1483-dik évi kiadást csak az idézett vers alapján szokás fölvenni; de ez a vers a munka írásának, nem pedig nyomtatásának bevégezését jelenti, s így 1483-dik évi kiadás alatt többnyire XVI. században hely és év nélkül megjelent kiadások vagy egy és más kiadásnak e része olyankor szokott említettetni, midőn ez a nyomtatás évét mutató résztől el van szakítva.

A *Serm. de Sanctis* első felének, a *pars hyemalis*-nak végén e versek állanak :

Finis est partis : laus Christo, gloria sanctis.
 Amen sit cordis deo, sit operis, simul oris
 Bis sepeent actis odenis ter tribus annis.

E versből kitetszik, hogy *S. de Sanctis*-nak 1489 előtti kiadása nem létezhetik. A későbbi kiadások némelyikében az évszámot mutató harmadik sor híjával csak a két első sor olvasható. Így idézi ezt HORÁNYI is (*Memoria Hung.* III. rész 394. l.), a ki azonban már észrevette azt, a mire előtte és utána annyian nem gondoltak s a mit a föntebbi két vers világosan mutat. PELBÁRT ugyanis a *S. de Sanctis* előbeszédében tudatja az olvasóval, hogy e munkájában azért nem írt egyetlen beszédet is a sz. Máriáról, mivel már azelőtt egy egész külön könyvet írt *Stellarium* stb. czím alatt.¹⁾ Abban —

¹⁾ Scire quoque te volo, quod de beata virgine Maria nullum sermonem in hoc opere conscripsi specialem, pro hac ratione, quia ex speciali deuotione qua beatissimae dei matri tenebar, praecipuum librum nomine Stellarium coronae beatae Virginis intitulatum iam antea conscripseram, ubi pro singulis festiuitatibus eiusdem gloriosissimae Virginis Mariae abundantissimi extant sermones, pro quibus illuc recurrendum iudicavi, quem librum huic

úgymond — terjedelmes beszédek foglaltatnak sz. Mária minden egyes innepére. S minthogy oda útasít, egyszersmind jónak látja azon elébb írt művét e mostani munkájához csatolva újból (?) kiadni. PELBÁRT azonban nem elégszik meg azzal, hogy e körülményre olvasóját az előszóban figyelmezteti, hanem ezenkívül minden egyes innep előfordulásakor is útasítja.¹⁾

Leginkább a *S. de Tempore* azon mű, mely PELBÁRT munkái közt első helyen említették s egyszersmind első kiadása éveül az 1475-dik esztendő szokott följegyeztetni. (Így WADDING-nál, továbbá GU. CAUE : *Script. eccl. hist. litt. Append.* 132. l. TOLDY : *Ir. tört.* 2. k. 49. l.)

Ez a tévedés már azon hivatkozásokból is helyreigazítható, melyeket e munkában is elegendő mennyiségben találunk. Így útal PELBÁRT mind a *Stellarium*-ra, mind a *S. de Sanctis*-ra a *S. de Tempore*-nak *pars hyemalis*-ában a XVI. beszéd végén,²⁾ valamint a *pars paschalis*-ban a XXXIV. beszédben,³⁾ úgy szintén a *pars estivalis* kezdetén. De az előforduló évszámok is világosan mutatják, hogy a *S. de Tempore* jóval később készült mint ama két munka. A *pars hyem.* XLV-dik sermo-jában egy csudás esemény van elbeszélve, mi MCCCCLXXX-ban történt. Az egész munka legvégső sermo-jában pedig a világ végéről szöllő jövendölésekről beszélvén PELBÁRT, kétszer említi az akkor folyó 1496-dik esztendőt.⁴⁾ Minthogy 1496 esztendő lefolyását említi, hihető, hogy

operi coniungendum dignum duxi. *Prolog. de Sanctis.* — Erre vonatkozva írja HORÁNYI, hogy : indicatur prius confectum fuisse *Stellarium coronae, quam Serm. Pomerii de Sanctis.*

¹⁾ Így péld. *de Sanctis* IX. beszédének végén : De conceptione beatae Mariae vide in libro Stellarii. A XV. beszéd végén : Item pro vigilia nativitatis dni alium sermonem habes in Stellario etc. A XVII. beszédben pedig : Hec sufficient hic breuiter, quia prolixius egi de hoc in Stellario lib. VIII. etc.

²⁾ Item plures alios sermones de incarnatione Christi descripsi in Stellario b. Virginis Mariae et inter sermones de Sanctis in vigilia et festo nativitatis dni.

³⁾ Hanc questionem scripsi etiam in Stellario beatae Mariae lib. X. parte II. art. 1. tamen et hic volui describere, ut predicator habeat eam in promptu si placet.

⁴⁾ Dicitur quod finiri debet mundus in septimo millenario annorum scilicet a principio mundi. Et secundum hoc deberet iste mundus stare ab hoc anno Domini 1496 tricentis adhuc annis et quatuor ad plus. — — — — — Quum ex aetate a Christo fluxerunt iam anni MCCCXCVI. ideo videtur,

azon év végén vagy a következő elején írta ezt a beszédet, melylyel művét bezárja. FABRICIUS (Biblioth. latina) az 1498-dik évi hagenai kiadást tartja elsőnek, minél előbbeni kiadás alig is képzelhető.

Azonban ha a *S. de Tempore*-ra nézve az 1475. évi kiadást el nem ismerhetjük is; még mindig kétséges, vajjon nem a *Pomerium Sermonum Quadragesimalium* első kiadása viseli-e hát ez évszámot? a mint azt FABRICIUS-nál is följegyezve látjuk. Kérdés lehet, hogy mivel e két munka a későbbi kiadásokban rendesen együtt képez egy kötetet, nem jelent-e meg a *Serm. Quadr.* az előtt külön is és első kiadása nem éppen 1475-ben-e? E kérdésre határozottan tagadó válaszul tekinthetjük azon utalásokat, melyek a *Serm. Quadr.* mind három részében sűrűn fordulnak elő. Az első részt ugyanis ezzel fejezi be a szerző: *Pro coena dni et pro aliis sequentibus diebus plures sermones feci in aliis partibus Pomerii.* A második rész befejezése így hangzik: *Sermones pro diebus sequentibus plurimos habes descriptos in aliis partibus sermonum Pomerii.* A harmadik részben minduntalan hivatkozik a két első részre, továbbá a *Pom. de Tempore*-nak *estivalis* részére; sőt a X-dik beszédben a *Stellarium*-ra is. Mindez eléggé meggyőzhet akárkit is arról, hogy az 1475-dik évről e munkánál sem lehet szó; és hogy első megjelenése az 1483-ban bevezetett *Stellarium*-nál s az 1496-ban befejezett *S. de Tempore*-nál előbbre nem tehető. Ezeken kívül még erősíti ez állításunkat az is, hogy a *Serm. Quadr.* első részének XXXI-dik sermója végén egy esztergomi történetet beszélvén el PELBÁRT, így kezdi: *Exemplum a fide digno fratre minori circa annum dni MCCCXCV accepi etc.* Ebből azt hiszem biztosan következtethetjük, hogy ha a *Serm. Quadrages.* első kiadása nem együtt jelent volna is meg a *Serm. de Tempore*-val, akkor is legfeljebb 1496-ban láthatott volna napvilágot, bár a „*circa annum MCCCXCV*“ kifejezés nagyon valószínűvé teszi, hogy elsőnek az 1499-iki hagenai kiadást kell tartanunk. Ezeken felül még a *De Tempore* első felében a *hyemalis* rész végén határozottan kijelenti, hogy mivel a bőjt minden napjára külön beszéd szükséges, ilyeneket egy külön kötetben akar adni s azért itt nem is terjeszkedik ki azokra.¹⁾

quod parum supersit usque finem mundi . . . licet determinate tempus nesciatur ut praedictum est.

¹⁾ Quom ad quadragesimam plurimi requiruntur sermones, utpote pro

A zsoltárokra készült magyarázatokban (*Expositio compendiosa etc. Libri psalmodum*) semmi sem található, a miből e munka megírásának idejét meg lehetne határozni. A mennyiben — mint már a 11-dik lapon is érintettem — némelyek említik e könyvnek 1487-dik évi strassburgi kiadását, természetesen látszik azon következtetés, hogy e munkát mindjárt tanársága kezdetén tanítási vezérkönyv gyanánt írhatta. Igaz ugyan, hogy a rend krónikája szerint 1483-ban a dogmatikát (*sententiae*) tanította: de e munkája 1504-dik évi kiadásának címlapján általában «sacre theologie professor»-nak nevezetik, a *Pom. de Tempore* 1511-dik évi hagenai kiadásának címén pedig már épen a szent írás magyarázat vagy exegesis (*sacre pagine professor*) tanárának mondatik.

Legbizonyosabb adataink vannak P. utolsó munkájának, az *Aureum Rosarium*-nak, egészen tőle származó két első könyvére nézve. Az első könyvet ugyanis befejezte 1500-ban decz. 14-én; ¹⁾ a másodikat 1503-ban Gyümölesoltó Boldogasszony napja táján. ²⁾ Amannak nyomtatása 1503. szeptember 8-án, emezé 1504. május 14-én; a harmadik könyvé 1507. augusztus 2-kán, a negyediké pedig 1508. december 2-án ért végét. A harmadikat — mint maga is sejtette ³⁾ — már nem fejezhette be, úgy hogy annak egy részét az egész negyedikkel együtt hű tanítványa és barátja LASKAI

diebus singulis continuando; ideo speciali volumine de illis acturus hic pertranseo.

¹⁾ Explicit primus liber Aurei Rosarii Theologie ad Christi laudem per Religiosum et deuotum patrem fratrem PELBARTUM DE THEMESWAR, diu ordinis sancti Francisci compilatus et consummatus anno salutis millesimo quingentesimo die XIV. Decembris.

²⁾ Dei auxilio ego indignus magnis et multis laboribus me ipsum ultra vires perurgendo recollegi et propria manu conscripsi hoc opus Aurei Rosarii Theologie sapientie, quod finit et explicit ad laudem et gloriam ipsius altissime trinitatis diuine et domini nostri Jesu Christi atque sanctissime sue genetricis virginis Marie, nec non ad honorem Seraphici patris nostri Francisci et omnium beatorum celestis curie, Anno videlicet ab incarnatione dni millesimo quingentesimo tertio circa festum annunciationis gloriose Virginis Marie etc.

³⁾ E könyv tartalmára czélozva mondja az előbeszédben: hoc libro quantum deo propitio iuvante valebo, diuine charitati et redilectionis incendio per questiones etiam scholasticas studiose conabor insistere pro devotionis incitamento.

OZSVÁT írta vagy szerkesztette.¹⁾ Ez a munka, mint czíme is mutatja, a LOMBARD PÉTER műve (*Sententiarum libri IV.*) nyomán szokásossá vált modorban fejtegeti a keresztyén hit elveit. Mint tanár, ilyenmű előadásai közben szedte össze és írta e művét, melynek folytán ismét meglátszik, mennyire szeme előtt tartotta saját és tanítványainak anyanyelvét s mennyire távol volt tőle azon gondolat, hogy ez tanítás közben mellőzhető.

A munkák czíme és kiadásai a következők :

I. STELLARIUM CORONAE BENEDICTAE MARIE VIRGINIS IN LAudem EIUS PRO SINGULIS PREDICATIONIBUS ELEGANTISSIME COAPTATUM.

1. Hagenau. Kiadta : Jo. Rynman ; nyomtatta : Henr. Gran. elkészült : 1498. altera die May. 4r.
2. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1501. VIII. kal. Aprilis. Folio.
3. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1504. XII. die Marty. 4r.
4. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1505. VIII. kal. May. Folio.
5. Argentorati. Jo. Rauesberch ; Jo. Knoblouch. 1506. Folio.
6. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1508. prima die Marty. Folio.
7. Lugduni. Ant. Koberger ; Jac. Sacon. 1509. die octava Augusti. Folio.
8. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1509. III. die Septembris. Fol.
9. Lugduni. Jo. Croberger ; Bern. Lesuyer. 1514. die vero XII. July. Folio.
10. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1520. die quinta mensis July. Folio.
11. Lugduni. Jo. Cley. év nélkül. 4r.
12. Hely és név nélkül. 4r.

II. SERMONES POMERII FRATRIS PELBARTI DE THEMESWAR DIUI ORDINIS SANCTI FRANCISCI DE SANCTIS INCIPIUNT FELICITER.

Kolophon : Impressi ac diligenter revisi per industrium Henricum Gran in imperiali oppido Hagenaw, expensis ac sumptibus providi Johannis Rynman Anno salutis nostre millesimo quadringentesimo nonagesimo nono die XX. Februarii. 4r.

¹⁾ Rosarii theologicæ sapientie aurei quartus liber pro elucidatione Sententiarum libri quarti per fratrem Osualdum de Lasco, divi ordinis seti Francisci de observantia tunc provincie Hungarie vicarium (Fratre PELBARTO defuncto) consummatus in regia civitate Budensi. *A könyv végén.*

MÁS PÉLDÁNY:

Impressi ac diligenter reuisi per industrium Henricum Gran in imperiali oppido Hagenaw: expensis ac sumptibus prouidi Johannis Rymman. Finiunt feliciter: Anno ab incarnatione dni millesimo quaterque centesimo nonagesimo nono: vigesima die February.

2. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1500. octava die Juny. Folio.
3. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1501. ultimo die Septembris. Folio.
4. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1502. in vigilia nativ. Marie. Folio.
5. Augusta Vindelicorum. Jo. Schensperger; Joh. Otmar. Folio.
6. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1504. pridie Kalendas February. 4r.
7. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1505. XXIII. die Januarii. Folio.
8. Argent. J. D. Rauesberch; J. Knobloch. 1505. IV. die February. Folio.
9. Hagenau Jo. Rynman; Henr. Gran. 1507. III. die mensis Decembris. Folio.
10. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. pars hyem. 1509. idus primo Aprilis. pars estiv. 1509. pridie Kalendarum Augusti. 4r.
11. Lugduni. Ant. Koberger; Jac. Sacon. 1509. die octava mensis Augusti. Folio.
12. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1511. in vigilia visitationis Marie. Folio.
13. Lugdunum. Jo. Croberger; Bern. Lescuyer. 1514. III. vero die Junii. Folio.
14. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1515. mense Decembri. Folio.
15. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1520. mense Novembr. Folio.
16. Lugdunum. J. Cleyn. év nélkül 4r.
17. Hely és év nélkül. Folio.

III. SERMONES POMERII FRATRIS PELBARTI DE THEMESWAR DIVI ORDINIS SANCTI FRANCISCI DE TEMPORE INCIPIUNT FELICITER.

Kolophon: Impressi ac diligenter reuisi per industrium Henricum Gran in imperiali oppido Hagenau et v. expensis ac sumptibus prouidi Johannis Rymman. Finiunt feliciter Anno salutis nostre. M.CCCC.XCVIII. VI. kal. Augusti. 4r.

2. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1500. VIII. kal. Marcy. Folio.
3. Hagenau. Jo. Rynman; Henr. Gran. 1501. VIII. kal. Marcy. 4r.

4. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1502. III. nonas Augusti. Folio.
5. Augusta Vindelicorum. Jo. Schönsperger ; Jo. Otmar 1502. Folio.
6. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1503. kal. vero VII. Octobris. 4r.
7. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1504. quinto Nonas. Octobris. Folio.
8. Argentoratum. Jo. Rauenspurg ; Jo. Knoblouch. 1505. martis post Andree. Folio.
9. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1507. III. Nonas Octobris. Fol.
10. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1509. Idus primo Aprilis. 4r.
11. Lugdunum. Ant. Goberger ; Jac. Sacon. 1509. die vero VIII. Augusti. Folio.
12. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1511. die vero Augusti ultimo. Folio.
13. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1521. quinta die February. Fol.
14. Lugdunum. Jo. Cley. év nélkül. 4r.

IV. SERMONES QUADRAGESIMALES, PER FRATREM PELBARTUM DE THEMESVAR
PROFESSUM DIVI ORDINIS SANCTI FRANCISCI COMPORTATI.

- Kolophon : Impressi ac diligenter emendati expensis providi Johannis Rynman in imperiali oppido Hagenau per industriosum Henricum Gran finiunt feliciter Anno salutis nostre millesimo quadringentesimo nonagesimo nono X. die mensis Novembris. 4r.
2. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1500. die X. mensis July. Fol.
 3. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1501. X. die mensis Juny. Fol.
 4. Augusta Vindelicorum. Jo. Schensperger ; Joh. Otmar. 1502 in vigilia omnium sanctorum. Folio.
 5. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1505. XXIII. die mensis Aprilis. Folio.
 6. Argentoratum. Jo. Rauesberch ; Jo. Knoblouch. 1506. XX. die mensis Marty. Folio.
 7. (Hagenau). Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1507. in vigilia S. Thome apostoli. Folio.
 8. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1509. Octavo idus May. 4r.
 9. Lugdunum. Ant. Goberger ; Jac. Sacon. Folio.
 10. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1511. in vigilia conversionis S. Pauli. Folio.
 11. Lugdunum. Jo. Croberger ; Bern. Lescuyer. 1514. die vero XXVI. July. Folio.
 12. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1515. mense Octobri. Folio.
 13. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1520. mense May. Folio.

V. EXPOSITIO COMPENDIOSA ET FAMILIARIS : SENSUS LITTERALEM ET MYSTICUM
LIBRI PSALMORUM COMPLECTENS, QUI EX PRESTANTI EXUBERANTI QUOQUE
COPIOSITATE DEI LAUDISONA MULTIFARIAM INSCRIBITUR SCILICET

Psalterium

Liber hymnorum

Liber soliloquiorum

Regii prophete

Quam expositionem Religiosus pater sacre theologie professor
ordinis minorum de observantia Frater Pelbartus de Themeswar
zelotypia diuini cultus estuans: mancipatorum diuini officii proli-
pudor inscieie pigricieique succurrere satagens : ex suorum thesau-
rorum gazophylatio fauentissime profert.

Item

Canticorum ve. tes.

Expo. Canticorum no. tes.

Symboli Athanasii

Hymni universalis creature.

Kolophon : Impensis circumspetti viri Joanis Rynman de Oringaw in
officina industrii Henrici Gran civis imperialis opidi Hagenawen.
Pridie kal. Juny, Anno virginei partus 1504 optatum nacta est
finem. — Folio.

2. Hagenau. Jo. Rynman ; Henr. Gran. 1513 die vero IX. mensis Apri-
lis. Folio.¹⁾

VI. AUREUM ROSARIUM THEOLOGIE AD SENTENTIARUM QUATTUOR LIBROS
PARIFORMITER QUADRIPERTITUM. EX DOCTRINA DOCTORIS SUBTILIS, SUORUMQUE
SEQUACIUM SANCTORUM ETIAM THOME AQUINATIS, BONAVENTUREQUE AC
MULTORUM SOLIDORUM DOCTORUM PER RELIGIOSUM DEVOTUMQUE PATREM
FRATREM PELBARTUM DE THEMESWAR ORDINIS MINORUM DE OBSERVANTIA
MEDULLITUS ADIPEM EXUGENTEM ACCURATISSIME ALPHABETICO COMPILATUM
ORDINE. QUI ET POMERIUM SERMONUM SALUTIFERORUM NUNC TEMPORIS UTILIBUS
CANTATISSIMUM SUI LUCUBRATIONIBUS IN MEDIUM CHRISTIANITATI OBTULIT.

Kolophon : Lib. 1. Ex officina industrii Henrici Gran Hagenawen. civis ;
expensis circumspetti honestique bibliopolae Joannis Rynman de
Oringaw in medium impressus offertur feliciter Anno Virginei
partus millesimo quingentesimo tertio, sexto idus Septembris.

¹⁾ Az egyetemi könyvtár példánya egykor Nyéki Vörös Mátyásé volt,
mit bizonyít következő sajtátkezű bejegyzése : „*Fidelis anchora Jesus ! —*
Matthias Wcorös de Nyek Pannonius jure perennali tenet Anno 1602.“

Lib. 2. — — — 1504. pridie Idus May finit feliciter.

Lib. 3. — — — 1507. secunda die mensis augusti finit feliciter.

Lib. 4. — — — Anno salutis nostre quingentesimo octavo, II. die Decembris. Folio.

2. Venetiis. Flor. à Prato 1589. 4r.

3. Brixiae. Petr. Bozzola. 1590. 4r.

PELBÁRT e hat munkája némelyikében maga kijelenti, hogy műveit mások munkái fölhasználásával írta.¹⁾ Az írókat mindenütt idézi. A korabeli vagy kevéssel az előtt élt egyházi szónokok közül leggyakrabban használja HOLKOT, MEFFRET, HASELBACH, GRIETSCH JÁNOS beszédeit. Kit a lelkiismeretes idézési mód eléggé meg nem nyugtat s utána néz, arról fog meggyőződni, hogy P. ezekből merítve épen oly önálló tud lenni, mint mikor Lyrai Miklós postilláit vagy szent Bernát sermoit használja.

A *Stellarium* alaki tekintetben fölötte áll a többinek. Az Apocalypsis XII. része I. verséből vett czím, a tizenkét csillagból álló koronának képe, mintegy kész terv gyanánt kínálkozott a munka megírására.

Eredeti inventiónak azonban teljességgel nem tarthatjuk, mert P. idejében létezett egy „*Corona beate Marie virginis*“ czímű ²⁾ ismeretlen szerzőtől származott hasonló tervű munka. Lehet, hogy P. épen ezt követte a czímadásban; a mi azonban a tartalmat illeti, arra nézve a plagiumnak még csak árnyéka sem eshetik a *Stellarium* szerzőjére. Ha amannak puha, porló anyagát ennek szálás idegeivel; szükös, szegényes, alig cseppenő eszméit ennek folyvást hatalmas sугárban lövellő gondolatforrásával összehasonlítjuk: lehetetlen egyébre nézve közösségeket elismerünk, mint hogy mindkettőnek szerzője az Apocalypsis 12 ágú csillagkoronájára tekintett, csak hogy míg PELBÁRT emelt fővel, lelkesülten, sőt elragadtatva zengte hymnus-szerű dícséreteit, amaz — hogy a kiczirkalmazott sугaraknak valamiképen híjja ne essék — ujjain látszik tizenkettőig olvasni.

¹⁾ . . . nec ista ex proprio sensu, quin potius aliorum peritorum editionibus condita comportavi ut potui. *Stellarium, prologus* . . . mente sepius tractavi — — hoc opus laboriosum in sermonibus recolligendis et conscribendis aggredi, et ex multis et variis scilicet aliorum editionibus unum summarium volumen utcumque contexere. *De Tempore, prologus.*

²⁾ Meg van a m. n. muzeum könyvtárában.

A mily természetesnek látszik e szerint a tizenkét könyvre történő fölosztás, ép oly bő tér nyílik ez által P. kifogyhatatlan szellemének és olvasottságának, a ki a könyveket részekre, a részeket szakaszokra, a szakaszokat ismét fejezetekre szaggatja. Ily módon a száraznak vélt scholasticus modor némileg azon keretes elbeszélésekre emlékeztet, melyek az őskornak maig leszármazott gondolatvilágát tárják előnkbe, csakhogy a *Stellarium* magasztos főalakja körül sokkal tömörebbé válik a szerkezet, a vallásos és erkölcsi érzés erőteljes nyilvánulása fűzi össze a gondolatokat, melyeket az írói pályája kezdetén már kész író mindvégig folyékony, tárgyához illő nyelven tud kifejezni. Ez alatt távolról sem valami classicus latinság értendő. P. latinsága sem jobb, de nem is rosszabb kor- és szaktársaiénál. Könnyen érthető középkori latinság, mely az író anyanyelvének sajátságait tükrözi vissza. Ezeket ő sem tudta, nem is akarta felejtani. Az érthetőségen túl nem igen törekedett egyébre.

A tervszerű és bátran mondhatjuk gondosabb kidolgozásban rejlik annak oka, hogy a *Stellarium* még a *de Sanctis* és *de Tempore* cím alatt található s eléggé használt beszédeknél is nagyobb kedvességben részesült, legalább a «*Maria cultus*»-t kiváló kegyeletességgel ápolt magyar egyházban, úgy a népnél, mint a papságnál. E munka ismeretessé léételének kell tulajdonítanunk azon körülményt, hogy PELBÁRT-ot a főpapok buzdították többi beszédeinek megírására vagy kiadására; ¹⁾ valamint azt is, hogy alig van egyházi beszédeket tartalmazó régi magyar codexeink közt olyan, melyben legalább egy predikációt ne találánánk a *Stellarium*-ból.

Így például azon «*kisded predikáció, mely az édes szüz Máriának nevében való diáki bötükről szól*», s melynek eszméjét PELBÁRT — mint maga mondja (*Stell. lib. VI. par. I. art. II.*) — Utinói Leonárd beszédeiből vette; épen úgy föl található a *Kazinczy-c.* 59. lapján, mint az *Érsekújvári-c.* 520. lapján, hol közvetlenül a Katalin legenda után áll; valamint a *Teleki-codexben*. — A sz. Mária tizenkét örömről való predikációt (lásd: *Stell. lib. III. par. I. art. III.*) megleljük rövid kivonatban a *N.-Szombati-c.*

¹⁾ Etsi horrebam tam arduum laborem suseipere, tum quia retrahebat me virium exiguitas, tum et sciencie ac ingenii insufficientia: urgebat tamen artius et allexit charitas pro zelo animarum. et insuper deo bono ordinante coegit me ad id *prelatorum meorum exactio postulationis* et precepti obedientia. *De Tempore, prologus.*

361. lapján. Valamennyi codexünk közt legbövebben s leg is hívebben találjuk a *Stellarium* magyar szövegét a *Horvát-codexben*; ez után következik a *Tihanyi-c.* s úgy a *Kazinczy-c.* A véletlen úgy hozta magával, hogy épen ez a három codex töltse meg a Nyelvémléktár VI-ik kötetét. A *Horvát-c.* kezdődik a *Stellarium* prologusával, s ennek csak azon nagyobb részét mellőzi, melyben a szerző P. magáról beszél (lásd itt a 9. lapon jegyzésben); azután elhagyván az egész munka fölosztását (divisio), a 2. lapon kezdi az I. könyv (lib.) bevezetésével, melyről az I. könyv I. részét egészen átugorván, a II. részre megy át. Az elhagyott rész meg van a *Tihanyi-c.* 196—227. lapján; s így halad a két codex szövege egymás mellett tovább, mint a függelékben látható.

A *Horvát-c.* tehát 1—103. lapja a *Stellarium* I. könyvének II. III. részét;

105—177. l. X. könyvének I. részét;

178—213. l. ugyancsak a X. könyv V. részének II. és III. szakaszát;

214—216. l. a XII. könyv III. r. 6. fejezetét;

217—219. l. a VI. könyv végét foglalja magában.

A *Tihanyi-c.* már nem mindenütt oly híven ragaszkodva, de mégis követhető módon fordítja a *Stellariumot*.

61—79. lapja megfelel a *Stell.* IV. k. II. r. I. szakasza 1, 2, 3, 4, 7. fejezeteinek;

80—81. l. pedig ugyanazon könyv I. r. II. sz. 2. fejezetének;

82—87. l. ismét azon könyv és rész 3-dik szakasza második felének;

88—95. l. az V. k. III. r. I. szakaszának;

96—97. l. az I. k. II. r. III. sz. 8. fejezetének;

97—112. l. az V. k. III. r. I. és II. szakaszának;

113—117. l. az V. k. I. r. III. sz. 11. és 12. fejezetének;

118—164. l. a II. k. III. r. I. és II. szakaszának;

164—170. l. a II. k. I. r. III. szakasz második felének;

171—179. l. a III. k. I. r. I. szakaszának;

183—187. l. a III. k. I. része végének;

189—196. l. a III. k. I. r. III. sz. 2. és 3. fejezetének;

197—227. l. az I. k. I. részének;

228—278. l. az I. k. II. részének;

279—292. l. az I. k. VI. r. III. sz. 1. és 2. fejezetének;

331—333. l. a VI. könyv végének ; *

333—336. l. a XII. k. III. r. 8 fejezetének ;

337—370. l. a X. k. I. r. II. és III. szakaszának ;

371—385. l. a X. k. V. r. I. sz. 2. és 3. fejezetének ;

385—398 l. a X. k. V. r. III. szakaszának.

A *Kazinczy-c.* 1—9. lapja megfelel a *Stellarium* X. k. I. r. II. szakaszának ;

9—24. l. X. k. V. r. I. sz. 2. és 3. fejezetének ;

25—27. l. XII. k. III. r. 6. fejezet, 4. miraculumának ;

59—62. l. VI. k. I. r. II. szakaszának.

Vegyük már szemügyre a *Pomerium Sermonum de Sanctis* tartalmát. Ez az egész munka önálló egyházi beszédek gyűjteménye. Két részre oszlik, t. i. a szokásos *pars hyemalis*-ra és *p. estivalis*-ra ; amabban 97, emebben 124 szent beszéd foglaltatik, s függelékül ezekhez még Alamizsnás Sz.-János életleírása járul azon alkalomból, midőn ezen szentnek ereklyéi Mátyás király idejében a budai királyi lak kápolnájában helyeztetek el. A szentek ünnepeire rendszeren 3—4 prédikáció van benne, s ezt a körülményt azok, kik ezen gyűjteményből merítettek, többnyire arra használták föl, hogy a 3—4 külön beszédből igyekeztek egy újat összeállítani. Azonban az sem ritkaság, hogy egyes beszédekből inkább vagy kevésbé összevonva fordított beszédeket találunk codexeinkben. Így például a *Debreczeni-c.* 13—16. lapján olvasható csonka prédikáció «Szent Miklós püspökről» PELBÁRT-nak ezen szent ünnepére írott 3-dik beszédeből van véve. Az *Érsekújvári-c.* 133. lapján látható áldozócsütörtöki préd. PELBÁRT-nak azon ünnepre írt 4-dik s részben 3-dik beszédeből van merítve.

A *Tihanyi-c.* 31—60. lapja megfelel a *pars hyem.* XVII. és XVIII. beszédeinek ; amannak **Œ** és **II** betűvel jelölt részét azonban épen nem használta az átdolgozó, emeből pedig csak az **L** és **M** betűs részt toldotta be ; a mi meg az 52. lapon s az 56-tól kezdve bővítve van, azt a codex írója a PELBÁRT által említett «legenda longa»-ból vette.

A *Kazinczy-c.* 139—155. lapja megfelel a *pars hyem.* XCIV. beszédének, a **Œ**, **D**, **E** betűkkel jelölt részek kihagyásával.

A *Veszprémi-c.* 1—4. lapja megfelel a *part hyem.* LXVI. beszéd elejének.

A mi a szentek legendáit illeti, azok PELBÁRT-nál rendszeren önálló feldolgozásban találhatók, a magyar szentekéi

pedig kiváló gonddal szerkesztvék. Amazok közül szintén találkozik egy-egy codexeinkben, mint például az *Érsekujvári-c.* 311. lapján sz. Hieronymus legendája, (lásd: *pars estivalis LXXIX. serm.*); emezekre, valamint a többire nézve is valóságos kincsbánya az *Érdy-codex*, melynek írója annyira használta PELBÁRT-nak úgy *S. de Sanctis*, mint *S. de Tempore* című munkáit, hogy mai felfogás szerint méltán plagium vádjával lehetne illetni.¹⁾ «Prohemium»-a, a *S. de Tempore* prologusából van fordítva; prédikációi a két gyűjtemény sermo-iból vannak dolgozva. Használta a *Stellariumot* is, mi azonnal meglátszik, ha például a 160—165. lapot összehasonlítjuk a Stell. IV. k. I. r. II. és III. szakaszával.

Itt kell megemlékeznünk egy eddig lappangott s épen a jelen sorok írása közben előkerült példányáról a *S. de Sanctis* pars hyemalisának. Ebben ugyanis KURZ ANTAL²⁾ szemtanú (!) állítása szerint a szerzőtől (?!) származó bővítések s toldások miniummal volnának magyar nyelven bejegyezve. Ez a könyv, mely egykor gr. Kemény József birtokában volt, nem jutott annak könyveivel együtt az erdélyi muzeum könyvtárába, hol kérésre SZABÓ KÁROLY áldozatkészségnek mondható szívességével ismételten hiába kereste.

¹⁾ Ex purissimo fonte autenticorum doctorum, scripturarumque sacrarum licet pauca de multis, fidelia tamen e latino eloquio in nostrum vulgarem sermonem omnium dominicalium festivitatumque sanctorum, epistolas et evangelia per anni circulum *de verbo ad verbum* cum addicionibus et exemplis ac utilissimis ornamentis seu documentis salutiferis pro simplicioribus utriusque sexus ac junioribus minus in latinitate tritis — szedte össze művét legnagyobb codexünknek különben teljes hálánkra érdemes írója a névtelen néma barát, ki ha PELBART nevét néma hallgatással nem mellőzi, talán nem most kezdenék puhatolni codexeink forrását.

²⁾ A. KURZ, Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte. Kronstadt, 1840. 55. l. — in den *Sermonibus de Sanctis*, und zwar in parte hyemali der Auflage vom Jahre 1489 in 4-to sich Anmerkungen und Einschaltungen in ungarischer Sprache mit Minium geschrieben vorfinden, welche ohne Zweifel, da diese Einschaltungen die ganz gleiche Farbe der rothen Anfangsbuchstaben haben, — vom Verfasser selbst herrühren, und für eine folgende Auflage gemacht wurden. Hieraus ist zu entnehmen, dass diese Reden ursprünglich in ungarischer Sprache verfasst, und um sie für die ganze Christenheit Allgemein zu machen, erst dann in's Lateinische übersetzt wurden. Dieses Exemplar befindet sich in der Büchersammlung des Herrn Joseph Grafen von Kemény. welches ich selbst eingesehen habe.

Hogy és mikor került a m. t. akadémia könyvtárába? nem tudom. Ott találta meg HELLEBRANT ÁRPÁD jeles készültségű ifjú tudósunk, s szíves közlése folytán vehettem vizsgálat alá. A mi a példány azonosságát illeti, az iránt még csak kétkedni sem hágy a g8 levélhez külön szelet papíron ragasztott következő jegyzet: „NB. Ez ezen 1489-beli könyrnek azon lapja, és az azon találtató régi magyar írás, a melyre A. K. úr ily című könyrében: *Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte. Kronstadt. 1840.*“ 55. lap hivatkozik. A(nton) K(urz)“. Ez a jegyzet gr. Kemény J. saját kezeirása; a könyv valósággal az 1499. évi kiadás első része, s meghatározása az ennek végén álló s a mű írásának befejezését jelentő latin vers után történt 1489-re. A könyvben eleitől végeig minden kezdőbetű ki van festve, mi nem csekély időbe s fáradságba kerülhetett. Két vagy három kéztől látszanak származni azon legnagyobb részt latin jegyzetek, melyek a lapok szélén olvashatók. Az, a mi magyarul van, mindössze ennyi: g7 lev. b oldalán ezen szóknak: *caligis deauratis indutus* megfelelően ez áll a lap szélén: *nadrág*. A g8 levél a oldalán, a lap alján csakugyan a kezdőbetűk kifestésére használt miniummal van írva három sornyi magyar szöveg, mi a sz. István protomartyr ünnepeére szerzett 2-dik sermo következő alosztályozásának fordítása: *Christus dominus sanctum martyrium Stephani decoravit precipue quadrupliciter.*

Primo honore Christi formalis patientie = Criftofhoz hafonlo bekefegnek tiftteffeguel.

Secundo honore principalis excellentie = Feyedelmi mitofagnak tiftteffeguel.

Tertio honore diuinalis apparentie = Ifteni ielenefnek tif. te.

Quarto honore angelicalis refulgentie = Angeli fenefnegnek tif. te.

A k3. levél a oldala alján latin jegyzetek közt: igitur legh ezeden. A t2. levél b oldalán: *ergo ero perplexus* szavaknak megfelelőleg: megketheth. — Ennyire olvad le az, a mit KURZ biztatása nyomán sokkal többnek hittünk. Igen, de KURZ azt is mondja, hogy ezek PELBÁRT-nak sajátkezű bejegyzései. A mi ezt az állítást illeti, semmivel sem igazolható. Ha ezek valóban bővítések, toldások volnának, még csak inkább a szerzőtől

származhatnának; de midőn csupán egy pár szónak s egy fölöstásnak betű szerint való fordításáról lehet szó, semmi ok sem látszik arra, hogy ezeket PELBÁRT-nak kelljen tulajdonítani. Vegyük még ehhez azon körülményt, hogy e jegyzetek legnagyobb része a könyv azon tulajdonosától származik, a ki a kezdőbetűket nem valami ékesen, de mégis elég tisztán kifestette. Alig lehet képzelni, hogy P. ilyesmivel pepecselt volna késő vénségében, a mikor különben is Rosariumán dolgozott, s azt sem végezhette be. A könyv igenis valami magyar szerzetesé lehetett, a ki azt becsben tartotta, ékesítette és használta, több latin s ezzel a kevés magyar jegyzettel látta el; a mi nagyon közönséges dolog volt. A legnagyobb ritkaság ugyanis PELBÁRT valamelyik művének egy-egy tiszta példánya. Latin, német, szláv jegyzetek igen gyakran találkoznak bennök, s elvétve magyar is; ezért megérdemli a fáradságot, hogy végig forgassuk, ha egyik-másik kezünkbe akad.

A *S. de Tempore* tartalma két fő részre oszlik, melyek közül az elsőnek ismét két osztálya van. A pars hyemalis ugyanis 47, alosztálya a pars paschalis 43 beszédet foglal magába; a pars estivalis pedig 80 beszédből áll. Azokon kívül, melyeket az Érdy-c. írója földolgozott, a

K a z i n e z y - c. 176—179. lapjának eredetijét megtaláljuk a pars pasch. X. beszédének **M** betűvel jelölt darabjában;

a 185—196. lapok szövegeét ugyanazon rész XII. beszédének **D, E, F, G, H, J** betűkkel jelölt darabjaiban;

a 197—201. lap eredetijét pedig ugyanazon rész XI. beszédének **Z** betűvel jelölt darabjában.

Az *É r s e k ú j v á r i - c.* 149—161. lapján olvasható pünkösdi prédikáció eredetije meg van a pars pasch. XXXV. beszédében, mely már csak azért is nevezetes, hogy ebben jön elő a *Veni Sancte*-nak ama szép régi fordítása:

Jövel dicsőséges szent lélek
Töltsed bé az te híveidnek szívöket,
És az te szerelmednek langazó tizét
Gyopontsad fel ő bennek!

(RMKT. I. k. XLVI. sz.)

Mint a *S. de Sanctis*nak gr. Kemény-féle példányában, a *S. de Tempore*nek is 1498-ik évi kiadású egyik példányának címlapján figyelemre méltó jegyzeteket találunk a XVI. század elejéről. A lap

felső részén levágott szókból ennyi maradt: . . . Idem 163 minoris pretii ex valoris ulgo *Keskenew* quo paupercule mulieres caput tegere solent ex telis vel sindo factum. Bindis *chepő*. vitta *fekew-theu*. — A cím alatt az exegeták által a szent írásnak tulajdonítani szokott különböző értelmeke nézve ezt olvassuk:

Quatuor modis tem. . . divina scriptura :

Primo: tropologice i. e. moraliter ulgo erke wlech ferÿnth.

Secundo: historice ulgo lewth dologh ferÿnth.

Tertio: allegorice ulgo lelky erthelem ferÿnth.

Quarto: anagogice mennÿei erthelem ferÿnth.

Ez a példány a pesti egyetemi könyvtár birtokában van; a bejegyzések egykori tulajdonosától, frater BLASILIUS DE ZEGHEDINÓTÓL származnak, ki 1486-ban lett baccalaureussá a krakkai egyetemen. (Lásd Muczkowsky id. m. 96. l.).

A *Serm. Quadragésimales* mint már említve volt, három részre van osztva; az első a vezeklésről, (de penitentia et eius partibus), a második a bűnökről, (de vitiis in genere et specie), a harmadik pedig a tíz parancsolatról (de decalogi preceptis) értekezik külön-külön prédikációkban. Mindenik rész 50 sermot foglal magában, s így összesen 150 böjti beszédet. Részletesebben kidolgozva csak az I. és II. rész van, a harmadik rész inkább csak dispositiókból, vázlatokból áll. Talán ez az oka, hogy a magyar ígehirdetők kevésbé használták, mint a másik két gyűjtemény bőven dolgozott beszédeit, melyekből kevesebb fáradtsággal lehetett elmondásra való rövidebb munkákat összeszedni.

Az *Expositio compendiosa et familiaris etc.* címlapja egyszersmind tartalomjegyzék is. Rövid, iskolás modorban készült magyarázatok levén, irodalmi átültetés tárgyaivá aligha lettek.

Az *Aureum Rosarium Theologic* vaskos kötetei, melyeket PELBÁRT halála után LASKAI OZSVÁT végzett be, a tudomány minden ágára kiterjedő s mindent theologiai szempontból tárgyaló encyclopaedicus munkát foglalnak magokban. LOMBARD P. sentenciái példájára négy könyvre van osztva. Az elsőben szól a szent háromságról; a másodikban az isteni jószágot, a teremtett állatokról értekezve, dicsőíti; a harmadikban az isteni szeretetről; a negyedikben a szentségekről. E négy könyv ismét számos szakaszra, fejezetre és §-ra oszlik, a szerint, a mint a tárgyakat könnyebben és ezélszerűbben lehetett csoportosítani. Előszavában mondja, hogy

csupán a tudomány megállapított eredményeit akarja iskolás modorban összeállítani, s minden fölösleges vélekedést mellőzve, egyedül a bizonyos igazságokra irányozza figyelmét (29. l.) PELBÁRT theologiai felfogása, tárgyalási módja az eddig mondottak után ismeretesebb, mint hogy ezen utolsó, amazokban kifejtett s megállapított nézeteit, adatait, példáit egybegyűjtő művéből kellene feltüntetni. E helyett hasznosabb dolgot s nyelvünk története érdekének szolgálatot hiszem, hogy tesztek, s egyszersmind PELBÁRT tanítási módszerét sejtethetem az által, ha a már említettekkel együtt *Rosariuma* II. könyvéből is összeszedem azon magyar szavakat, melyekkel ő az egyes tárgyakat nevezi, itt-ott körülírja. NYIRKÁLLAI TAMÁS, SZALKAY LÁSZLÓ, PÉCSVÁRADI GÁBOR mellett hadd álljon PELBÁRT is szógyűjtőink érdemes sorába, s legyen úgy is ismeretes mint szótár-irodalmunk alapvető munkásainak egyike. Az itt fölhozandó adatok némelyike ismét csak arról győzhet meg bennünket, hogy annak, a ki művelődésünk, tudományosságunk történetét akarja megírni, vagy a tudománynak csupán egy szakát, de alaposan akarja művelni, s azzal is törődik, hogy mit tudtak és tettek a régi magyar tudósok; nem szabad bele nem tekintenie abba a latin nyelvű régi magyar irodalomba, melylyel annak idejében semmi-vel sem vallottunk kevesebb becsületet a világ előtt, mint a meny-nyit ma vallunk mostani törekvéseinkkel.

Itt következik a rövid szógyűjtemény :

Cigan ut Cigani in capitis serpentis osse. *S. Quadrages. II. XLIII.*

Dergeeze. Gobio piscis est parvus pisciculus, forma rotunda, squamis parvis argenteo similibus, hic ubi aquas arenosas lapillis in nutrimentum habet, accommodatiorem utique cibum prebet. Is apud nos est qui vulgo dicitur *dergeeze*, ut videtur; vel fortassis *sigher*. Secundum Isidorum dicitur *perca*, de qua infra. . . Est piscis quidam in fluvio habens acres squamas et pinnulas, scilicet nomine *dergeeze*, vel *siger* vel *perca*, quam si lupus aquaticus (lucius) per caput apprehenderit, cito transglutit. *Rosarium lib. II. Natatile § 14.* — Az egri várnak 1551-dik évi számadásaiban ily tétel fordul elé: *Dorice alias Thok in Zegye cepte.* (E számadások a nemzeti múzeum könyvtárában őriztetnek. A *zegye* szóra v. ö. RMKT. I. k. 382. l.).

Evet. Pirolus vel Spirolus siue ut alii dicunt Aspiriolus vulgo *eueh.* — *Rosar. I. II. Bestie. § 28.* — Különben már szent László király azon levelében, melylyel a tihanyi apátság birtokát megerősíti, 1093-ban

ezt olvassuk : descendit ad vallem que dicitur *Fuetes* (Árpádkori új okt. VI. 67. l.).

Fánk. Panis in patella coetus vulgo *fánk*. — *Rosar. l. II. Granum etc. § 3.* — Thurzó György 1594. február 14-én írja nejének : ezen órában hozának egy barátontul valami szép körtvélt, édes lölköm azt jobb helre nem küldhettem, hanem édes szívem neked küldtem azban az kosárban, az kiben *fánkot* adtál volt. (I. k. 53.) — Ezzel a két XV. és XVI. századbéli alakkal szemben föltűnő, hogy az ormánsági tájszólásban ma is *pánk*-nak, a székelységiben pedig *pánkó*-nak hangzik a *fánk*. (Lásd Nyőgr II. 473. VI. 414. l.).

Fajd. Bonosa vulgo *Faid*. *Rosar. l. II. Auis. §. 14.*

Fassáng. Így írja PELBÁRT több helyen s így fordul elé az *Érdy-coder*-ben is. Székely szójárásban ma is *fassáng* ; ormánságban : *fássáng*.

(**Fia**styúk). Pliades ; hanc constellationem vulgus *Gallinam* vocat. *Rosar. l. II. Coelum, stell. § 52.*

Gomba. Fungus vulgo apud nos *gomba*. Boletus idem est quod fungus, vulgo *gomba*. — *Rosar. l. II. Granum etc. § 3. Herba § 7.* — BALDI szótárában is megvan.

Gyenta. Karrabe vulgo Cambra, tamen apud nos *gyentha*. — *Rosar. l. II. Lapidés. § 14.*

Gyengyer. *Barliates* vulgo *Berneskas* sine *Berneskas* : apud nos *Gyengyer* nominatur ; eadem forsitan est avis, quam Alb. Magn. XXIII. lib. de Animalibus nominat *Carbas*. Similiter Fran. de Refa, dicentes quod *Carbas* avis de arbore in Hybernia nasci claret. Item Jacobus episc. Achonen. in orientali historia et Vincen. in Spec. naturali dicunt, quod quedam sunt arbores super ripas maris, ex quibus dum successu temporis putrescere ceperint, exeuntibus crassis humoribus procreantur, densantur et formantur hujusmodi aves ad magnitudinem alandarum et nude, rostris infixis arboribus dependentes. Deinde maturantes plumescunt et decidunt in aquis in quibus fluitant, vivunt et roborantur ac crescent ; anseribus minores sunt. Multique fidedigni testantur vidisse quasdam earum pendentés ex arbore. Et certum est, quod *apud nos non generant nec generantur per coitum*. He volucres herbis et graminibus vivunt ut anseres etc. ; unde patet possibilitas conceptionis virginalis deo operante. *Rosar. l. II. Auis. § 13. 14.* — *Serm. de Tempore, pars estiv. Serm. XVII.* — *Stellarium. lib. VIII. p. I. art. III. cap. X.* — *Serm. de Sanctis, pars hyem. Serm. XVII. E.* Ez utóbb idézett helyen ezt olvassuk : *Carbas avis de arbore hyberna nasci claret, ut dicit Albertus l. XXIII. de animalibus ; s ennek fordítása a Tihanyi-c. 40. lapján így hangzik : az gyöngyér málár fából teröm.* — Úgy a névből, mint a leírásból bizonyos, hogy e *mythicus*

madár alatt a ma is *gyöngyvér* néven ismeretes vadlúd faj értendő, mely kisebb a közönséges vadlúdnál s egy más, szintén kisebb fajta s *lilik* néven ismert vadlúddal együtt *lengyel libának* is nevezetik. Különben a gyöngyvér orra s lábai pirosnak, orrának csupán hegye és töve barna. Hogy a lilik és gyöngyvér valaha egynek is vétetett, arra látszik mutatni ama példabeszéd: *mikor a lilik tojik az az sohasem*. A néphit ugyanis maig egy véleményben van PELBÁRT-tal arra nézve, hogy a gyöngyvér s a példabeszéd szerint a lilik sem költ nálunk. — Régi magyar tudósaink közül MISKÓLCZI GÁSPÁR emlékszik a *fán termett lúdról* a XVII. század végén FRANCIUS FARKAS nyomán írt *Egy jeles Vadkert* című természetrajzi munkája (1769. évi kiadás) 360. 455. lapján. «Magam is — úgy mond — a ki ezt írom, szemmel láttam a lejdei híres akadémiának rarisásai között, azon lúd vagy inkább récze forma madarat tollaiban megaszalva, melyet scotiai fán termett madár gyanánt mutogatnak; melyet több becs. ott tanult atyánkfiai is sokszor láthattanak: fán termett-e, nem-e? nem vitatom. Mindazáltal a mint följebb is e tractánkban föltettük, hitelesebb az, hogy minden állat, ámbár legkisebb legyen is az, de az ő nemével való közösülésből és abból leendő magból vagy maghoz hasonló matériából, a végre készítettett fészkében, bizonyos ideig való melengetésből terem». — E nyilatkozat már a babonának némi kritikáját foglalja magában, bár vitatkozásra ép oly kevés hajlandóságot mutat az író, mint ALDROVANDUS 1603-ban megjelent ornithológiájában (173. l.). Újabban PESCHEL érinté e tárgyat (*Geographische Mythen im Mittelalter*) s MÜLLER MIKSA értekezett róla terjedelmesen újabb föl-olvasásaiban a nyelvtudományról, melyből midőn dr. SIMONYI ZSIGMOND magyar fordítása megjelent, lapjaink e részt (571—593. l.) mutatóványképen közölték. — A mythus tárgyát illetőleg minden esetre jellemző vonás az, hogy a régi magyar fölfogás az idegen eredetű mondat előtte ismeretes madárra ruházta, mely az ecsedi láp környékén s más nagyobb tavaink vidékén ma is viseli a gyöngyvér nevet. A gyöngytermő kagylónak újabban fölkapott neve az iskolakönyvekben: *gyöngyvér*, mely ellen FIALOWSKY L. a *Nyőr* 1878. 167. lapján fölszóal. ARANY JÁNOS választása aligha eshetett volna egy-egy érdekesebb névre, midőn Buda halálában Gyöngyvérnek nevezte az egyik kiváló női alakot. — A *lilik*-re nézve csak azt jegyzem meg, hogy a *Talmúl*-ban egy démon neveként szerepel.

H á s f a. Tilia i. e. telo utilia (!) propter levitatem jaculandi vulgo *hasfa*. — *Rosar. l. II. Lignum. § 13.* — IV. Béla királynak 1239-ben kelt levelében épen így olvassuk: *due arbores assignate pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa.* — *Árpádk. új okt. XI. 307. l.* — A bakonbéli apátság jószágainak és vagyonának összeírásában már *Hassay* (hárshegy, mint kőröshegy) előfordúl. — *U. o. I. k. 31. l.* —

TOLDY *Újabb adalékok stb.* 75. l. Tilia = Haas fa, Beythe-Clusiusnál is : hasfa.

H a n g a. Mirica quam latini Tamaricam vocant, vulgus genistam, apud nos dicitur *hanga*. — *Rosar.* l. II. *Lignum.* § 8. — TOLDY *Újabb adalékok stb.* 75. l. Tamariscus = Tamariscusfa. *Hanga fa.* Vad czipros (XVII. sz.).

H é j a. Miluus vulgo *leya*. — *Rosar.* l. II. *Aris.* § 28. — A *Jord.-c.* 42. l. (Levit. XI.) : ezek az égi madarak közzől, kikkel nem illik élni : keselywth, *heeyaath* stb.

I n u l a. Lásd : *Komló.*

J e g e n y e f a. Abies vulgo nominatur *Jegkenefa*. — *Rosar.* l. II. *Lignum.* § 4. — IV. Béla királynak 1239-ben kelt levelében : vadit ad arborem, qui vulgo dicitur *ieguna*. — *Árpádk. új okt.* VII. 71. l. — Mária királyné 1248-ban kelt levelében : est meta terrea in arbore *jegune*. — *U. o.* II. 203. l. — 1255-ben : sub arbore de *jegnye* est meta terrea. — *U. o.* VII. 396. l. — 1262-ben : penes quasdam arbores ilicis et *jegnye*. — *U. o.* VIII. 38. l. — Megyjegyzésre méltó körülmény, hogy a hol az újabb biblia-fordításban *jegyenye* jön elő, ott a *Bécsi.-c.* mindenütt *fene, fenyő, ját* ír.

K a t a n k o s (?) Cicorea que dicitur etiam *Cathancus*. — *Rosar.* l. II. *Herba.* § 16. — CALEPINUS és MOLNÁR ALBERT szerint : Cichorea, Cichoreum = Katángkóró. — TOLDY *Újabb adalékok stb.* 68. l. Cicorea = Czikorea (XVI. sz.) nap után iúró fw. Nap követő fw. (XVII. sz.). — 67. l. Calendula Charamos = Kattangkoro. nap után váró fw. (XVII. sz.) Kattankóró (XVIII. sz.).

K ő r ő s f a. Fraxinus vulgo *Kerusfa*. — *Rosar.* l. II. *Lignum.* § 6. — A Kőrös vize már 1086-ban : fluvius *Kyris*. — *Árpádk. új okt.* I. 34. l. — 1171-ben már Sylva *Keurus* olvasható, *u. o.* 67. 77. l. — 1236-ban : arbor *Keurus*. — *U. o.* VII. 19. l. — 1240-ben : meta est ubi stat *Kerusfa*. — *U. o.* 114. l. — *Keureshey* villa már 1093-ban említettik. — *U. o.* VI. 68. l. — TOLDY *Újabb adalékok stb.* 70. l. Fraxinus = Kerws fa (XVI. sz.).

K l á r i s. Nota herba est vel planta quedam in mari rubro, que extracta in aëre solidatur et fit lapis, qui vocatur Corallius vel Corallus vulgo *Claris*. *Rosar.* l. II. *Herba.* § 29. — Később is Kláris, Kaláris, Kalláris.

K o m l ó. Himulus vulgo *komló* vel *inula*. — *Rosar.* l. II. *Herba.* § 21. — A bakonbéli apátság javainak összeírásában 1086-ban olvasunk, hogy : tenditur ad caput vallis que vulgo dicitur *Qumlouolou* (bizonyosan : komlóászó) ; inde ad culmen vadit quod vocatur Chigisti, a quo per medium ruris quod dicitur teluch itur ad *lupinum* montem. — *Árpádk. új okt.* I. 31. l. — 1212-ben : riulus *Cumluspotoc* említettik

— *u. o.* XI. 114. l. — 1237-ben : villa *Comolous* — *u. o.* VII. 28. l. — 1264-ben procedit ad quendam collem *Kumolounal* dictum *u. o.* III. 117. l. — 1478-ban : de curru humuli vulgariter *Kompló* etc. gr. TELEKI *Hunyadiak kora* XII. 68. l. — TOLDY *Újabb adalék* stb. *Lupulus Humulus* = *komló* (XVI. sz.)

K u k u k. Cuculi a voce propria *Cucuk*. — *Rosar. l. II. Aris. § 19.*

L é v b e s z é s. Semra, leccator vulgo in lingua nostra dicitur *leubezes*. — *Serm. Quadrages. pars. II. serm. XXX.* — *Bécsi- és Müncheni-codex*-ben : *beze, pelidabeze*.

M a n n a. Item in hoc regno nostro Hungarie in partibus superioribus circa Cassoviam invenitur in herbis *manna* cum rore descendens et colligitur. — *Rosar. l. II. Impressiones meteorologicæ. § 12.* — Kétségtelen, hogy PELBÁRT a harmat eszenkesz (*festuca fluitans*) nevű növényre ezélez, melynek *harmatkása, boszorkánykása* és *mannakása* név alatt ismeretes magvát, Szatmárban még ma is eszi a nép. Kora reggel harmaton szitával szedik. Vizenyős helyen terem. — TOLDY *Újabb adalékok* stb. 75. l. Teveniabin, mel roris manna = menej kener, Manna neuev. (XVII. sz.)

(Ö k ö r s z e m). Parra, quasi parna ut *oculus bovis*. *Rosar. l. II. Aris. § 31.* — Az *Érsekújvári-codex* 263. lapján : *dagályos miként ekerzem*.

P a t k á n y. Sorex vel sorices vulgo *pathū*. — *Rosar. l. II. Bestie. § 32.* — A patkány szót, mint tulajdon férfi nevet 1211-ben találom így : *Potean*. — *Árpádk. új okt. I. 108. l.* — JERNEY már 1138-ból jegyezte föl mint személy nevet *Potkan* alakban (*M. Nyelvkincsek 108. l.*). — A *Jord-codex* 42. l. (Levitic. XI) : kik ez földön járnak mint vakondag, poczok, *pathkan*, egher stb.

P e g y v e t. Varius secundum Vincentium in Speculo naturali. Est bestiola de genere Piroli, paulo amplior est quam mustela, apud nos vocatur vulgo *pegyueth*. — *Rosar. l. II. Bestie. § 38.* — MOLNÁR ALBERTNÉL : *Pegymet* = Variolus. *Pegymet gerezna* = Variolina. — Paksy Kata hozományában 1539-ben még : «egy veres velencezi tafota suba *pegyueth* háttal»; s egy másik, melynek «galléra pereme *pegyueth* hát»; — úgy szintén Horvát Ilonaéban 1561-ből : «egy zöld tafota suba *pegyueth* háttal bélett»; — Félégyházi Ferencz ingóságai közt 1565-ből «egy zöld taffota suba *pegyueth* mállal béllött; Vay Péterné hozományában szintén a XVI. századból : «egy suba *pegyueth* hát»-tal fordul elé. — Károlyi Kata hozományában 1595-ben már : „*pegyueth* mál» van, valamint Monaki Erzsébetében is 1630-ról : „*pegyueth* mál». Viczay Mária ingóságai közt 1656-ben még föltűnik : „*egy darab penyvet béllés*“; de Zrínyi Ilonaé közt 1686-ban már «egy fekete veres *pegyueth* béllét palást»-ot találunk. (Lásd b. RADVÁNSZKY B. *Magyar családélet és háztartás. II. k.*). Szótár-

íróink egész KRESZNERICS-ig a szónak csak *pegymet* alakját ismerik. MOLNÁR ALB., ki a variolus-t *pegymet*-nek fordítja, a viverra-t *radmenyét*-nek mondja. MISKOLCZI GÁSPÁR 1691-ben (*Egy jeles radkert*) *pegymet*-nek írja a viverra-t; FÁBIÁN JÓZSEF (*Raff* fordítója) 1799-ben *petymeg*-et ír, és így helyesen szólalt föl a szó védelmére SZALONTAI J. a *NyÖr* VII. 456. lapján FIALOWSKY L.-nak ugyanott 216. lapon nyilvánított nézete ellen. V. ö. *NyÖr* V. 209. l. A szó a népnyelvben is járatos, mert egy alföldi városban a Macska nevű igen elterjedt család tagjai egyikét *petymeg* Macska névvel különböztetik a többitől.

Rikolicia. *Liquericia* vulgariter dicitur *Ricolicia* alio nomine *glicoricia*. — *Rosar. l. II. Herba. § 23.* — TOLDY Újabb adalékok stb. 72. l. *Glycyrrhizza* = *Liquiritia* (XVI. sz.)

Sás. *Carix herba est ad modum gladii et manum secat tangentis vulgo Sas.* — *Rosar. l. II. Herba. § 8.* — TOLDY F. Újabb adalékok, Növénytani névtár. 66. l. Heroion-Affodillus = Sárga sas fw. vagy *Lilium* (XVII. sz.). — Beythe-Clusiusnál: *Gramen cyperoides* = *sás*.

S í g é r. L. Dergeeze. — PELBÁRT 1503-ban végezte be a *Rosarium* II. könyvét s így valószínű, hogy épen 1502-ben jött tollára e hal magyar neve, mely kétszáz évvel később 1702-ben a fogoly Rákóczi szabadulásának vált — a monda szerint — jelentőjévé. A szép monda még szebb költői darabbá dolgozva olvasható TOMPÁ-nál. *A fogoly 1702* cím alatt.

(G ö n c z ö l? s z e k é r). *Arcton, arcturus quod latine ursa dicitur vulgus appellat currum.* — *Rosar. l. II. Celum stell. § 52.* — Kár, hogy P. mellőzte a csillagzat népies magyar nevét! így a Gönczöl mellől nem hagyható el a kérdőjel, mivel MELIUS (*A Jób könyve* stb. Várad 1565), kinél irodalmunkban először találjuk megnevezve Jób IX:9 és XXXVIII:26. «szent Péter szekérének» mondja s csak magyarázó jegyzetében említi, hogy: a csillagot a kit szent Péter szekérének, nékik Gönczölsekerének hívják. (LUGOSSY *Ósmagyar csillagismeri közlemény. Új M. Múzeum. 1855. I. 145. l.*) A *Bécsi-codex* 222. lapján *Acturus*-t ír a fordító. — A mi a szekér szót illeti, ősrégisége abból is kitűnik, hogy már 1086-ban *Seckeres*, mint személynév jön elé. (*Árpádk. új okt. I. 35. l.*) — *De curru Masa vocato* — 1198-ban van szó (FEJÉR *Cod. dipl. VII. 5. 145. l.*): *Rudas currus magnus* 1326-ban (*n. o. VIII. 3. 57. l.*) említetik; 1370-ben pedig *Rudas zeker*-ről és *ayanthos zeker*-ről olvasunk, melyek közül amaz nagyobb, emez kisebb vala (*n. o. VIII. 3. 37. l. IX. 7. 299. l.*). A *Jord.-v. 49. l. fedeles zekerek*-ről van emlékezet. VERANCICS-nál (II. k. 24. l.) Az magyar uraknak minden kincsek, sátorok, *társzekerek* mind ott marada (Mohácsnál). SIRKSZAI FABR. BALÁZSNÁL még *kólya* és *szak* nevű szekérfajokat találunk feljegyezve.

Szil(v a)fa. *Prunus silvestris vulgo zylfa.* — *Rosar. l. II. Lignum. § 9.* — 1197-ben már említetik: *nemus, quod dicitur Sciluas.*

(*Árpádk. új okt. I. 85. l.*) : — 1114 előtt pedig : arbor *zylfa* — PELBÁRT bizonyosan *szilvafát* akart írni.

T r u f a. In die festo magis exercent choreas, *trufas* etc. *Pom. Serm. de Tempore pars estiv. Serm. I.* — SZÉKÉLY ISTVÁN is midőn Mathiás királynak egy *trufájá-t* leírja, ezzel végzi «E'féle *trufái* sokak vadnak a Mathiás királynak» stb. (*Kronika* 220. l.). — BALASSA már *tréfá-t* ír, — s BALDI szótárában is csak ez az alak fordul elé, míg MOLNÁR ALBERT mind a *tréfá-t*, mind a *trufá-t* fölvette.

Z a j a. Garrulus est avis alia a graculo. Est enim colore distinctus ex diversis plumis, dictus tamen a garriendo vulgo *zaya*, nam de una arbore in aliam garriendo transit, nec eam potest quisque pertransire, quin contra eum garriat. — *Rosar. I. II. Avis. § 23.* — Szótáraink csak a szajkót ismerik. V. ö. *NyŰr. VI. 296. l.*

(**E l e v e n v a s**). Magnes colore est ferrugineus, unde et vulgus ipsum *ferrum vivum* appellat. — *Rosar. I. II. Lapis. § 3.* — Hihető, hogy egykor csakugyan az *eleven vas* volt a mágnes magyar neve, mert a kénesőt ma is több vidéken *eleven kénesőnek* (argentum vivum) mondja a nép, a mint MOLNÁR ALBERT-nél is föl van jegyezve.

V i z a. Esox quem nos vocamus *Usonem*, est piscis Danubii maximus ut dicit Plinius l. IX. quo major in Danubii flumine non habetur. — *Rosar. I. II. Natatile. § 13.* — 1230-dik évben kelt oklevelében olvasuk ifj. Béla királynak : dedimus ducentos husones, qui vocantur *wizahal*. (*Árpádk. új okt. I. 271. l.* — Gúthi Ország Mihály nádornak Budán, 1478. április 5-én a nagyváradi vámszedés tárgyában kiadott rendeletében pedig : de curru *Usones* deferente, una particula usonis vulgariter *Sentheng* vocitata (gr. TELEKI *Hunyadiak kora XII. 68. l.*) — V. ö. még SZALAY Á. *M. lev.-tár. 295. l.*

Ennyire terjed a *Rosarium* II. könyvéből összeböngézhető magyar szó-gyűjtemény. Magában véve csekélység, de azért értékeltennek épen nem mondható, mivel azon időbeli könyv-irodalmi emlék, melyből még nyomtatott magyar könyvet eddigelé föl nem mutathatunk. Abból, hogy e szók leginkább a természetrajz köréből vannak véve, valamint abból, hogy az állatmeséket különösen szereti beszédeiben alkalmazni, azt lehet következtetni, hogy PELBÁRT a tudomány ez ága iránt különös érdeklődéssel viseltetett s a mit csak röviden lehetett, magyar tanítványai előtt mindjárt saját nyelvökön is szükségesnek látta megnevezni. A középkorban divatos etymologizálásnak e néhány szóból álló idézetekben is gyakran látjuk nyomait. Példáknak, mondáknak sűrű sokasága van fölemlítve itt is, mint többi munkájában. A haza földének nem egy ter-

mészettudományi nevezetességét, sajátosságát jegyezte föl, mint például a mannát illetőleg. De a levegőbeli tünetek sem kerülték ki figyelmet. Így említi a hazai krónikások némelyikénél följegyezve található vérszínű esőt s ezzel együtt mint szemtanú tesz említést a szurok vagy viaszzerű eső hullásáról is.¹⁾ Egy-egy csudával határos eset kétszeren érdekes előtte, ha magyar földön történt s ezt mindannyiszor a hely megnevezésével említi föl. Így írja például — a már fentebb említettekén kívül — egy budai szőlőről, melynek gazdája egész termését a szegényeknek osztotta el, hogy szüretkor termettebb volt, mintha azelőtt semmit nem szedtek volna róla s ezért attól kezdve szent Lázár szölejének neveztetett.²⁾

Mily különös figyelmet fordított mindarra, a mi hazájában történt s mennyire igyekezett ily hazai viszonyokból származott s ennél fogva hallgatói előtt ismertebb és könnyebben fölfogható eseményeket szöni be a maga műveibe ; erre már eddig is több példát láttunk. Rövid, pár szóból álló alkalmazása mindig helyesnek és teljesnek tünteti föl a hasonlatot, vagy legalább annak alkalmazott részét s a belőle vonható tanúságot. A többi közt egy nevezetes jogi esetet hoz föl a hazai törvénykezés köréből, melynek fő alakja egy szegény ember tolvaj szarkája. Ez a gazdag embertől lopott pénzt a csapszék címereül szolgált kabakba³⁾ hordta, mit az ő szegény gazdája észrevett és szemmel tartott. Sok idő múlva a gazdag is rajta érte a szarkát s ekkor a szegény embert, mint a tolvaj gazdáját beperelte. Ez nem vállalta a tolvaj csinjeiért a felelősséget s a törvényszék a szarkát akasztófára ítélte s egyszerűsmind kiszolgáltatta a gazdának, hogy az ítéletet rajta hajtsa végre. A gazdag ezen fölbosszankodván, a madarat falhoz csapta ; mit a szegény ember bepanaszolt s a gazdag a törvényes ítélet megvetéseért megbírságotlatott. Így jár az ember is az utolsó ítéleten, ha megveti az isten rendeléseit.⁴⁾

¹⁾ *Pluvia aliquando cadit tam rubea ut existimetur sanguis et guttis sanguinis similitur. Aliquando picis vel cere similis pluvia cadit, quod et oculis vidi. — Rosarium l. II. Impressiones metheorologicæ. § 18.*

²⁾ *Serm. De Tempore, pars estiv. Serm. XXI.*

³⁾ Ez lehetett régen a magyar korecsmák címere, valamint a köznép és katonaság ivó eszköze is, mint fönmaradt ama példabeszédben : Anyyi (t. i. könnyű) neki, mint hajdú farán a kobak.

⁴⁾ *Pro excitatione dormientium dicamus consolatorium exemplum, quod*

A hazai törtenelem egyes eseményeit is gyakran s mindig úgy vegyíti előadásába, hogy ott is helyén van s hiteles forrásul is használható. Így az Úrszine változása innepére írt negyedik beszédben is az 1456-dik évi nándorfehérvári diadalról emlékszik meg s ma már feledésbe ment legendaszerű részletet mond el. Midőn ugyanis a keresztyén sereg a csata kezdetén Jézus nevét kiáltotta, a töröknek úgy tetszett, mintha az égből tüzes gerelyek irányulnának ellenök, melyeknek kényszerülnének hátat fordítani. S mikor azután a harc közben valósággal megfutamodtak, úgy tetszett nekik, mintha számanélkül való hadsereg nyomult volna utánuk, holott nem emberek, hanem az isten angyalai vették őket üzőbe! ¹⁾ Ha

narratur contigisse in regno videlicet isto, quod quidam perdives cum multis florenos auri congregasset in cistam desuper foramen habentem, per quod immitteret semper successive plures. Quidam ejus pauper convicaneus picam tenebat, que sepius per fenestram divitis illius absentis intrans, rostro pro foramen de florenis extrahebat quotquot poterat, et ascendens ad pilam cucurbite istius, que pendebat in signum medonis propinati (ut moris est) raptos florenos reponebat. Post multum temporis homo ille pauper deficiente medone deposuit pilam suam scilicet cucurbite, et invenit in ea aliquot centenos florenorum. Admirans de hoc iterum exposuit pendentem pilam, et considerans sepius vidit picam ibi reponentem florenos. Tandem dives ille quadam die effundens de cista florenos et numerans vidit in multis deficere et nesciens quo deperiissent, tristatus est et obdormitare cepit cogitando. Interim pica superveniens rapuit unum ex florenis effusis in mensa, excitatusque repente dives vidit illam rapientem et cogitavit ut in judicium attraheret illum pauperem convicaneum. Tunc in judicio interrogatus ille pauper, dixit se nolle pro illa pica in suis factis et rapinis respondere. Quid plura. Judicium diffinitum picam suspendi debere. Et data est in manus divitis ut suspendat. Ille autem turbatus contempsit sententiam et picam illam elisit ad parietem. Tunc pauper ille reconveniens divitem de hoc quod picam contra sententiam judicii tam dire occiderit, aliter quam diffinitum fuerat. Ecce in judicio de homagio quadraginta florenorum auri dives condemnatus est pro contemptu. — Sic erit in judicio divino, quod homo pro contemptu gravius punitur.

¹⁾ Licet et antea hoc festum celebrabatur tamen minus solemniter, sed postea anno domini 1456 cum fetidissimus thecerus obsedisset exercitu validissimo castrum Nandoralba dictum, ut exinde totam demoliretur Hungariam ac convenienter christianitatem totam. Cruciferis ex adversis resistentibus, deus dedit victoriam christianis thecero turpiter effugato isto die transfigurationis. Audivi autem a plurimis referentibus, quod in confictu illius belli christianis cruce signati exclamarent Jesu nomen; videbatur turcis quod de celo ignea specula contra ipsos dirigerentur, quibus terga vertere cogebantur. Cum autem isto die ad fugiendum cum toto exercitu suo se preparassent, in

ezen — még PELBÁRT idejében szájról szájra járó mondát annyi más-sal együtt el nem felejtettük volna, mily hős mondakörrel dicsé-
kedhetnénk!

Mostanig főnmaradt köznépi szokásnak is találunk nála ere-
detére. Keresztelő sz. János innepére készült első predikációjából
ugyanis kitűnik, hogy a szentivánéji tűzrakás még az ő idejében
az azon napi egyházi szertartás kiegészítő része volt.¹⁾ Alamizsnás

illa fuga videbatur eis, quod innumerabiles acies armatorum eos insequeren-
tur. Cum tamen homines illos non insequerantur, sed illi fuisse angeli dei
creduntur, qui illos fugere compellebant. Anno ergo predicto presidente papa
Calixto hec festivitas pro victoria celitus data est, instituta celeberrima indul-
gentiis datis omnibus qui interessent in ecclesia, in qua institutum officium
celebrabitur pro vespere et matutino ac missa, pro qualibet centum. Pro prime
autem, tertie, sexte, none et completorii officiiis pro singulis XL dierum, ut
patet in bulla, qua de hoc legitur festo matutinali officio. Et sic hoc festum
solemnius cepit in ecclesiis celebrari ad honorem dei et memoriam predicto-
rum. *De Sanctis, pars estiv. Serm. XLV.* — V. ö. gr. TELEKI Hunyadiak kora
II. 431. l.

¹⁾ Ecclesia tripliciter solet solemnizare hanc nativitatis Joannis diem.
Primo vigiliam jejunando — Secundo solemnizat ecclesia festum Joannis
hodie ignem vel faculas ardentis faciendo; primo pro representando, quod
Johannis ossa fuerunt combusta in Sebaste civitate, que fuit olim Samaria,
excepto digito, quo monstavit Christum, qui comburi non potuit in illo igne;
secundo ad significandum quod juxta Christi dictum ipse erat lucerna ardens
et lucens etc. *de Sanctis, pars est. serm. X.* E szokásról először BELETH JÁNOS
párisi theologus (1162 körül) tesz említést, kire PELBÁRT is gyakran hivatko-
zik, de épen e helyen nem idézi. A szokásra vonatkozó adatok nagy számban
találhatók J. GRIMM, *Deutsche Mythologie.* 584—590. l. IPOLYI A. *Magyar
Mythologia* 192—195. l. A *Szent Iván éneke* (nyitramegyei Kolony hely-
ségből KELECSÉNYI PÁL által beküldve) közöltetett 1848-ban a *Népdalok
és Mondák* 3. k. 148. lapján. — Magyar nyelvű nyomtatványok közül legel-
sőbbben ISTVÁNYI PÁL-nak 1539-ben készült *Volter és Griseldisz*-ében találom
a sz. Iván tűzének rakását. «ostromlását», lakodalmi mulatság gyanánt em-
lítve. Abból, hogy Petrarca latin elbeszélésében erről semmi szó sincs, azt
következtetem, hogy ISTVÁNYI oly szokásról beszél, mely a XVI. század ele-
jén nálunk divatozott. Az «ostromlás» alatt bizonyosan a tűz átugrálása
értendő:

A szent Iván tűzét el-felrakták vala,
Mesterséggel azt miad csináltatták vala,
Údvarló vitéz nép azt ostromlja vala,
Az nap vigasságban el-aláment vala.

(*Régi Magy. Költők tára* II. 35. l.)

A sz. ivánéji tűzrakás legújabbán egy francia elbeszélésben volt leírva a
Fővárosi Lapok 1879. júl. 10. számában.

sz. János innepéről pedig megjegyzi, hogy azt sz. Márton püspök innepét követő napon ülték a budai királyi várpalota kápolnájában, hol az 1489-ben Kishorvát János által Konstantinápolyból Budára hozott tetemek nyugodtak.¹⁾

A széles körre terjedt tudományosság s hazafias érzéssel párosult tanítói buzgalom, ily elemekkel frissítette föl PELBÁRT-nál a scholasticus modor szárazságát. Nem lehet tagadni, hogy PELBÁRT korában az egyházi szónoklat még teljes mértékben hordta a scholasticismus nyűgeit. A németek legkitünőbb mysticusai is rabjai maradtak azon észficzamító modornak, melyet hosszú megszokás tett közönségesse. Magának Luthernek is erős küzdelembekerült, hogy kifejtözzék belőle, mert 1515- és 1516-ból fönmaradt predikáció-vázlatai még merőben annak a szabályai szerint készültek s első kiadójuk, nem hagyhatta el azon megjegyzését: *haec scholam sapiunt.*²⁾ Bár ez PELBÁRT-ra sokkal inkább alkalmazható (lásd a 22. lapon jegyzetben idézett utasítást a beszédkészítésre nézve), mégis tagadhatatlan az, hogy öntudatosan küzdött, helyes érzék vezette s az eredmény nem maradt el. Ha azon idézeteit tekintjük, melyeket ő is mások példáját követve, de nem oly sűrűséggel vesz, nemcsak a *Vitae patrum*-ból, hanem a *Gesta Romanorum*; *Speculum exemplorum*; *Scala celi* s több efféle gyűjteményekből; az általa választott események és példák nagyobb része ellen alig lehet kifogást tenni. Mindig találók, s a magok helyén nem mulattató szándékból, legföljebb a szundikáló hallgatók ébrentartása végett vannak olykor beszöve. Mértéket tud tartani, a mi már magában is biztos jele az ízlésnek, úgyhogy ha a francia dominikánusok csak ennyit vettek volna föl két angol szerzetes társuk ily czélra készült anekdota-gyűjteményéből: ³⁾ nem

¹⁾ Ejusdem festum inibi celebratur sequenti immediate die post festum sancti Martini Episcopi et confessoris. *De Sanctis végen.* — KNAUZ NÁNDOR a budai királyi várpalota kápolnájának történetében (*Magyar Tud. Értekező.* Pest. 1862. I. k. 48. l.) idézi a pozsonyi káptalan könyvtárának egy 1485-ben nyomtatott könyvéből, annak 48. lapján található emez egykorú följegyzést: A. D. MCCCCLXXXIX. tempore Mathie Regis Hungarie per Egregium Johannem Kyshorwath dictum, allatum est corpus B. Johannis elemosinarius Episcopi Alexandrini de Constantinopoli ad Hungariam et locatum est in capella Regia in Castro Budensi in Vigilia B. Martini Episcopi. V. ö. gr. TELEKI J. *Hunyadiak kora* 5. k. 462. l. VERANCICS A. *Összes munkái II.* k. 123. l.

²⁾ A. NEBE: *Zur Geschichte der Predigt.* Wiesbaden. 1879. II. 2. l.

³⁾ TH. VALLEYS: *Metamorphosis Ovidiana moraliter explanata.*

lett volna oka a múlt század elején egyik társuknak oly erős megrovással illetni ezeket a *historiolas ineptas et insultas*.¹⁾

Az a közelség, mely PELBÁRT élete és Luther föllépése közt van, fölidézi a kérdést : mily viszony állapítható meg P. munkálkodása és Luther reformátori iránya között? Azon mód, melylyel Huss követőinek hitelveiről emlékeznek, legtávolabbról sem engedi meg azon föltevést, hogy a korabeli reformátori törekvések iránt jó indulattal viseltetett volna. Az egyházi javak elidegenítését (*rapina*), a bűnbocsánat felőli vélekedést ezeknél oly súlyos eretnek ségnek tekinti, melyekkel kibékülni sohasem tudott volna.²⁾ Nagy meglepéssel említi a krakkai disputációt, melyben Kozlinzki tanár a megjelent hussitákat ékesszólása erejével a király jelenlétében teljesen legyőzte.³⁾ Mindezen nyilatkozatai ellenére följebb a XVI. századi reformáció korát megelőző reformátorok közé soroztuk. Bár vannak egyes kiváló tehetségek, kik — mint mondani szokás — saját korukat megelőzik, mégis alaposan és helyesen mindenkit csak azon viszonyok közt és időben lehet megítélni, a melyek közt élt és működött. Abból, hogy P. semmi hajlandóságot sem mutatott a hussita elvek és mozgalmak iránt, hiba volna azt következtetni, hogy általában ellensége volt a reform-eszméknek. Viszont abból, hogy egy, bár igen jelentékeny kérdésben, t. i. a nemzeti nyelv kérdésében, mely a XVI. századi reformáció lényegétől semmikép sem választható el, oly határozott meggyőződést nyilvánított, ismét csak túlzással lehetne azt állítani, hogy nála — ha azt éri — a magyarországi reformációnak nem lett volna buzgóbb s hatalmasabb apostola. Annyi bizonyos igaz, hogy annak idejében akár egyik, akár másik oldalon foglalt volna állást, irigyelhetne volna az ellenfél. Az anya nyelv iránt kitüntetett ragaszkodása s az egyház tanaihoz való szigorú alkalmazkodása nehézzé tette volna rá nézve az elhatározást: létrejött meggyőződésének azonban mindvégig állhatatos híve maradt volna. Talán az erős nemzeti érzelem is

J. BROMYARD: *Summa praedicatorum*. Mindkettő számos kiadást ért. Ilynemű kisdied gyűjtemény régi magyar kézírataink, codexeink között a pesti egyetemi könyvtárban őrzött *Példák könyve*.

¹⁾ J. ECHARD: *Scriptores ordinis Praedicatorum*. 1719—1721. II. 762. l.

²⁾ S. *De Tempore, pars estiv. s. LXXVIII. Q. — Quadrages. I. serm. XVIII. D.*

³⁾ *Quadrages. II. s. XIX. T.*

volt befolyással arra, hogy oly idegenséget mutat a nálunk nemzeti ellenség gyanánt szerepelt kelyhesek hit elvei iránt: s úgy lehet, hogy az az érzelem őt sok másoknál tartózkodóbbá tette volna a német szellem és tudomány erejével beható reformációval szemben is. De békét hagyva amaz elmúlt jövőendő így vagy úgy alakulhatása kérdésének, biztosan megjelölhetjük azon álláspontot, melyet PFLBÁRT a maga korában elfoglalt. Neki nyilatkozatához képest (30. l.) azon párthoz kellett tartozni, mely az erdélyi részekben történt kezdeményezés nyomán 1478-ban a királynál is sürgette a nemzeti nyelvnek az egyházban, a szentségek kiszolgáltatása körül használatba vételét. Geréb László püspök halasztó kifogásán akadt-e föl csupán ennek az óhajtásnak teljesülése, vagy az ügyet kezdetben pártolása alá vett Mátyás király is kénytelen volt későbbben szándékát megmászítani? nem tudjuk. Hogy PELBÁRT vég lehellelteig híve maradt meggyőződésének bizonyította azzal is, mit anyanyelvéből a *Rosarium*ba iktathatott. Mátyás ellen való gyűlöletének az a nyelvkérdés is lehetett egyik rejtett forrása. Ebben láthatta P. az újító mozgalmakkal szemben azon eszközt és módot, melylyel az egyház egysége — ideje korán alkalmazva — fönn lett volna tartható.

Így látom magam előtt PELBÁRT-ot kora előítéleteivel, bontakozó eszméivel, mindenünnen összegyűjtött tudományos szertárával, mély vallásos és nemzeti érzületével, írás- és tanításbeli fáradhatatlan munkásságával — s azzal az akaratbeli erővel, melynek nem tudom eredményét csudáljam-e inkább vagy kitartását? Szerzete házainak könyves szobáiban szedte össze azt a temérdek adatot, melylyel műveit keresztülül kasul tüzdelt; ¹⁾ az életből merítette azt a bő tapasztalást, melylyel azok hézagait kitöltötte; eszének rendszeres gondolkozásával adta meg nekik az alakot, s lelkének erejével hatotta át, hogy tanítása oktató, képző és megragadó legyen. Szelleme benn a hazában s ennek határain kívül egyaránt hódított; megértettes műveinek kiadásaival elárasztotta magát — Európa. Igaz keresztyéni világpolgárság sugárzik könyveiből s egy perczig sem felejtí hazáját, nemzetét, melynek javáért élt s munkálkodott. Irodalmi munkássága századának tükre.²⁾ De nemesak az. Kinek mű-

¹⁾ A *Stellarium lib. III. pars. I. art. II. cap. 3-ban* említi a szerzet budai könyvtárát *budensis libraria* néven.

²⁾ Von diesem Pater PELBARTUS muss man nur mit der grössten Ver-

vei nemzete szellemi táplálékául ily mértékben szolgáltak — még ha anyanyelvén saját maga semmit nem írt volna is : annak nemzete gondolkozását, ízlését, eszejárását fölfogni, visszatükrözni és irányozni egyaránt erőteljesen képes szelleme nem hamar ellobbant vezérfáklya gyanánt tekinthető.

A szerzet, melynek tagja volt, érdemeiért a boldogok közt ünnepelte május 17-én.

Irodalmunkban eddig is méltó helye volt, legyen ezután még tiszteltebb. Nem mondhatom, hogy erre nézve mindent megtettem, csupán azt hiszem, hogy a figyelmet sikerült műveire irányoznom. Ezek átvizsgálását magyar nemzeti irodalomtörténetünk érdekében csak megkezdtém ; a folytatásra szükség van. Száz évvel ezelőtt BOD PÉTER annyit mondott PELBÁRT-ról *Athenas*-ában, hogy «írt holmi deák könyveket» : ezek a deák könyvek codexeinknek, régi magyar kézíratainknak forrásai, megérdemlik, hogy mélyebben tekintsünk beléjük !

ehrung sprechen, denn in seinen Werken spiegelt sich das Jahrhundert.
A. KURZ. *Nachlese*. 45. l.

F Ü G G E L É K.

I.

PROLOGUS IN LEGENDAM SANCTE KATHERINE.

Incipit prologus cuiusdam fratris de ordine minorum sacre theologie professoris in legendam sanctissime virginis et martyris Katherine. Cum secundum sententiam sapientis et justi Job: nihil fiat in terra sine causa, et ego proponam cum dei adiutorio novam compilare beate virginis Katherine legendam ex multis; conveniens fore judico causas manifestare, que me ad hoc confidenter inducant. Et breviter dicendo tres sunt causae me principaliter ad hoc inducentes. Prima causa est necessitas me movens ad complendum defectum. Secunda causa est devotio et reverentia meum trahens affectum erga talem virginem. Tertia causa est charitas et amor qui me cogit festinare ad huius operis efficientiam. Necessitas quippe me movens ad complendum defectum est, quia de ipsa beata Katherina in diversis partibus orbis quinque reperi legendas, quae salva reverentia eorum qui illas fecerunt, defectuose in nonnullis existunt, eo quod de patris ipsius sanctae virginis geneologia nihil ponant, nisi tamen quod rex fuerit ipse, sed non in quo regno, neque de causa et modo conversionis eiusdem virginis ad Christum, de quibus penitus nihil continent. Meum insuper trahit affectum ad hunc subeundum laborem magna devotio et reverentia quas habeo et habere teneor ad hanc beatissimam virginem Katherinam ex innumerabilibus beneficiis tam spiritualibus¹⁾ quam corporalibus, quae tam in parvis quam in magnis crebro recepi et quotidie recipere a sua benignitate me fateor, plene confido. Cogit me etiam festinare ad huius operis effectum amor et charitas, quam habeo ut teneor ad dilectissimum fratrem meum, fratrem Johannem, cuius charitati hoc opus dedicatur et destinatur. Proposui ergo praeter illa, quae in praedictis inveni legendis geneologiam

¹⁾ V. ö. azzal, mi a 4. lapón ¹⁾ alatt olvasható.

quoque regis Costi, patris scil. sui publice reserare, necnon et unde fuerit mater eius, ut nobilitas secundum carnem huius sanctae virginis appareat. Denique et quid fuerit regnum eius et cum hoc. modum et causam suae conversionis, qualiter fuit ad Christum conversa. Ad quae verius manifestanda tenere volui consilium magistri summi scilicet domini nostri Jesu Christi in evangelio dicentis: petite et accipietis, quaerite et invenietis. Petivi enim et quaesivi et ideo inveni quae quaerebam. Sed quid quaerebam? Quod quidem semel predicari audiveram a quodam fratre minore, qui magnus reputabatur historiographus, videlicet quod rex Costus pater beatae Katherinae fuit frater germanus magni Constantini imperatoris. Sed ut junior tunc post predicationem ejus non curavi petere, nec scribere, ut possem melius memoriae commendare. Quando autem perveni ad perfectiorem aetatem, anhelabam memorari quod olim audiveram, sed hoc ad plenum non poteram propter magnum temporis spatium, quod quidem interim defluserat. Ad fratrem quoque praedictum accedere non valebam, nec sibi faciliter scribere poteram, quia ut moris est ipsius perfectissimi ordinis mutare fratres saepe de loco ad locum, ne spem suam in rebus caducis et transitoris ponant. Frater ille non solum ad alium locum propinquum vel custodiam aliam, verum etiam ad aliam remeaverat longius provinciam. Quapropter anxius quoque et tabescens a magnis historiographis et famosis viris saepius petebam, et longo tempore sollicitè per antiquas ecclesias circuitivi, scrutans libros, legendas, historias antiquas et cronicas si possem invenire, quot scilicet filios habuerit primus Constantinus, pater videlicet Constantini magni; et si praefatus Costus fuerit inter illos unus. Et non inveniens clare quod quaerebam, gemens in mente rogabam dominum deum nostrum saepe et beatam Katherinam, ut sua solita pietate mei miserta justum adimpleret desiderium meum, quod sui gratia plene esset susceptum. Quoniam autem perseveranter petivi et sollicitè quaesivi, hoc quod quaerebam inveni. Nam audiens nominari religiosum quendam ordinis scilicet monachorum virum utique famosum in scientia, et maxime in historiis, qui tunc erat generalis vicarius domini populomiensis et Massarii episcopi; accessi ad eum et ratiocinando cum eodem de praedicta materia, humiliter rogavi quatenus si aliquid de hoc haberet, mihi ostendere dignaretur. Qui benigne annuens votis meis, non solum quod quaerebam oretenus mihi dixit, sed etiam in scriptis clare ostendit et manu propria illud transcriptum dedit, sicut ipse ut studiosus ac sollicitus de antiquis acceperit historialibus libris, videlicet quod Costus pater beatae Katherinae virginis, filius fuerit Constantini, patris scilicet Constantini magni, prout clarius in legenda patebit inferius. In qua legenda manifestius insuper apparebit, quomodo et quare haec

neata virgo Katherina fuerit tam perfecte ad Christum conversa cum prius esset pagana, sicut ego clare accepi de quodam libro antiquo, qui est in sacristia sacri loci sanctissimi confessoris beati Francisci patris nostri de assisio. In sequenti etiam legenda continentur actus et vita ipsius preciosissimae virginis Katherinae necnon causa et modus sui martyrii et alia multa quae magis probabilia videntur, velut in praefatis reperi legendis et in nonnullis aliis libris antiquis. Quae autem de Diocletiano et Maximiano dicentur nulli superflua sed necessaria videantur. Quia si non diceretur modus quomodo ad imperium pervenerunt, non perfecte sciretur causa quare tam atrociter christianos persequerentur. Propter quam persecutionem ut patebit multarum permisit deus fieri rebellionem provinciarum. Ob cujus rebellionis causam missus est Constantinus in Graeciam, ubi Costum genuit, hujus Sanctae Katherinae patrem. Et sic etiam multa alia de quibusdam ponentur principibus ad majorem claritatem ordinis hujus materiae, quae intuenti et limpide intelligenti minime superflua videbuntur. Et licet insufficientem me sentiam ad sufficientem laudem exprimendam tam magnae et gloriosae reginae, quae nunc tam gloriose regnat in caelis, nihilominus confisus de adjutorio ejus ut possim ad perfectum deducere finem, praesumpsi hoc arduum incipere opus. A qua regina gloriosissima scilicet Katherina, cujus reverentia et devotio ad ista me principaliter movent, et a charitate fraterna insuper ad hoc me inducente, ex nunc et extunc¹⁾ veniam postulo, si me dicere aliqua minus sana contigat, cum tamen hoc potius ex defectu scientiae quam ex mala voluntate vel arrogancia possit contingere. Quare me rogo pacifice corrigi et non turpiter judicari, sicut nec ego alios in similibus hujus materie scriptores turpiter judicavi, sed potius id quod ipsi non posuerunt, cum magno labore ut praedixi supplevi. Haec autem omnia tam pertinentia ad initium hujus materiae atque progressum vitae ipsius Katherinae sanctae, quam etiam ad martyrium et consummationem sui corporis, et ad sepulturam ejus XXIV. distincta capitulis describuntur inferius annotatis. Explicit prologus.

Incipiunt capitula legende singularis et electe ipsius beate Katherinae virginis et martyris.

Agitur ergo in I. capitulo de Diocleciano et Maximiano, qui scilicet ipsi fuerint et quomodo Dioclecianus misit in Greciam Constantinum, avum beate Katherinae et cum hoc scilicet quare.

II. agitur de nobilitate progeniei hujus sancte virginis ex parte sui patris. incipiendo ab avo suo Constantino videlicet primo.

III. a. de Constantini substitutione imperiali et de ejus uxore

¹⁾ V. ö. az *Aurcum Rosarium* előbeszédéből vett idézettel a 29. lapon.

tertia, ac ejus fine, et de substitutione Constantini et de filiis ejus, quot scilicet et qui fuerunt et de fine Diocleciani et Maximiani, necnon de successoribus eorundem.

IV. a. de regno regis Costi patris beate Katherine, quid scilicet fuerit illud et ubi.

V. a. de matre beate Katherine et quomodo ad Christum fuerit conversa mater ejus, et de ortu et sufficientia magna istius sancte virginis Katherine.

VI. a. de causa et modo, quibus scilicet beata Katherine fuit ad Christum conversa.

VII. a. quare videlicet beata Katherine voluit recedere de regno paterno et ire ad Alexandriam, que erat de terris matrimonii sui, et de morte matris sue dilecte.

VIII. a. de scelerata vita Maxencii et quomodo a Constantino magno fugatus de urbe ivit ad Alexandriam, quando fecit martyrizari beatam Katherinam.

IX. a. quare Maxencius existens Alexandriae motus sit scribere pro sacrificio idolorum et de tenore sui iniqui precepti, et de solemnitate illius sacrificii.

X. a. quomodo beata Katherine increpavit imperatorem de sacrificio idolorum.

XI. a. de impugnatione Maxencii contra beatam Katherinam de Jesu crucifixo, et de responsione sancte virginis contra impugnationem Maxencii.

XII. a. de commendatione responsionis virginis contra Maxencium facta et quomodo clam misit pro sapientibus contra eam, quam interim detineri fecit in carcere.

XIII. a. de adventu ad Alexandriam quinquaginta sapientum contra sanctam virginem et quomodo angelus ei apparuit in carcere predicens illi victoriam contra illos.

XIV. a. de disputatione beate Katherine et quinquaginta sapientum facta coram imperatore et populo, et quomodo sancta virgo vicit illos et convertit ad Christum.

XV. a. de martyrio ipsorum sanctorum quinquaginta sapientum, et de confortatione eis facta a beata Katherine.

XVI. a. de fallacibus blanditiis et permissionibus tyranni factis beate Katherine, et de prudenti et constanti responsione ipsius.

XVII. a. de primo martyrio beate Katherine per virgas ferreas factum et de angelorum visitatione et luminis illustratione in carcere nimis tetro.

XVIII. a. de imperatrice et Porphirio principe militie, qui de nocte

iverunt ad carcerem ad visitandum sanctam Katherinam et quomodo conversi sint ad fidem christianam per eandem.

XIX. a. de Porphirio qui convertit milites suos ad Christum et quomodo Christus visitavit virginem in carcere et quomodo ipsa presentata imperatori tyranno excusavit innoxios de suo cibo, et quomodo ipsa presentata imperatori iterato, ipse persvasit iniqua, et de pulcherrima responsione ipsius ad illum.

XX. a. de quadam inopia persvasione virgini facta ut obediret tyranno et de responsione ipsius ad illos, et quomodo eorum multi convertebantur ad fidem et de horrendissimis rotis, que icu fulminis fracte sunt per orationem beate Katherine, et de martyrio imperatricis ac Porphirii et militum suorum.

XXI. a. de blandiciis iteratis et minis ipsius tyranni, et de constantissima virginis responsione, ac de sententia mortis lata contra eam et de pulcherrima ejus oratione pro suis devotis, necnon de ipsius exanditione, et de illius decollatione et lactis effusione et ejusdem in Sina tumulatione atque olei emanatione.

XXII. a. de vindicta quam deus fecit mediante Constantino patruo beate Katherine sicut ipsa predixit contra Maxentium tyrannum, qui eam tam crudeliter jussit cruciari et tandem occidi.

XXIII. a. de Licinio, quomodo aversus est ab ipso Constantio, et de ipso Constantio postquam solus obtinuit monarchiam, et quomodo filios suos et quando et ubi promovit.

XXIV. a. de miraculis ejusdem virginis in generali, et quo tempore passa sit hec virgo beata Katherina

Finis tabule.

CAP. V.

(Alex. sz. Katalin születését megelőző események.)

— — — Ex qua uxore genuit unicam filiam beatam scilicet Katherinam tali modo: cum enim sine prole longo tempore fuissent et universa medicorum agmina judicarent non esse infecundos; cujusdam medici astronomi, qui vocabatur Macrobius prolem a diis Costus et ejus uxor Sabinella petierunt, et magna sacrificia per sacerdotes hac de causa obtulerunt; nullam tamen prolem impetrantes, ejusdem Macrobii consilio aram ignoto deo et simulacrum erigere fecerunt. Sed cum aurifaber aurum liquefactum in forma dei ignoti semel, ter, quater projecisset, semper extraxit formam crucifixi hominis. Quo rex indignatus alteri aurifabro aurum tradidit, qui aurum liquefactum in forma optata ut solitum erat etiam extraxit formam crucifixi, et illam posuit in templo

deorum, qui omnes corruerunt, et solus crucifixus remansit, cui sacrificia offerentes, consilio usi prenominati Macrobbi, statim post filiam hanc felicem genuerunt, quam ab eventu Katherinam nominarunt, quia Katherina interpretatur universorum deorum ruina. Hec post ablactationem prolixam more regio factam solenniter, cum jam ad etatem sex pervenisset annorum, preter consuetudinem illius etatis tanta morum gravitate etc.

(Ugyanazon események Pelbártnak Katalin napjára ért I. predikációja szerint.)

In Alexandria erat quidam rex Costus nomine predives et gloriosus, sed multo tempore prole caruit: unde diis impendebat multa sacrificia (ut paganus) pro prole habenda, sed quia demones non possunt creare animam humanam, nil sibi hec profuerunt. Interea quidam philosophus nomine Alphorabius fuit in Grecia magnus et famosus. Quem rex audiens missis litteris ad se accersivit et ipsum interrogavit unde hoc sibi foret, quod prolem ex regina non haberet? Qui consideratis sapienter regis et regine complexionibus, iudicavit, quod non ex defectu nature hoc esset, sed divina providentia. Consuluit ergo sacrificia fieri. Cumque rex dixisset sibi multa jam facta diis sacrificia, philosophus ait: Licet plures deos dicamus, tamen unum esse pro omnibus ratio dicitur. Nimirum et Aristoteles concludit XII. lib. metaphis. quod mala est pluralitas principum, sit ergo unus princeps et rector omnium. Entia enim nolunt male disponi, et ideo bonum universi consistit in uno primo principio scilicet deo, ad quod omnia ordinantur. A deo namque dependet celum, terra et tota natura. Hec ibi. Consuluit ergo Alphorabius regi ex auro optimo fundere imaginem magno deo deorum et illi pro habenda prole sacrificare. Adquievit rex et dedit aurum artificibus, qui disposuerunt fundere imaginem magni regis purpurati et coronati ac nomen imposuerunt deus deorum. Sed quod homo proponit, deus aliter disponit. Excussa enim lima, in qua imago fuit fusa, ecce preter artificis intentionem inventa est fusa imago crucifixi salvatoris. Stupefacti omnes cum vellent destruere, philosophus prohibuit, dicens, quod ex quo magno deo talis placuit imago, maneat sic. Cumque in templum idolorum induxissent erigendum, ecce omnia idola ibi existentia corruerunt. Sacrificiis completis visa est post aliquot dies regina a rege gravidata et peperit puellam mire pulchritudinis, quam letus rex de consilio philosophi nominavit ab illo miraculo ruine idolorum hoc nomine: Catarina, quod interpretatur universalis deorum ruina. Que educata talis fuit ingenii ut usque ad XIII. annum etatis omnes septem artes liberales sciret etc.

MUTATVÁNYOK.

PELBÁRT MAGYAR ÉS LATIN KATALIN LEGENDÁJÁBÓL.

XLIX. IMPERATOR AD VIRGINEM.

«Leány! neved és nemzetidet
Nem tudom, sem mesteridet:
De ez szépségű orczád,
Ki bizonynyal illik hozzád
És jelent téged nemes vérből
És támadnod nagy nemzetből.
Beszéded ez kit mondál,
Mutatnája, hogy nagy böles volnál,
Ha isteninkhez hallgatnál
És ő ellenek nem járnál.»
Katerina meg felele
És ilyen szerrel beszéle stb.

CAP. XII.

Nomen (inquiens) tuum et
genus, et quos in studiis libera-
libus magistros habuisti, — pe-
nitus ignoro; sed speciosa facies
tua et decora, alto sanguine te
protestatur esse genitam, et lo-
quela tua in laudem refundere-
tur magistrorum tuorum, nisi
tantum in hoc uno non oberras-
ses, quod diis omnipotentibus
derogando contumeliosa persis-
tis. Respondens autem puella
dixit tyranno etc.

LXIX. KATH. INIPIIT DISPUTATIONEM.

— — — — —
Ez énnékem nagy istenem
És tökéletes bölesességem;
Ez énnékem győzedelmem
És bizodalmas remétségem.
És ez énnékem víg életem
És dicsőséges idvességem.
És én ő nevébe ti bajtokat
Meggyézem és viadaltokat.
Még el sem végezte vala
Mit mondani akar vala,
Hogy egy az doktorok kezzül,
Ki távoly vala istentül, —
És ő felduzmazkodék magában,
És nagy hahotát tón az házban;
És az mi kegyelmes istenönket meg-
káromdá
És kevélségében ezt mondá:

CAP. XIV.

Hic est deus noster,
hic est philosophia mea,
hic est victoria mea (et
tota gloria mea). In hujus no-
mine si qua ingruunt adversan-
tia, cuncta superabo. — — Et
dum hec virgo verba compleve-
rat, tunc unus furiali spiritu in
risum exaltatus totam regalem
aulam et basilicam cum blas-
phemia replevit dicens: O ci-
ves romani imperii et
alta nobilitas! usque quo
hec stulta christiano-
rum superstitio inju-

140] «Oh császári fejedelemség,
Ez világban te nagy felség!
Oh itt való nagy bölcssek,
És ez világban nagy ékesek stb.

XCIV. IMPERATOR AD DOCTORES.

«Oh ti gonosz balgatagok,
Ez világban genyett aggok!
Ez-e az ti errösségtök,
És doktori bölcsességtök,
És rajtam tött mevetétek?
Ím lássátok, nagy istenek,
És itt való nagy fejedelnek!
Nemde elég szégyen volna
Hogy győzések így lőtt volna,
Hogy ötven leány gyűlt volna,
És csak egy doktort gyézett volna meg:
Mast kegyiglen oly nagy szégyen,
Kiért néktek nagy kén légyen:
Ily nagy erős sok doktort,
Szentírásban tanult mestert
Egy nyavalyás gyarló leány
Ó beszédével elámojtott legyen;
Bátorsággal arra terjen,
Hogy kezzűletek senki né merjen
Csak egy ígét es mondani
Óellene, avagy csak egy szót es felelni.»
Ezt hallván, egyik kiállá
Ki többinél bölcsőbb vala,
És az császármak így felele,
És ez szerrel beszéle:

XCVI. DOCTOR AD IMPERATOREM.

«Császár! neked ím megmongyok,
És igazán megjelentjük,
Mert napkeleti sok doktorok
Erről neköd / bizony tanók:
Soha nem volt még oly ember
Avagy oly nagy tanult mester,
Hogy ki magát hánta volna,
És mimiánk meg nem győztetött volna:
De ez lejány ellen szólnunk
Mi nem merőnk, még csak indúlunk,
Mert hogy neked bizont mongyunk,
Lám igen sok bölcslet láttunk,

rias diis nostris irrogabit etc. (V. ö. Régi Magyar költők tára I. k. 103. l.).

CAP. XIV.

Quid vos ignari ét degeneres! ebetatis sensibus sic obmutescitis, sic ne vos debilitatis sensibus et furoribus virtus feminea perdomabit? — Num satis superfluum esse poterat ad ignominiam omnium philosophorum, si quinquagene aut ea amplius femine unum ex vobis verbis evicissent. Nunc autem o pudor quinquaginta robustissimos oratores ab extremis mundi partibus electos, una puella turbine verborum quosque attonitos reddidit, ut hi quid vel que contra eam dicant, prorsus non habeant. Dehinc unus quem sibi magistrum et duce[m] ceteri fatebantur esse, tyranno itaque respondit:

Hoc tibi unum imperator dicam, unde orientalium turba oratorum testis nobis est constantissima, quod usque in presenti auditorio nullus se nobis ante hoc tempus in verbis et mundi sapientia conferre presumpsit. Si autem jactanter conferre se nobis presumpsisset, continuo victus et confusus abcessisset. De puella vero ista longe alia ratio est, in qua (ut vera tibi loquar) animalis homo loquitur, sed divinus quidam spiritus, qui sane per os mortale sonans, nos in

De ily szókat nem hallottunk,
 És ily nagy szégyent sem vallottunk.
 Mert hogy őneki szavát hallók,
 És bölcsességét meglátók,
 Megindúla az mi testünk,
 És megrémüle mi szívünk,
 Úgy annira, hogy megnémulánk,
 És Krisztus ellen nem szólhatánk :
 Mert minem ember szól őtöle,
 De szent lélek szól belőle.
 De császár azért nem késleljük,
 De egyszersmind megfeleülünk :
 Hogy ha nekünk ez te hitődet
 Jobb szerrel nem erősítettél,
 Ingyenmajdan 52 mind elhagyunk,
 És mi es az Krisztust valljuk ;
 Mert lám az volt az nagy isten,
 Kinél egyéb senki nincsen.
 De hála legyen úristennek,
 És ő kegyes kegyelmének,
 Hogy pogánságból kihoza ».

CVI. ORATIO AGONISTA VIRGINIS
 KATHERINAE.

«Oh énnem én idvességem,
 És én bizony édességem,
 Oh szízeknek nagy reménye,
 És őnekik dicsőségek,
 Oh énnem nagy ékösség,
 Uram Jézus, te nagy felség,
 Földnek memnynek erőssége,
 Én lelkemnek édőssége !
 Erről neked hálát adok,
 Hogy mastan te szolgáló leányod vagyok ;
 És tégedet azon kérlek,
 Hogy azok, kik énértem téged kérnek
 Szökéségökbén és nyavalyáokban.
 Akarholott ez világban,
 Őket, uram, meghallgassad,
 És ammit kérnek, őnekik megagyad ;
 Éhség tőlek eltávozzék,
 És halál ott ne uralkogyék,

stuporem et admirationem adeo
 convertit, ut ad injuriam ipsius
 christi (de quo loquitur) aliquid
 dicere aut penitus nesciamus,
 aut omnino formidemus. Nam
 ut Christi nomen et divinitatis
 ejus potentiam, simulque crucis
 ipsius misterium predicari ab
 ea audivimus, concussa sunt
 viscera et corda nostra tremu-
 erunt, et omnes corporis nostri
 sensus stupendo aufugerunt.
 Unde et te diutius o imperator
 fallere nolumus, sed constanter
 fatemur, quod nisi illam se-
 ctam probabilioribus experi-
 mentis ventilatam de his quos
 deos lucusque coluimus, nobis
 ostenderis esse veriorem : ecce
 omnes convertimur ad Chris-
 tum, quia ipsum verum deum et
 dei filium confitemur, per quem
 tanta mortalibus hominibus be-
 neficia prestantur etc.

CAP. XXI.

*O decus et salus credencium,
 o spes et gloria virginum Jesu rex
 bone! gratias tibi ago, qui me in-
 ter collegium ancillarum tuarum
 communerare dignatus es; fac ergo
 hanc cum ancilla tua obsecro
 misericordiam, ut quicumque
 in laudem et gloriam tuam pas-
 sionis mee memoriam egerint,
 sine in exitu anime sue, aut
 etiam in quacunque tribulati-
 one, angustia seu necessitate
 me invocaverint, celerem pro-
 pitiationis tue effectum obtine-
 ant, fugiat ab eis pestilentia et
 fames, morbus et clades et uni-
 versa aurarum intemperies. Fiat
 in finibus eorum terre fecunda
 messio, aer salubrior et secun-
 dum elementorum tuorum gra-
 tiam jucunda fructuum ubertas.
 Ecce jam completo certaminis*

És nálok legyen minden bőség.
 Oh én édes uram Jézus!
 Immár érted ím meghalok,
 Szent nevedért halált vallok.
 Immár uram téged nézlek,
 Azért téged azon kérlek,
 Hogy az én lelkemet hozjad végyed
 És mennyországban helheztedes stb.

mei agone, domine Jesu bone
 ferientis *gladium expecto!* Tu
quem carnifex tollere non potest,
precor suscipe spiritum meum,
et per manus angelorum tuorum
in eterne quietis, sed cum san-
ctis virginibus confoveri jubeas
etc. (V. ö. R. M. Költők tára I.
k. 156. l.).

II.

DE SANCTA KATHERINA QUOMODO IPSA FUIT CONCEPTA.

(Ita leguntur in libris Annalibus siue Chronicis romanorum quod idem est.)

Costos fuit pater sancte Katherine, Rex Cypri, Syrie, Grecie, Alexandrie et dominus in Rodis, qui habitabat in quadam civitate, que nomen ab eo recepit dicta: Costa regni Cypri. Qui convocavit dominos suos dicens: licet honore et diuitiis habundemus, tamen tristis existo eo quod non habeo prolem, qui me mortuo, mihi hereditate succederet. Dominis consulentibus hinc inde unus prudentior aliis et senior dixit: Domine rex mihi apparet, ut pro prole obtinenda diis maximis oblationem sollempnem faciatis. Quod consilium regi et omnibus placuit. Ipse rex Costus propter certa facta tractanda Alexandrie erat, qui precepit omnibus suis subjectis, ut sub XV. diebus in Rodis venirent, unusquisque diis juxta conditionem suam offerendo. Qui cum in Rodis venissent iuxta regis mandatum, rex surrexit in medio populi exprimens causam, quare ad offerendum diis essent convocati. Et ergo VIII. diebus cottidie ter diis sollempnes oblationes obtulerunt. Post quas oblationes rex inconsolatus remansit. Svasum fuit igitur regi ut pro Alfonso astronomo Athenis mitteret. Qui ad praesentiam regis venit, et cum appropinquaret rex obuius sibi venit. Primo eum cum principibus suscepit, deinde regina cum suis virginibus, ultimo quivis populus. Ita ut mgro Alfonso totus annus una dies appareret. Quo anno transacto Alfonso inceptit a die nativitatibus regis et regine practicare, an defectus non habendi prolem esset ex defectu nature, vel astrorum? Qui tamen invenisse defectum non esse ex parte astrorum nec nature. Dixit ergo: Domine rex defectus nullus est a natura nec in aspectu astrorum. Quare consulo ut deo sumpmo sollempnem oblationem faciatis, ut si quod fuit impedimentum quare regina non concepit, ipse ammoueret. Cui rex: sacrificia sollempnia per

octo dies, qualia dicis sollempniter fecimus. Cui Alfoncius: forte isti dī quibus sacrificastis non fuerunt sumpmi, ergo effectum inferiores poterant impedire. Rex igitur acquiescens consiliis Alfoncii, recepto auro et vocato artifice, qui imaginem sumpmi dei funderet. Facta igitur forma, cum imago funderetur, preter voluntatem artificis et regis et omnium circumstantium, preter dispositionem forme, imago crucifixi ex auro apparuit. De quo tamen rex cum astantibus miraretur, multum Alfoncius dixit: Ex quo hec dispositio imaginis a sumpmo deo est disposita, humanus intellectus hoc redarguere non debet. Et sic rex recepta imagine crucifixi super se et ad templum idolorum ipsum portavit, qui cum imagine ingrederetur templum, omnia idola ceciderunt, et capita de corporibus ceciderunt. De quo rex multum mirans dixit: Hec est vera imago sumpmi dei, quare ipsam tanquam imaginem sumpmi dei in templo collocabat, precipiens ut ipsam velut imaginem veri dei omnes adorarent. Et sacrificiis sollempnibus factis cito post hec regina concepit. Rex ergo singulis noctibus surgens ante imaginem orabat, ut reginam cum fructu, quem sibi dedisset, feliciter conservaret. Item iterum rex circa partum regine cum Alfonso extra ad castrum duo milliaria declinabat, ubi Alfoncius surgens in nocte vidit astrorum aspectus et consideravit, quomodo regina peperisset, qui statim dixit custodibus: aperite michi ut dominum regem accedam! Qui cum venisset ad regem, dixit: domine rex vive in eternum. puer enim salubriter est tibi natus! et in eadem hora nuncii venerunt a regina ad regem nunciantes, quomodo regina pulcherrimam peperisset filiam. Quem puerum cum Alfonso vidisset, dixit: nunquam ita naturalem puerum se vidisse affirmabat. Post igitur dies aliquot cum nominari deberet puer, advenit Alfoncius et ex ejus consilio nominabatur Katherina, qualiter pulcra regina, vel vilis ruina, quia multi pagani propter ipsam ceciderunt, scilicet ad fidem nolentes conuerti. Interim accidit postquam puer jam erat quinque annorum, quod quidam accusabat Costum regem apud Maxencium imperatorem, quomodo concordasset cum inimicis imperatoris ad inuadendum imperium romanum. Cui scriberet imperator se hoc non credere de Costo rege, circa quem nulla infidelitas fuisset inuenta, ut veniret Alexandriam ad respondendum super sibi obiciendum. Qui cum venisset et sufficienter innocenciam suam ostendisset, ad iussum imperatoris amplius ad habitandum in Alexandria elegit. Quare se cum puero, regina et aliis familiaribus Allexandriam transtulit. Accidit autem postquam Katherina esset XV. annorum, ut pater eius, sentiens mortem futuram, conuocauit dominos suos preficiens eis Katherinam post se regnaturam, dicens: etsi etate est minor, tamen sapientia major, de qua a iuuentute fuit erudita. Post hec iussit vocare Katherinam et portare imaginem crucifixi dicens: Ecce filia, ista est imago veri dei qui te mihi

dedit, quare nullum dominum preter istum debes adorare, et promitte mihi ut nullum in virum ducas, nisi qui sit ita sapiens, ita potens, ita dives et ita pulcher sicut tu. Quibus factis pater eius mortuus fuit. Accidit igitur ut regina cum Katherina ad fines Alexandrie transirent, quas continebat de matre. A via deviantibus igitur illis in silva, dixit virgo Katherina: Mater! nisi visus decepiat me, video mansionem hominis. Ad quam mansionem declinantes, dixit Katherina: Mater in ista domo moratur homo, qui colit deum, quem ego colo; eo quod Katherina vidit signum crucifixi stare supra domum in aëre. Quas cum heremita vidisset, interrogavit: que esset causa adventus earum? Que cum dicerent quomodo errassent in via, duxit eas ad viam. Post hec regina conquerebatur heremite, quod Katherina recusaret contrahere matrimonium cum unico filio Maxentii imperatoris. Cui heremita: postquam redibitis, filiam informabo, ut in coniugium filii imperatoris consentiet. Que cum revenissent, heremita incepit facere longum sermonem Katherine de matrimonio, commendans ipsum Cui Katherina respondit: Quoniam puritas nobilior esset quam castitas conjugalis, et presertim eam cum filio imperatoris contrahere non posse eo quod pater eam astruxisset, ut cum nullo contraheret, nisi qui esset ita sapiens, ita dives, ita potens, ita pulcher sicut ipsa. Hec cum audisset heremita dixit: eo quod talem duceam vis et non alium, scio sapientissimum potentissimum, ditissimum, pulcherrimum quem tibi desponsabo. Cui Katherina quis est iste? Cui heremita tradidit tabulam cum imagine beate virginis habente puerum Jesum in brachiis et dixit: Ecce iste sapientissimus, potentissimus quia regit celum et terram et angeli serviunt sibi desiderantes faciem eius intueri et eius opes nunquam deficiunt. Post hec regina cum Katherina discesserunt ab heremita. In nocte dormiente Katherina, apparuit ei Maria dicens, Katherina respice filium meum, est tibi pulcher, placet ipse tibi in sponsum? Ipsa ait: placet mihi. Maria alloquebatur filium: utrum vellet habere Katherinam in sponsam? Qui respondit: immunda est et non est digna videre me, eo quod est pagana. Postquam Katherina evigilasset et cum visione se occuparet reversa fuit ad heremitam ei manifestando. Heremita eam in fide informavit et baptisavit et nomen eius scilicet Katherina confirmavit. Que cum baptisata fuisset, apparuit ei Christus in sompno dicens: Ecce ex quo per baptismum et fidem purificata es, jam desponsabo te mihi. Accipe annulum in signum desponsationis. Que cum evigilasset, invenit annulum in manu sua. ex hoc eliciens istam visionem fuisse veram in qua Christus ei apparuit. Et sic post hoc sequitur legenda.

III.

PROLOGUS IN STELLARIUM CORONE BENEDICTE VIRGINIS MARIE.

Quoniam ¹⁾ ut ait beatissimus ille Gregorius maximus: Indignus est dandis, qui non agit grates de datis. Et Seneca, libro de beneficiis dicente: Turpissimum est gratiam beneficiis non referre: hinc est, quod cum gloriosissima dei genitrix virgo Maria continue conferat inenarrabilia nobis et contulerit beneficia, per eam enim habemus quid quid boni habere videmur. — — —

(DIVISIO HUIUS OPERIS. In primo itaque libro agitur de mysterio sue dignissime annunciationis, divineque incarnationis, et active conceptionis Marie; hoc nimirum cetera antecedit ordine dignitatis et causalitatis. In secundo libro agitur de mysterio sue gaudiosissime visitationis. In tercio de mysterio sacratissime purificationis. In quarto de mysterio immaculate sue conceptionis. In quinto de mysterio sanctissime sue natiuitatis. In sexto vero de mysterio sui benedicti nominis et appellationis. In septimo de mysterio sue virtuosissime vite et operationis. In octavo de mysterio sue purissime virginitatis. In nono de mysterio sue excellentissime charitatis. In decimo de mysterio sue gloriosissime assumptionis. In undecimo de mysterio multiplicis et preclse privilegiationis ac dignificationis. In duodecimo libro agitur de mysterio debitorie servitutis et cultu devotionis, scilicet a nobis sibi exhibende).

PRIMUS LIBER agit de his que pertinent ad mysterium incarnationis, annunciationisque dominice, et conceptionis Marie. Liber iste dividitur in partes plures. Pars prima de divine incarnationis consiliacione per modum predicationis.

Ab eterno ordinata sum et ex antiquis antequam terra fieret. Proverb. VIII. ²⁾ Mira charissimi dei nostri erga nos homines dignatio. Stupenda supra modum bonitatis sue ostensio, quam ab eterno sua imperscrutabili sapientia decrevit nostram naturam in unitate persone assumere, per incarnationis modum ineffabilem in gloriosissime virginis Marie utero, ut nos infimos in ordine rationalium super omnem creaturam dignificaret in seipso: ut videlicet deus fieret homo et homo deus, juxta illud Johann. I. Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Nimirum quid hac re mirabilius, quam quod homo fieret deus, et quem celi capere non possunt, in unius virginis utero caperetur inclusus. Mirabile pro certo foret, si celum descendens terre ³⁾ uniretur: sed multo

mirabilius, quod deus celi creator et omnium, nostre vili nature uniatur. Unde Damascenus super Missus est: Qualiter inquit, facta sunt unum deus et homo, mirantur angeli, pavent celi, vox silet, mens deficit, cum una puella sic deum in suo utero capit, ut sanctis pacem, vitam mortuis, salutem perditis conferat. Hec ille. Preterea quid homini dignius, quam ut fieret deo frater et propinquus. Propter quod Bernaldus ait: Puto quod jam me non poterit spernere deus. os meum, caro et frater meus. Denique quid hac dilectione maius, quam teste salvatore Joh. III. ¹⁾ sic deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam eternam. Hoc est ergo quod nostrum cor afficit ad deum et stringit. hoc est quod in admiratione animum suspendit, quoniam ab eterno deus sic decrevit et ordinavit, ut incarnaretur in benedictae virginis utero et homo fieret; propter quod sapientia divina in verbis thematis dicit: Ab eterno ordinata sum etc. id est ab eterno preordinatum et previsum est, ut mira dispensatione divine sapientie deus fieret homo ex Maria virgine carnem assumendo. De hac ergo preordinatione divini consilii loqui volentes, tres contemplationes notabimus, tria principalia consilia declarantes ^f:

Primum consilium dicitur creationis;
 Secundum consilium dicitur reparationis;
 Tercium consilium dicitur retardationis.

Articulus primus: qualiter deus preordinavit ab eterno creare duplicem naturam rationalem et eam vertibilem.

Capitulum primum. Primum consilium declarandum dicitur creationis. Possumus nempe pie imaginari, quomodo ante creationem mundi in consistorio sancte trinitatis consilium habitum est de hujus mundi creatione. Et in hoc consilio precipue tres questiones sunt mote et determinate. Prima questio: utrum creari debuerat natura angelica? Secunda questio: utrum creari debuerat insuper natura humana? Tercia questio: utrum rationalis creatura creari debuerat vertibilis in arbitrio libera?

Prima ²⁾ itaque questio in consistorio sancte trinitatis fuit mota: utrum videlicet conveniens foret creare naturam angelicam? et determinatum est per divinam sapientiam quod sic, tali ratione. Bonum ut bonum sui ipsius communicativum esse debet. Hec propositio habetur a Dyonisio «de angelica hierarchia cap. X.» et per Aristotelem «lib. I. Ethic.» dicentem: bonum quanto communius tanto divinius. ³⁾ Cum igitur deus sit summe bonus, videtur quod aliqua creatura rationalis ab eo producat in esse, quam sue bonitatis participem faciat. Et sic diffini-

¹⁾ *Horvát-c.* 4. 1. ²⁾ *Tihanyi-codex* 196. 1. ³⁾ *Tihanyi-c.* 197. 1.

tum est a deo, ut angelica natura crearetur in esse spirituali et intellectuali, et ipso intellectu ab eadem participaretur ipse deus. Hec ratio trahitur ex dictis Augustini «in enchyri. cap. VI.» transsumptive autem habetur a magistro in II. di. I. c. V. Credimus inquit, rerum creaturarum celestium et terrestrium, visibilium et invisibilium causam non esse, nisi bonitatem creatoris, qui est deus unus et verus, cujus tanta est bonitas ut summe bonus beatitudinis sue, qua eternaliter beatus est alios velit esse participes, quam vidit et communicari posse et minui omnino non posse. Illud igitur bonum, quod ipse erat, et quo beatus erat, sola bonitate non necessitate aliis communicari voluit. Et ita fecit igitur deus creaturam rationalem, que summum bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando possideret, et possidendo frueretur eo. Hec ibi. Concordat scriptura Proverb. XVI. Universa propter semet ipsum operatus est dominus.

Capitulum secundum. Secunda¹⁾ questio in consistorio trinitatis sanctissime fuit mota: utrum videlicet conveniens foret creare humanam naturam vel creaturam? Et determinatum est per sapientiam divinam quod sic rationibus pluribus. Prima ratio perfectionis universi et decoris. Quia enim ad divine bonitatis manifestationem et potentie ac majestatis declarationem deberent creari diversi ordinis multiplices creature. Quedam nempe pure spirituales, ut angeli. Quedam pure corporales, ut notat magister in II. dist. 1. Et Bonaventura ibidem concludit: quia si est ponere extrema componibilia, ergo et medium, quod componitur ex terminis. V. Phisic. Unde ad perfectionem universi hoc triplex genus requiritur. Debit ergo creari rationalis creatura composita ex corporali et spirituali, scilicet ipse homo, quoniam scriptum est Deut. XXXII. Dei perfecta sunt opera. Proinde etiam homo sexta die post omnes creaturas creatus est, et ipso creato deus requievit ab omni opere, quod patrarat, sicut legitur in Gen. ad significandum quod homo est finis omnium et perfectio, ex II. Phisic. quia sicut mundus factus est propter hominem ut serviret ei. sic et homo factus est propter deum ut ei serviret. magistro in II. dist. I. c. VII. teste. Secunda ratio est divine glorificationis et laudis. Unde idem magister ubi supra c. V. dicit: si queratur quare creatus sit homo? brevi sermone responderi potest, quod propter bonitatem dei et ad laudandum deum, in quo²⁾ proficit homo, non ipse deus. Et c. VII. dicit: factus est inquit, homo propter deum, non quia deus summe beatus ejus indignerit officio (qui honorum nostrorum non eget) sed ut serviret ei ac frueretur eo, cui servire regnare est. In hoc ergo proficit serviens, non ille cui servitur. Hec ille. Sicut igitur angelus

¹⁾ *Tihanyi-c.* 198. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 199. l.

creatus est ad laudandum deum in celis, ita homo ad laudandum in ter-
ris et ei serviendo glorificandus, ut tandem eternaliter laudare mereatur
in celesti patria jubilando. — — — — —

— — — — — Tertia ratio angelice reparationis, quia homo
factus est ut angelica ruina, quam deus preoverat, ex ipso repararetur.
Unde magister ubi supra c. XI., de homine quoque in divina scriptura
reperitur inquit interdum quod factus ¹⁾ sit propter reparationem ange-
lice ruine, quod non est ita intelligendum quasi non fuisset homo factus,
si non peccasset angelus; sed quia inter alias causas hec etiam nonnulla
extitit. Hec ille. In hujus significationem dicit Basilius magnus in
Hexameron: quod cum animalia cetera ex terra formata faciem habeant
versus terram respicientia, ideo quia sunt in terram reversura, homo
autem faciem habet elevatam versus celum et caput erectum ut se
ad angelorum cetum intelligat finaliter esse elevandum. O igitur homun-
cio! o fidelis anima! pensa diligenter ad quem finem creatus sis, an ut
terrenis cupiditatibus inhereas, etc. Animadvertite, quod quoniam artifex
suum artificium quod ad finem intentum non venit, destruit et abjicit,
ut patet in falsis monetis; sic tu dignus es morte, si deo non servieris et
ad celum non tendis.

Capitulum tertium. Tertia questio in consistorio sancte trinitatis fuit
mota: ²⁾ utrum rationalis creatura creari deberet ut esset arbitrio libera et
vertibilis ac peccabilis? Nam arguere posses, quod melius deus fecisset si
rationalem creaturam sic stabilem creasset, ut nullatenus ad malum culpe
et miserie pervenire potuisset. Sed in contrarium per divinam sapien-
tiam determinatum est, quod rationalis creatura in libertate arbitrii crea-
retur et vertibilis fieret, et quod melius foret pluribus rationibus. Prima
ratio divine manifestationis. Hanc rationem ponit Alexan. de Ales
II. parte summe. q. XXII. ar. III. Concor. Petrus Aureoli in suo Com-
pendio lib. II. cap. penult. Nam ex hoc manifestatur divina potentia,
quoniam per hoc ostenditur, quod solus deus invertibilis et indefectibilis
est; omnis autem creatura mutabilis est. Conveniens ergo erat osten-
dere creature rationali, quod sicut siue deo facta non fuerat, ita nec sine
deo persistere poterat. Nec ipsam decebat confirmari in bono quousque
illi constaret, quod ipse solus est deus in quo non cadit non posse. Item
ex hoc ³⁾ declaratur dei sapientia quo ad bonos et malos. Quoad bonos
quidem, quia secundum ordinem divine sapientie nemo dignus est cor-
nari, nisi qui legitime certaverit II. ad Thim. II. Quoad malos quoque, ut
divina sapientia ostendatur scire etiam ex malis elicere bona, quod non
poterat fieri, nisi deus fecisset creaturam vertibilem in malum. — — —

¹⁾ *Tihanyi-c.* 200. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 201. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 202. l.

Item ex hoc dei clementia et misericordia declaratur in eo, quod dei filius pro liberatione hominis et angelice ruine reparatione mittitur. Preterea dei justitia ostenditur in hoc, quod deus tribuit unicuique secundum opera sua, scilicet bonis eterna premia et malis eterna supplicia. Denique dei charitas demonstratur, quoniam in libertate arbitrii reliquit creaturam, velle beatificari et salvari. ¹⁾ Ecl. XV. Deus creavit hominem et reliquit eum in manu consilii sui etc. O igitur quam laudabilis est deus et quantum gratias ei agere debemus etc. Secunda ratio laudis majoris. Major enim laus et honor est, cum quis peccare potest et non peccat, quam cum ideo non peccat quia peccare non potest. Exempli gratia: mutus non laudatur de virtute taciturnitatis, quoniam ideo non loquitur, quia loqui non potest. Unde et Aristoteles I. lib. metaph. dicit: propter ea que insunt nobis, a natura nec laudamur, nec vituperamur. Ergo merito laudandus est, qui potuit transgredi et non est transgressus: facere mala et non fecit. Ecl. XXXI. Sicut in exemplo David laudatur qui ²⁾ Saulem interficere bis potuit et non interfecit. Sic igitur patet quod si homo impeccabilis factus fuisset non esset laudabilis de virtute. — — — — —

Tertia ratio humiliationis. Decebat nempe rationalem creaturam vertibilem et peccabilem fieri, ut causam humilitatis haberet et superbiam calcaret, et se agnosceret indigere auxilio divino, et ad ipsum deum recurrendi occasionem haberet pro conservando a peccato. — — —

O stulte, o infelix et insane peccator! attende dei circa te bonitatem, et tuam contra ipsum ingratitude pravitatem. Vide quantum te cupiat salvare cum in tuo arbitrio constituerit te, utrum bonum vel malum velis.

Articulus secundus qualiter deus preordinavit ruinam angelicam reparandam? Secundum consilium declarandum dicitur reparationis.

Capitulum primum. Prima questio in hoc secundo consilio mota est³⁾ in consistorio sancte trinitatis: utrum videlicet uterque, scilicet angelus et homo post lapsum redimi debeant pro reparatione ruine. Et argutum est quod sic, quia peccatum hominis et peccatum angeli unius generis esse debebat, et est, quia uterque per superbiam peccavit, ergo deus utrique subvenire misericorditer debuerat. Sed ad istud determinando respondit divina sapientia, quod solus homo redimi debebat et ex eo ruina angelica reparari. — — — Et hoc pluribus rationibus secundum Tho. in III. scripto sententiarum dist. I. art. II. et secundum Bonaventuram super eodem III. lib. aliosque doctores communiter. Prima ratio ex parte potentie cognitive, quia angelus cognoscit in luce plena per intellectum deiformem

¹⁾ *Tihanyi-c.* 203. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 204. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 205. l.

mem, ut sic per ignorantiam non excusetur. — Homo autem cognoscit que agenda sunt deliberando per rationem, que est quedam obumbratio intellectus; unde homo peccans de venia cogitavit et in aliquo deceptus¹⁾ est, ut dicit magister lib. II. dist. XXII. non autem angelus. Unde Damascenus dicit: Quanto nobilior fuit in angelis dei cognitio, tanto peior in eis fuit erroris occasio, quia servus sciens voluntatem domini sui et non faciens, plagis vapulabit multis. Secunda ratio ex parte potentie volitive, quia voluntas angeli invertibilis est ad bonum post electionem mali; unde peccando immobiliter inheret malo, nec est susceptibilis penitentie. Ideo Damascenus lib. III. Angeli sicut non fuerunt, nec sunt nec erunt susceptibiles penitentie, ita nec venie; quod enim facit hominibus mors, hoc angelis casus. Homo autem est susceptibilis penitentie, igitur etc. Hic cadit exemplum quod legitur de sancto²⁾ Martino et etiam Augustino, qui premittebat demoni se oraturum pro eo dummodo peniteret, et ipsi diabolus respondit: nullo modo velle penitere.

Tertia ratio ex parte culpe, quia secundum Augustinum angeli nullo suggerente peccaverunt, ideo nemine reparante redimi debuerunt. Homo autem diabolo suggerente cecidit, ideo dei virtute sublevari debuit. Item quia culpa hominis primi totam posteritatem infecit et corruptit, et tota cecidit humana natura in uno peccante. Et ideo indecens erat ut tota relinqueretur sub damnatione. Angelica autem natura non propagatur ex uno, ex quo vicium contraheret, sed omnes angeli actu existentes proprio arbitrio peccaverunt; igitur etc. — — Quid igitur dicam vobis o peccatores indurati, excecati et desperati? Qui diabolo similes estis, quia ex certa malicia peccatis, et nullo etiam suggerente ad malum eurritis, multos quoque alios verbo et exemplo inficitis. Et heu! heu quid maximum est, immobiliter in peccato perseveratis, hoc quippe diabolicum est, ut dicit Augustinus:³⁾ Humanum est inquit peccare, sed diabolicum est perseverare.

Capitulum secundum. Secunda questio mota est: utrum aliqua creatura pro hac reparatione facienda sufficiat, ut deum incarnari non oporteat. Et conclusum est a divina sapientia per hanc conclusionem, quod nullus purus angelus, nec aliquis purus homo, aut quecumque creatura pura ad hanc reparationem sufficeret, sed deum incarnari ipsum oporteret pluribus his rationibus. Prima ratio condigne satisfactionis; nam licet (ut ait Aurelius Augustus XIII. de trinitate c. x.) alius modus fuit deo possibilis, quam ille quem tenuit in redemptione, quia ejus potestati cuncta subjacent, tamen debuit omnino fieri per satisfactionem, quoniam hic

¹⁾ *Tihanyi-c.* 206. 1. ²⁾ *Tihanyi-c.* 207. 1. ³⁾ *Tihanyi-c.* 208. 1.

modus congruentior fuit et decentior tam ex parte dei, quam ex parte nostra, ut probat Bonaven. in III. dist. X. ar. I. et Rich. ibidem q. III. Primo inquam ex parte dei pro tanto, quia in omni opere ¹⁾ debet manifestari misericordia et justitia. Ps. Universe vie domini, misericordia et veritas. Sed si deus naturam humanam reparasset absque satisfactione, fuisset manifesta misericordia sine justitia: nunc autem utraque manifesta est, quia justitia in satisfactione, misericordia in modo reparandi, eoque cum purus homo non posset satisfacere, deus pater suum filium dedit pro satisfactione; in quo tanta misericordia dei claruit, qua major excogitari non potuit, ut patet per Anselm. II. lib. Cur deus homo. cap. II. — Secundo ex parte nostra, quia sicut genus humanum deum inhonoravit per culpam, sic ²⁾ oportebat ut honoraret per penas. Sicut enim honorabilius est habere meritis vitam eternam (ceteris paribus) quam sine meritis; sic honorabilius fuit nos deo per satisfactionem reconciliari, quam sine satisfactione. Hec Rich. et Bonaven. — — — Secunda ratio culpe et ejus offensionis, quia omnis homo, angelus et quelibet alia creatura finita et finite bonitatis ac meriti est, offensa autem dei infinita ex parte dei; et ideo cum finiti ad infinitum nulla proportio, nulla creatura satisfacere potest. Item deus purus in sua natura impossibilis est, et ideo satisfactioni se subjicere nequit. Concluditur ergo, quod sit satisfactor deus et homo. Deus quidem ut infinite satisfaceret ³⁾ secundum mensuram offense; homo autem ut qui peccaverat pateretur et in ea natura, scilicet humana deus satisfaceret. — — Unde claret, quod istam satisfactionem facere non potuit nisi ille, qui esset deus et homo, prout probat Anselm. lib. II. Cur deus homo. Cap. VI. — Tertia ratio inconvenientie talis reparationis. Nam ut dicit Anselm. lib. II. Cur deus homo. Cap. XIII. inconveniens erat ut homo purus reparasset, quia peccator peccatorem nequit justificare, sed si homo se ipsum reparasset, peccator peccatorem justificasset. Item secundum Thom. III. scrip. sententiarum dist. I. ar. II. si deus non per se ipsum sed per angelum reparasset naturam humanam corruptam; duo inconvenientia subsecuta fuissent. Primum, quod semper homo angelo salutis sue debitor esset. Secundum, quod in beatitudine angelo equari non posset; ⁴⁾ quod est contra illud Matth. XXII. erunt sicut angeli dei in celo. Denique quecumque alia pura creatura reparare potuisset, ipsi homo debitor salutis fuisset, et divinum honorem creature exhibuisset. Conclusum est ergo miro divine sapientie ordine ut deus fieret homo, et per illum misericorditer liberaretur homo. — — —

¹⁾ *Tihanyi-c.* 209. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 210. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 211. l. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 212. l.

Capitulum tertium. Tertio : quia conclusum est quod deus homo debet facere hanc satisfactionem, questio mota est : que personarum divinarum ¹⁾ deberet incarnari ut deus homo fieret et satisfaceret ; possibile namque fuit patrem et filium et spiritum sanctum incarnari, ut dicit magister in III. dist. I. quia quicquid potest filius, potest et pater et spiritus sanctus, cum sit una potentia in tribus. Sicut ergo filius potuit incarnari ita et pater et spiritus sanctus. Sed per sapientiam divinam determinatum est, quod non conveniret patri propter proprietatem innascibilitatis, non enim decet ut qui in deitate est pater, in huminitate sit filius. Similiter quod nec conveniret spiritui sancto incarnari, ne nomen filii in plures personas transferretur. Hec beatus Tho. in III. di. I. Concordat Richar. et Bonaventura. Conclusum est igitur quod soli persone filii conveniret incarnari, et hoc pluribus rationibus quas ponunt doctores predicti ibidem. Prima ratio, quia filio convenit iste determinatus modus originis, scilicet nasci, ut qui in divinitate est filius dei patris, in humanitate sit filius virginis matris, et sic non essent plures filii in trinitate. Secunda ratio, quia cum filius sit ²⁾ verbum dei, quo omnia creata dixit vel dicit, congruum est quod per eundem omnia repararet per incarnationem. Tercia ratio, quia ille qui faceret hanc satisfactionem debebat fieri mediator, qui reconciliaret hominem deo. In trinitate autem persona media est filius, igitur etc. Quarta ratio, quia in incarnatione remedium adhibetur peccato primi hominis, qui peccavit contra sapientiam appetendo scientiam dei, Genes III. Sapientia autem filio attribuitur in divinis, igitur etc. Plures alias rationes causa brevitatis obmitto. Determinato igitur quod filius deberet incarnari, ait ad patrem juxta sententiam Bonaventure ubi supra, et dixit illud Jone I. Scio inquit quod propter me venit hec tempestas, quia scilicet meam sapientiam appetendo homo cecidit, ideo ecce ego, mitte me in mare scilicet mortalitatis et miserie mundi. Sicque determinatum est secundum consilium.

Articulus tertius : quamdiu a principio mundi debuit differri ipsa incarnatio christi.

Capitulum primum. Tertium consilium principale dicitur retardationis sive dilationis. Postquam enim decisum est filium dei debere incarnari. ortum est secundum consilium in consistorio trinitatis : ³⁾ quando deberet hoc fieri, aut quamdiu a principio mundi differri post hominis peccatum ? ubi tres questiones vertere licebat et decise sunt. Prima questio : utrum ante peccatum tempore innocentie dei filius deberet incarnari. Et ecce charitas dei arguebat sic. Quia opus incarnationis fit et procedit ex

¹⁾ *Tihanyi-c.* 213. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 214. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 215. l.

maxima charitate, juxta illud Joh. III. Sic deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam eternam. Sed amor requirit celeritatem doni et non tantummodo donum; ergo cito, id est in principio mundi et ejus creatio- nis deberet dari hoc summum donum. Sed ad istud respondit divina sapientia dicens, quod amor debet esse discretioni adjunctus, ut non faciat donum accelerari antequam expediat ei, cui ¹⁾ datur. Non autem expediebat hoc donum generi humano antequam experimento disceret quantum eo indigebat, ut sic acceptum charius haberetur. Unde determi- natum est per divinam sapientiam, quod ante peccatum, tempore videlicet innocentie non deberet filius dei incarnari, eoquod medicina non debet dari nisi infirmis, juxta illud Matth. IX. Non est opus valentibus medi- cus, sed male habentibus, non enim venit vocare justos, sed peccatores ad penitentiam. Et quia incarnatio dei medicina debet esse et est contra peccatum, ergo post peccatum debuit filius dei incarnari. Hec Bonaven- tura et Richard. de media villa. et communiter alii doctores super III. sententiarum dist. I. Concordat Tho. III. parte, q. I. ar. V.

Capitulum secuntum. Secunda²⁾ questio mota est: utrum statim post culpam commissam dei filius incarnari deberet? Et mox divina sapientia determinavit, quod non; pluribus rationibus positus a doctoribus, precipue sancto Thoma ubi supra. Prima ratio: ut peccatum innotesceret. Nam pecca- tum hominis ex superbia ortum habuit, et ideo conveniens erat, ut de lege naturali et scripta convinceretur prius, et sic humiliatus cognosceret se indigere liberatore; ³⁾ comperto quod nec per legem naturalem, nec per legem scriptam posset liberari. Nimirum si post casum statim Christus venisset; homo putasset per legem naturalem se liberari potuisse. Simi- liter et si in lege mosaica venisset, per illam legem se salvatum putasset, et sic superfluum putasset Christi adventum. Secunda ratio: ut dignitas Christi claresceret, quia enim Christus est rex regum et dominus domi- nantium Apoc. XIX. et ideo decuit eum venire, ut summum regem, cujus adventum regis solitum est ut multi preconisent; multi eum ingredientem in aliquam civitatem vel regnum precedant, et multi comi- tentur ac sequantur. Sic et de Christo spiritualiter accipiendum, ⁴⁾ deus decrevit ut multi prophete ejus adventum preconisantes precedere debeant juxta illud ad Gal. IV. Quanto inquit major judex veniebat, tanto preconum multorum series longior precedere debebat. Et etiam quod multi sancti comitari debeant et sequantur, juxta illud Apoc. VII. Post hec vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex

¹⁾ *Tihanyi-c.* 216. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 217. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 218. l. ⁴⁾ *Ti- hanyi-c.* 219. l.

omnibus gentibus. Notanter dicit: post hec, idest post sanctos veteris testamenti signatos ut ibidem patet, ex omni tribu filiorum Israel. Tertia ratio: ut dominus non tepesceret, sed in cordibus hominum fervesceret. Nam si mox Christus post hominis casum venisset, ipsum beneficium incarnationis non tam gratum fuisset. Et denique postea tam longissimo ductu temporis subsequenter usque ad finem mundi homines immemores effecti, tantum beneficium non recognovissent, sic quoque lumen fidei et fervor dilectionis tepuisset, juxta illud Luc XVIII,¹⁾ Cum venerit filius hominis, putasne inveniet fidem super terram; quod certe circa finem mundi erit hominibus tepescentibus ex temporis longitudine et iniquitate crescente, quod tanto magis accidisset si a principio mundi vel citra Christus venisset, scilicet ex subsequenter temporis longitudine.

Capitulum tertium. Tertia questio mota est: utrum bonum esset ut deberet differri incarnatio Christi usque ad finem mundi? Et divina sapientia declaravit quod non, triplici ratione. Primo, ratione justitie, quia finis mundi est tempus judicii et justitie. Ps. Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. Incarnatio autem dei pertinet ad misericordiam. Unde ad Tytum III. Non enim ex operibus justitie que fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit. Secundo, ratione humane malicie, quia in fine²⁾ mundi tam dei reverentia, quam morum honestas et omnis bonitas extinguetur. Matth. XXIV. Quia abundabit iniquitas, refrigescet charitas. Tertio, ratione congruentie, quia congruebat quod sicut Christus dominus veniebat in mundum ut mediator, ita decencia regia Christi requirebat quedam membrorum suorum precedere, quedam sequi, sicut et in precedentibus tactum est. Propterea prophetavit Abacuc III. cap. dicens: In medio annorum notum facies illud, scilicet opus nostre redemptionis humane. Hec secundum Petrum Aureoli, necnon et Raynerium in summa sua, et communiter doctores alios.

Conclusio hujus consilii. Itaque conclusum est per sapientiam divinam, quod summa congruentia deberet fieri hec incarnatio divina; hoc est temporis plenitudine — — — — —³⁾
— — — — — que seriatim hic subscribuntur ut patet intuenti. *Prima* congruentia divinalis incarnationis pro mysterio ipso, quia sicut primus homo fuit conditus sexta revolutione diurnali a principio creatonis mundi, id est sexto die ad complementum totius mundi, Gen. I., ita secundus Adam Christus sexta etate et sexto millenario mundi (secundum Orosium et communiter doctores) currente, debuit homo fieri deus verus ad totius creature perfectionem. Hec Bona-

¹⁾ *Tihanyi-c.* 220. 1. ²⁾ *Tihanyi-c.* 221. 1. ³⁾ *Tihanyi-c.* 222. 1.

ven. super III. — *Secunda* congruentia filialis imaginationis, quia sicut deus pater sexta revolutione, idest sexta feria dixit et voluit: Faciamus ait, hominem ad imaginem et similitudinem nostram, ita etiam feria sexta sexte etatis et revolutionis mundi ipsa persona filii dei patris, idest Christus, qui est imago patris et figura substantie ejus, dicente apostolo ad Hebre. I. debuit hominis formam in incarnatione ex virgine (jubente deo patre) suscipere, que quidem ad imaginem dei facta est. Gen. I. *Tertia* congruentia mundialis reparationis sc. per Christi adventum, quod declaratur sic. Nam de tempore, quo creatus est mundus, tres sunt positiones sive opiniones. Prima est Rabbi Eliezer¹⁾ et suorum sequacium dicentium, quod mundus factus est in mense septembris, quando fructus sunt in arboribus maturi et habentes semina in se ipsis. Propter quod scribitur Gen. I. Et protulit terra herbam virentem et facientem semen. Et hec opinio communius tenetur ab hebreis, ut dicit Nicolaus de Lyra super Gen. Secunda est opinio Rabbi Josue et suorum sequacium dicentium, quod mundus factus est in mense marcii, quando terra incipit germinare herbas. — — — — — Tertia positio de die, quam omnes communiter doctores approbant ex sacra scriptura, quod videlicet mundus cepit creari die dominico. Tunc ad propositum redeuntes patet, quia hec omnia congruunt reparationis mysterio, ut sicut mundus creatus est secundum primam opinionem in septembri, ita exordium reparationis nostre in mense septembri cepit, quo scilicet mense beata Maria filium dei conceptura est nata in mundum. Et sicut secundum opinionem secundam mundus²⁾ creatus est in mense marcio, ita in eo mense Christus deus est conceptus et passus, atque sic mundus reparatus. Denique sicut dominica die mundus cepit creari, sic dominica die Christus nascens, et ipsa die a mortuis resurgens, atque de celo ipsa die sc. dominica ad judicium venturus mundum reparavit. *Quarta* congruentia angelicalis nunciationis, quia sicut in casu hominis angelus malus Evam virginem alloquendo ad consensum culpe induxit et sic hominem occidit feria sexta; ita feria sexta bonus angelus Gabriel virginem Mariam salutavit et ad consentiendum deo induxit, que virgo caput serpentis contrivit. *Quinta* congruentia virginalis fecundationis, quia sicut sexta feria primus Adam de terra virginea (que erat terra benedicta a deo, necdum maledictionem ex peccato incurrerat) est creatus et formatus, atque in paradiso amenitatis locatus, ita feria sexta secundus³⁾ Adam Christus de benedicta carne virginis Marie formatus, in paradiso uteri virginalis collocatus est. *Sexta* congruentia exordialis salvationis,

¹⁾ *Tihanyi-c.* 223. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 224. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 225. l.

quia sicut damnatio hominis feria sexta exordium sumpsit a femina formata eo die de latere viri dormientis; ita salvatio hominis feria sexta a femina Maria consentiente et concipiente Christum, habuit exordium, et viro Christo dormiente in cruce feria sexta ipsa femina Maria compatiendo ad latus sub cruce stetit, et sic salus mundi est perfecta. Septima congruentia ligni crucis suspensionis, quia feria sexta, hora sexta Adam fructum ligni decersit, ideo feria sexta, hora sexta fructus uteri virginalis in ligno suspendi debuit, ut qui in ligno vicerat in ligno vince-retur. *Octava* manualis extensionis; quia sicut homo feria sexta, horaque illius diei sexta manus suas ad rapinam latrocinii inique extendit ad lignum vetitum, ita Christus ¹⁾ eadem hora inter latrones in crucis ligno manus extendit. *Nona* penalis mortis: quia Adam mortem incurrens ex peccato, inelamatur hora nona ferie sexte a deo dicente: Adam ubi es? dum deambulet dominus in paradiso ad auram post meridiem Gen. III. Ex quo accipitur secundum Franciscum Maronis, quod hoc fecit circa horam diei nonam; ita Christus in cruce pre dolore clamando hora nona mortuus est. *Decima* congruentia totalis expansionis sive expositionis; quia sicut feria sexta circa horam sextam et nonam, quando nec penitere voluit Adam se tradidit cum tota sua posteritate in mortem et captivitatem diabolo; ita eadem feria sexta et horis dictis Christus se totum expendit et exposuit pro nostra redemptione, quia pro nobis effudit totum sanguinem etiam cordis, et corpus totaliter exposuit penis atque animam tradidit. *Undecima* congruentia carceralis vel infernalis visitationis, quia sicut hora nona ferie sexte homo eiectionis ²⁾ de paradiso et infernali carceri omnino deputatus pro scelere; ita christus hora nona expirando mox ad carcerem infernalem descendit, sanctos patres visitans et divine visionis sue paradisum eis patefecit. *Duodecima* congruentia celestis reductionis, quia sicut homo paradisum terrestrem et celestem amisit, et hora nona in exulatum hujus miserie est emissus de paradiso; ita Christus hora nona ascendit, et hominem in celestem patriam reduxit. O igitur magne et admirabilis deus, o pater misericordiarum, quam miro ordine sapientie et miserationis nos redemisti. O amorose Jesu quantum nos dilexisti cum te pro nobis tam misericorditer exposuisti. Tibi domine laus et gratiarum actio in secula seculorum Amen.

Secunda pars primi libri de sanctorum patrum desiderio et exoratione ³⁾ pro incarnatione Christi, sub processu historico et devoto.

Ostende nobis domine misericordiam tuam et salutare tuum da nobis.
Ps. LXXVII. scribitur in persona generis humani divinam incarna-

¹⁾ *Tihanyi-c.* 226. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 227. l. ³⁾ *Horrát-c.* 5. l.

tionem efflagitantis. Humanum siquidem genus peccato parentis primi damnatum multis malis erat addictum, quia erat captivatum et carceri infernali deputatum. Item erat in hujus mundi exilio in enarrabilibus multis miseris relegatum, et a patria celesti exclusum, et quia noverat, quod non nisi per dei filium, qui esset infiniti meriti posset liberari; prout ¹⁾ id spiritus sanctus per ora omnium prophetarum et per figuras patribus factas edocuerat, idcirco sancti patres in persona totius generis humani in limbo clamabant desiderantes erui et dicebant. Ostende nobis domine misericordiam tuam, scilicet nos redimendo: et salutare tuum, idest christum salvatorem da nobis. Unde de hoc patrum sanctorum desiderio et oratione in presenti parte agendo; tria mysteria notabimus.

Primum mysterium dicitur exorationis.
 Secundum mysterium determinationis.
 Tercium mysterium electionis.

Articulus primus per modum devote historice contemplationis: qualiter sancti patres in limbo deum exoraverunt pro liberatione per filium dei.

Capitulum primum. Primum misterium dicitur exorationis. Circa quod secundum devotos contemplari ²⁾ possumus prout humane imaginationis exigit modus: ³⁾ quod cum sancti patres tenerentur capti in limbo: diabolus super eos, tanquam super servos volebat dominari: juxta illud II. Petri II. A quo quis superatus est: eius et servus est. Noverat tamen quod sacra scriptura pronunciante sancti patres sperabant christum venturum deum in carnem, et passurum pro redemptione generis humani, sed non advertens divinum consilium, putabat quod deus pati non debuit, et homo satisfacere purus non valet solvendo damna fraudis commisse: ideo in superbia crescens diabolus deridebat sanctos patres in limbo dicens illud I. Regum ⁴⁾ XVII. Eligite ex vobis virum qui descendat mecum ad certamen, veniat et liberet vos. Et exprobrando dixit illud Malach. III. Vanus est omnis qui servit deo, et quod emolumentum quia servivistis ei. Unde sancti lamentantes ⁵⁾ dixerunt Tren. IV. Pupilli facti sumus, servi damnati sunt nostri et non fuit qui redimeret: defecit gaudium nostrum, cecidit corona capitis nostri, ve nobis quia peccavimus. Tunc interea Adam pater generis humani consolabatur eos dicens: Nunquid in eternum projiciet deus aut abscedet miserationes suas a generatione in generationem. ⁶⁾ Nunc ergo accedam ad dominum et exorabo. Et dixerunt: bonus est sermo quem locutus es. III. Reg. II.

¹⁾ *Horvát-c.* 6. l. ²⁾ *Horvát-c.* 7. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 228. l. ⁴⁾ *Horvát-c.* 8. l. ⁵⁾ *Tihanyi-c.* 229. l. ⁶⁾ *Horvát-c.* 9. l.

Intrans ergo Adam in spiritum coram majestate dei et proci-dens dixit illud Job. x: Manus tue domine fecerunt me, et plasmaverunt me totum etc. Et Deus ait illud Psalm. O Adam, existimasti inique quod ero tui similis, scilicet quando concupivisti similitudinem meam: arguam te et statuam contra faciem tuam. Tunc Adam perterritus ait intra se illud Psalm. Obmutui et silui a bonis et dolor¹⁾ meus renovatus est. Accep-taque fiducia et viribus resumptis²⁾ ait illud scriptum IV. Regum ultimo: Confundor faciem meam levare in celum pro magnitudine ini-quitatis mee, tamen miserere mei deus (ut scriptum est per Psalm.) secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationis tue deleas iniquitatem meam. In te domine speravi, non confundar in eternum, in justitia tua libera me. Inclina aurem tuam, accelera ut eruas me, scilicet cum omni posteritate mea. Tunc astans dei justitia ait: Quid tu Adam loqueris, dicens domino: In justitia tua libera me. Nonne decretum est justitie divine ut deleantur peccatores de libro viventium, et cum justis non scribantur, teste Psalm. Et iterum: Convertantur³⁾ peccatores in infernum, omnes gentes que obliviscun-tur deum. Tu ergo cum peccator sis, ergo juste derelinqueris inferno cum omni tua posteritate, a qua peccatum contractum est. Territus Adam fugit a facie domini, et lachrymabiliter cepit dicere illud Tren I.⁴⁾ Ego plorans et oculus meus deducens aquam, quia facti sunt filii mei per-diti. Item illud Psalm: Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est etc. Tunc omnes ceperunt planctum magnum, omnis maritus sump-sit lamentum dicens illud Tren II. Quo projecit dominus de celo incli-tam israelis, et non est recordatus scabelli pedum suorum. Repulit dominus altare suum et tradidit nos in manus inimici.

Capitulum secundum. Cum igitur perseverarent gemitibus, dixit inter eos David: Usque quo lugetis? Congregate⁵⁾ sanctos qui ordinarunt testa-mentum eius super sacrificia; suavis enim dominus et miserationes eius su-per omnia opera eius. His verbis confortati collegerunt concilium ut de pace acquirenda legationem dirigerent deo suo, et elegerunt quattuor viros magne sanctitatis, videlicet Esaiam, Hieremiam, Job et David, et dixerunt: Isti sunt viri sancti, quos elegit dominus in charitate⁶⁾ non ficta. Nam Esaias futura rerum in Christo et ecclesia previdit domino revelante. Hieremias sanctificatus fuit in utero matris. Job erat vir simplex, cui similem in terra non invenit deus. Job I. David vero testimonium habuit, dicente Samuele⁷⁾: Quesivit sibi dominus virum id est David, juxta cor suum I. Reg. XIII. Dixerunt igitur: Pergatis ad dominum orantes pro salute

¹⁾ *Tihanyi-c.* 230. l. ²⁾ *Horvát-c.* 10. l. ³⁾ *Horvát-c.* 11. l. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 231. l. ⁵⁾ *Horvát-c.* 12. l. ⁶⁾ *Tihanyi-c.* 232. l. ⁷⁾ *Horvát-c.* 13. l.

omnium. Et flentes aiebant: Exaudiat dominus orationes vestras et reconcilietur nobis, nec vos deserat in tempore malo. Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos et misereatur nostri. His dictis, perrexit primo Esaias dicens illud cap. LXIV: Utinam dirumperes domine celos et descenderes, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis. Ecce tu iratus es quia¹⁾ peccavimus, et nunc domine pater noster²⁾ es; nos vero lutum et opera manuum tuarum omnes nos, ne irascaris domine, et ne ultra memineris iniquitatis nostre. Hec ibi. Tunc deus pater hoc audito respexit ad justitiam, et illa ait: Scriptum est per istum Esaiam cap. LXXV. Recede a me: non appropinques mihi, quia immundus es. Ecce scriptum est coram me: reddam et retribuam in sinum eorum iniquitates patrum vestrorum. Hec ibi. Territus Esaias et ad suos reversus cum lachrymis ait illud cap. LVII. Plangite super regionem desiderabilem, quia non est pax impiis, dicit dominus. Secundo perrexit Hieremias loquensque cum planctu ait illud Tren. ultim: Recordare domine quid acciderit³⁾ nobis, intueri et respice obprobrium⁴⁾ nostrum: patres nostri peccaverunt et nos iniquitates eorum portavimus: ve nobis quia peccavimus. Quare in perpetuum oblivisceris nostri, derelinquens nos in longitudine dierum? Convertite nos domine ad te, innova dies nostros sicut a principio. Hec ibi. Tunc justitia deo jubente ait illud Hierem XI. Tu ergo noli orare pro populo isto, quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, et in tempore afflictionis eorum. Et addidit: Nonne cap. XV. per te scriptum est. Si steterint Moyses et Samuel coram me non est anima mea ad populum istum. Eieci eos a facie mea. Territus Hieremias et ad suos reversus ait illud Tren. II. Deduc, scilicet turba electorum, quasi torrentem lachrymas per diem et noctem: et non taceat pupilla oculi tui.⁵⁾ Et infra. Ego vir videns paupertatem meam in ira indignationis eius. Me minavit et adduxit in tenebras et non in lucem. Tertio perrexit Job et loquens in amaritudine cordis sui dixit illud cap. VI. Quis det⁶⁾ ut veniat petitio mea, et quod expecto tribuat mihi deus. Et iterum. Parce mihi domine: nihil enim sunt dies mei, usquequo non parcis mihi nec dimittis me ut glutiam salivam meam, peccavi. Quid faciam tibi o custos hominum: quare me posuisti contrarium tibi et factus sum mihimetipsi gravis. Cur non tollis peccatum meum, et quare non aufero iniquitatem meam, etc. Tunc dominus ait illud cap. XXXVIII. Quis est iste involuens sententias sermonibus imperitis et ad deprecandum compositis. Numquid tu irritum facies iudicium meum ut tu justificeris.

¹⁾ *Tihanyi-c.* 233. l. ²⁾ *Horvát-c.* 14. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 234. l. ⁴⁾ *Horvát-c.* 15. l. ⁵⁾ *Tihanyi-c.* 235. l. ⁶⁾ *Horvát-c.* 16. l.

Quis enim resistere potest vultui meo. Quis dedit mihi ante et reddam ei. Resumptis Job viribus ut sermone¹⁾ molli frangeret iram dei. dixit illud XLII. cap. Scio quia omnia potes et nulla te latet cogitatio.²⁾ Ideirco me reprehendo et ago penitenciam in cinere. Et iterum cap VI. Verumtamen ad omnipotentem loquar et vias meas in conspectu eius arguam, et ipse erit salvator meus. Et addidit illud cap XIII. Cur faciem tuam abscondis et arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam, et stipulam siccam persequeris. Scribis enim contra me amaritudines et consumere me vis peccatis adolescentie mee. Tunc justitia ait illud cap. VIII. Usquequo loqueris talia. Nunquid deus supplantat iudicium et omnipotens subvertit quod justum est. et quid prodest deo si justus fueris. aut quid ei confers si immaculata fuerit vita tua. Scriptum est per te cap. XXXVIII. Omnia que sub celo sunt mea sunt: non parcam verbis potentibus et ad deprecandum compositis. Territus³⁾ Job fugit ad suos⁴⁾ cum lachrymis dicens. Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: conceptus est homo, quare data est misero lux et vita his qui in amaritudine anime sunt. Tunc omnes ceperunt plangere dicentes illud Tren. II. Heu quia factus est dominus velut inimicus, precipitavit Israel. Et infra cap III. In tenebrosis collocavit nos quasi mortuos sempiternos, et cum clamarem exclusit orationem nostram. Et iterum eodem capitulo: Nos inique egimus domine et ad iracundiam provocavimus te. Ideirco inexorabilis es, percussisti, nec pepercisti: vide domine quomodo aperuerunt super nos os suum omnes inimici.

Capitulum tertium. Itaque in luctu et gemitibus desolati dixerunt alter ad alterum; Quid⁵⁾ amplius faciemus? Quidam dicebant: Non est amplius opus ut ad dominum mittamus, quoniam complevit dominus furorem suum, effudit iram indignationis sue, non addet ut respiciat nos. Tren IV. Cap.⁶⁾ Hieremias vero inter eos loquens dixit illud Trenorum III. Ne taceamus eoque non esset requies, donec respiciat et videat deus de celis. Et iterum. Per me inquit, scriptum est eodem cap. Inundaverunt aque super caput meum, dixi, perii; sed invocavi nomen tuum domine de laeu novissimo: vocem meam audisti, avertisti aurem tuam a singultu meo et clamoribus. Hec ibi. Tunc et David ait: Clamorem pauperum exaudet dominus, immo confidite scientes pro certo, quia juravit dominus David⁷⁾ veritatem et non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Dixerunt igitur ad eum omnes. Perge ergo et tu ad dominum et deprecare pro nobis. Nunc autem et nos clamemus in celum et

¹⁾ *Tihanyi-c.* 236. l. ²⁾ *Horvát-c.* 17. l. ³⁾ *Horvát-c.* 18. l. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 237. l. ⁵⁾ *Horvát-c.* 19. l. ⁶⁾ *Tihanyi-c.* 238. l. ⁷⁾ *Horvát-c.* 20. l.

miserebitur nostri deus noster et memor erit testamenti patrum nostrorum. I. Machab. IV. Tunc David cepit in celum ascendere ¹⁾ in spiritu et dicere : Aperite mihi portas justitie et ingressus in eas confitebor domino. Michael autem archangelus ait ad eum : Revela domino per me viam tuam et dabis tibi petitiones cordis tui. Respondit David : Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Dixit Michael : Vide ne diutius graves regem sermone prolixo. Tu enim scis quia vir linguosus non dirigetur in terra hac. Respondit David : ²⁾ Lingua mea calamus scribe velociter scribentis. Tunc angeli charitate preventi ibant ad dominum dicentes : Memento domine David et omnis mansuetudinis eius. Et ait dominus : Inveni David sernum meum oleo sancto meo unxi eum. Et veritas mea et misericordia mea cum ipso et in nomine meo ³⁾ exaltabitur cornu eius. Dixit quoque David ad Michaellem : Quis deducet me in civitatem munitam ? Introductus quoque per angelum et transiens de hierarchia in hierarchiam, de ordine in ordinem : aspiciens loci amenitatem ait : Quam dilecta tabernacula tua ⁴⁾ domine virtutum : concupivit et defecit anima mea in atria domini. Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Tunc perveniens ad thronum dei ubi, sancta trinitas residet, prostratus humiliter adoravit dicens : Benedicat nos deus, deus noster, benedicat nos deus : et metuant eum omnes fines terre. Dixit autem dominus : Quid vis ut faciam tibi ? At ille : Ubi sunt misericordie tue domine sicut jurasti David in veritate tua ? Tu dixisti : ⁵⁾ Clamabit ad me et ego exaudiam illum : eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum et ostendam illi salutare meum. Ad te ergo domine clamabo, deus meus ne sileas a me. Exurge, quare obdormis domine ? exurge ne repellas in finem : quare ⁶⁾ faciem tuam avertis ? oblivisceris tribulationis nostre. Educ de carcere animas nostras, ut confiteamur nomini tuo domine. Tunc deo jubente dixit justitia : Nonne per te scriptum est : Justus dominus et justitiam dilexit, equitatem vidit vultus eius, justicie lex dat ut peccatores convertantur in infernum etc. At Daniel : Tace tu nunc justitia nec mihi molesta sis, quoniam ⁷⁾ scriptum est : miserationes domini super omnia opera eius. Unde resumptis viribus David ait domino : Justus quidem es domine et rectum judicium tuum, fac tamen cum servo tuo secundum misericordiam tuam. Reminiscere miserationum tuarum domine, memor esto congregationis tue domine quam possedisti ab initio. Fiat misericordia tua domine super nos, quemadmodum speravimus in te. Tunc et omnes sancti patres clamantes ⁸⁾

¹⁾ *Tihanyi-c.* 239. l. ²⁾ *Horvát-c.* 21. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 240. l. ⁴⁾ *Horv.-c.* 22. l.

⁵⁾ *Tihanyi-c.* 241. l. ⁶⁾ *Horvát-c.* 23. l. ⁷⁾ *Tihanyi-c.* 242. l. ⁸⁾ *Horvát-c.* 24. l.

dixerunt: Ne reminiscaris domine delicta nostra vel parentum nostrorum; neque vindictam sumas de peccatis nostris. Thob III. Ut quid domine repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascue tue. Ostende nobis domine misericordiam tuam etc.¹⁾ Itaque misericordia compatiens generi humano dixit ad dominum: Tu exurgens domine misereberis Syon, quia tempus miserendi eius, quia venit tempus. Nonne tibi domine proprium est misereri, magisque tue bonitati convenit secundum misericordiam agere, quam secundum meram justiciam. Audiens David misericordiam loqui pro se, gratias agens dixit: Misericordias domini in eternum cantabo. Sed et genus humanum audiens pro se esse misericordiam, cepit fortiter clamare.²⁾ O dei misericordia! o dei immensa pietas! o dei bonitas! Miserere nostri domine, miserere nostri. Fiat misericordia tua domine super nos etc. Exurge domine adjuva nos, et libera³⁾ nos propter nomen tuum. Placatus itaque deus dixit ad David: Vade, quia visitabo vos et suscitabo super vos verbum meum bonum ut reducam vos. Hierem. XXIX. Prostratus David et gratias agens dixit: Confitebor tibi domine in toto corde meo. Narrabo omnia mirabilia tua, letabor et exultabo in te, psallam nomini tuo altissime. Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio justorum laudabo te. Reversusque David⁴⁾ ad suos ait cum gaudio. Qui timetis deum laudate eum, universum semen Jacob glorificate eum, quoniam non sprevit neque despexit deprecationem pauperis etc. Intellexi a domino quoniam in eternum servabo David misericordiam meam et testamentum meum fidele ipsi. Tunc omnes sancti patres⁵⁾ leti effecti deo gratias reddiderunt, eum laudantes et dicentes: Benedictus es domine deus patrum nostrorum! benedictus es domine qui intueris abissos! Benedictus es super thronum maiestatis, et laudabilis et gloriosus in secula!

Articulus secundus per modum historie, qualiter determinatum est per divinam sapientiam ut homo redimatur? Ubi primo ponitur allegatio misericordie; secundo oppositio justitie; tertio determinatio sapientie.

Capitulum primum. Secundum⁶⁾ mysterium dicitur determinationis, Grandis nempe questio orta est inter dei misericordiam et justitiam ac veritatem de hominis liberatione, que quidem per filium dei scilicet sapientiam hoc modo determinata est. Et hanc imaginationem ponit beatus Bernaldus super Missus est. Circa hec autem tria contemplerur. Primo misericordie allegationem et probationem. Nam misericordia dicebat: Pium est homini misero per se surgere non valenti misereri. Et hoc probat pluribus modis et rationibus.

¹⁾ *Tihanyi-c.* 243. l. ²⁾ *Horvat-c.* 25. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 244. l. ⁴⁾ *Horvat-c.* 26. l. ⁵⁾ *Tihanyi-c.* 245. l. ⁶⁾ *Horvat-c.* 28. l.

semper homines detinendo. Item deceptis et non decipientibus jura subveniunt ff. ad Velleianum l. II. Verba. et. ff. de in integrum restit. finali. Debet-ergo jus divinum subvenire decepto homini etc.

Capitulum secundum. Secundo, circa hanc questionis decisionem contemplerur veritatis et justitiae opinionem. Cum enim talibus rationibus misericordia inclinaret deum patrem ad miserandum et redimendum hominem, veritas obstabat dicens: O misericordia quid tu loqueris, nunquid vis me perire? tu enim domine deus cum sis deus et non mentiaris. Nam scriptum est: Veritas domini¹⁾ manet in eternum, per Psalm. Sed tu dixisti homini: Quaecumque hora comederitis morte moriemini, Genesis II. ergo oportet quod ista sententia tua stet fixa in veritate; et sic²⁾ homo in morte maneat. Ad hec misericordia respondens ait: Nonne ubi scriptum est, Veritas domini manet in eternum, immediate premissum est: Quoniam confirmata est super nos misericordia tua. Facienda est ergo hec misericordia homini ut liberetur propter me, ne forte ipse deus videatur esse immisericors; sed et tu veritas debes mihi consentire in hoc. Ne autem obstet veritas illius sententiae quam allegasti, scilicet: Quaecumque hora comederitis morte moriemini, fiat hoc modo: ut homo et moriatur et quodammodo non moriatur propter me; moriatur quidem³⁾ corporaliter, cuius quidem mortis necessitatem incurrit per illam sententiam sed non moriatur⁴⁾ morte eterna. In hoc enim mihi consentire debes, quoniam scriptum est: Nunquid in eternum projiciet deus, aut in finem misericordiam suam abscedet a generatione in generationem etc. Ait veritas: Vere tibi non consentire asperum est et crudele judico, quoniam scriptum est I. Corinth XIV. Non est dissensionis deus sed pacis, libeat ergo misereri homini hoc modo, quo non derogatur veritati. Justitia vero videns veritatem consensisse ait ad eas: Quid facitis o misericordia et veritas, nunquid deus subvertit iudicium, Job XXXIV. Scriptum est enim: Justus dominus et justiciam dilexit, equitatem vidit vultus eius Psalm.⁵⁾ Non ergo⁶⁾ permittam sic homini misereri ut excludar. Justitia quippe requirit ut sicut scriptum est Esai. XXVI. tollatur impius et peccator ne videat gloriam dei etc. Misericordia ait: O justitia non sis mihi contraria, sed fiat homini misericordia saltem propter me: si non propter Adam, quia et scriptum est per Psalm. Miserationes domini super omnia opera eius, ergo et super justiciam; unde et tu mihi debes consentire ut homo misericordiam consequatur. Justitia ait: Non possum aliter consentire nisi et mihi satisfiat, nec decet ut deus tantum agat secundum misericordiam, sed et secundum justitiam.⁷⁾ Fiat ergo mihi satisfactio

¹⁾ *Tihanyi-c.* 249. l. ²⁾ *Horvát-c.* 34. l. ³⁾ *Tihanyi-c.* 250. l. ⁴⁾ *Horvát-c.* 35. l. ⁵⁾ *Horvát-c.* 36. l. ⁶⁾ *Tihanyi-c.* 251. l. ⁷⁾ *Horvát-c.* 37. l.

de peccato hominis usque ad novissimum quadrantem, dicente scriptura: Amen quippe dico vobis, non exiit inde homo nisi reddat novissimum quadrantem Math. V. Hoc facto tibi bene consentire possum ut homo liberetur, alias ego peribo. Et ut Anselm. lib. I. Cur deus homo cap. XII. dicit: Liberior inquit, esset iniustitia si sola misericordia dimitteretur. Dimittere quippe peccatum sine satisfactione non est aliud quam non punire. Si autem peccatum non punitur, inordinatum aliquid dimittitur, quod non decet regnum dei; ergo etc.

Capitulum tertium. Tertio contemplemur circa hoc divine sapientie diffinitionem sive conclusionem. Nam tot contrarietatibus motis, ¹⁾ deus pater dedit omne iudicium facere ²⁾ filio, sicut scriptum est Joh. V. et mandavit istud decernere. Filius autem qui et sapientia dei patris est secundum apostolum I. Cor I. auditis allegationibus utriusque partis dixit. Iustitia dicit: perii si Adam non maneat in morte. Alia autem dicit: perii si Adam misericordiam non consequatur. Hec est ergo diffinitiva sententia super hoc: Fiat pena et mors bona Ade, et habebit utraque quod petit. Obstupuerunt omnes et dixerunt: Quomodo fiet istud, cum pena sit amara et mors peccatorum pessima? teste scriptura, quomodo ergo erit bona. Iudex ³⁾ ait: Queratur ex filiis Ade aliquis qui omnino sit justus et absque omni peccato etiam originali, qui non sit dignus ⁴⁾ mori, et iste moriatur ex charitate et puniatur pro humano genere, cum non sit debitor mortis et pene satisficit justitie, et homini misericordia impendetur. Cucurrit ergo veritas et circumivit orbem terre et quesivit si inveniat talem innocentem, et nemo est inventus mundus a sorde, nec infans cuius est unius diei vita super terram, teste scriptura. Tunc cum rediret, misericordia et veritas obviaverunt ⁵⁾ sibi scilicet mutuo. Et quesivit misericordia, si invenisset justum? illa respondit. Omnes declinaverunt simul inutiles facti, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, teste Psalm. Tunc et justitia ait: Et si inveniretur talis justus sed purus homo, quomodo eius morte vel pena satisfaceret secundum dei iustitiam de peccato hominis, cum peccatum hominis sit infinite gravitatis, tum quia contra bonitatem infinitam, tum quia hominem infinito bono privavit, ⁶⁾ tum quoque quia infinita individua humani generis in potentia corrumpit: sicut patuit parte prima huius lib. art. II. cap. II. in medio. Omnis autem homo purus finiti est meriti, igitur ⁷⁾ etc. Tunc ait divina charitas: Quicquid in hac re contentatis, hoc est iudicium ut deus fiat homo iustissimus et absque peccato; et ex charitate satisficiat secundum meram iustitiam sua pena et morte

¹⁾ *Tihanyi-c.* 252. 1. ²⁾ *Horvát-c.* 38. 1. ³⁾ *Horvát-c.* 39. 1. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 253. 1. ⁵⁾ *Horvát-c.* 40. 1. ⁶⁾ *Tihanyi-c.* 254. 1. ⁷⁾ *Horvát-c.* 41. 1.

pro homine. Sicque misericordie et justitie satisfit et cum hoc charitas dei infinita manifestabitur, cum sic deus hominem dilexerit et laverit eum a peccatis suis in sanguine suo. Super hac sententia pacata est justitia et osculum pacis dedit misericordie et charitati, et tunc justitia et pax osculate sunt. Tunc deus pater ait: Omnia in sapientia fecimus mundum¹⁾ creando; sic omnia in sapientia, id est in filio faciemus mundum reparando. Ait filius: Ecce²⁾ ego, ut fiat ista misericordia, charitas, iusticia et veritas in promissione. In capite quippe libri scriptum est de me ut facerem voluntatem tuam. Et sic determinatum est ut filius dei sit homo, per incarnationem quoque eius et passionem liberetur homo. O igitur anima fidelis! O christi sanguine redempta! vide quanta charitate deus te amavit, vide quanta eius misericordia erga te extitit, quanta bonitas, ut ipse pro te peccatore voverit in se ipso satisfacere, et cum resurgere non posses ipse pro te sublevando³⁾ seipsum subiecerit. Exinanivit pro te semetipsum et formam servi accepit, qui peccata tua ipse pertulit in corpore suo, ut peccatis mortua iusticie vivas. O gratiosissima divina sapientie diffinitio, ut deus sit homo cuius passione redimatur homo. O felix culpa (inquit Gregor), que talem meruit habere redemptorem. O benignissime deus tibi quid pro hiis referamus laudis et gratiarum actionis? si millesies nos pro te impenderemus, minimum esset ad id, quod tibi ex equo debemus pro tam pio dono et beneficio immenso.

Articulus tertius qualis conditionis debuit⁴⁾ eligi et esse mater dei et domini Jesu Christi.

Tertium mysterium dicitur maternalis electionis. Circa quod pro continuatione historie precedentis possumus contemplari, quod⁵⁾ postquam patribus sanctis innotuit, quod dei filius de sua matre preelectissima incarnari deberet: consilio inito dixerunt ad invicem illud II. Regum I. Queramus inquit nunc adolescentulam virginem speciosam que stet coram rege et serviat ei etc. Talem inquam que digno suscipiat hospitio deum nostrum, nec in ea inveniatur quod oculos sue maiestatis offendat, ne forte inducat super nos maledictionem pro benedictione Gen. XXVII. Tunc inter eos Job dixit quod scriptum est cap XI. Forsitan vestigia dei comprehendemus et usque ad perfectum omnipotentem reperiemus; excelsior celo est et unde cognoscemus q. d. non possumus nos istud per omnia perfecte scire quot⁶⁾ et quantis perfectionibus dei mater debeat fulgere: sed hec ad sapientiam dei pertinent declarare. Exurgens quoque Jesus filius Syrach qui et Ecclesias-

¹⁾ *Horvat-c.* 42. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 255. l. ³⁾ *Horvat-c.* 43. l. ⁴⁾ *Horvat-c.* 44. l. ⁵⁾ *Tihanyi-c.* 256. l. ⁶⁾ *Horvat-c.* 45. l.

ticus appellatur, ¹⁾ dixit quod scriptum est cap. I. Omnis sapientia a domino deo est? arenam maris et pluvie guttas et dies seculi quis dinumeravit? sapientiam dei precedentem omnia quis inuestigavit? radix sapientie cui revelata est? et astutias eius quis agnovit. Unus est altissimus creator omnium, omnipotens et dominus deus, ipse creavit illam sc. virginem matrem suam, idest creandam previdit ab eterno et multis perfectionibus decorandam; sequitur: Ipse solus vidit et dinumeravit et mensus est et exaltavit eam super omnia opera sua ²⁾ et super omnem carnem secundum datum suum. Hec ibi. Dixerunt itaque: Mittamus ergo ad dei sapientiam legatum, ut doceat nos qualis conditionis esse debeat et quantis fulgere debeat ornatibus perfectionum ipsa, que digna est eligi in matrem dei. Miserunt igitur David, qui veniens ait ad divinam sapientiam: Domine ad te confugi doce me facere voluntatem tuam, quia deus meus es tu; spiritus quippe tuus deducet me in terram rectam, propter nomen tuum domine vivifica me in equitate tua! Scio enim quia beatus quem tu erudieris domine et de lege tua docueris eum etc. Doce ergo me tuam voluntatem ³⁾ de matris eligende conditione. Respondens quoque divina ⁴⁾ sapientia ait illud Deuteronom. VI. Observa et audi, que ego loquor tibi hodie. Ipsa quippe virgo, que deum debuit concipere, debuit esse femina amicta sole charitatis et luna mundane instabilitatis sub pedibus eius per contemptum omnium terrenorum, et in capite eius corona duodecim stellarum, quia duodecim conditionibus nobilitatis debuit fulgere et gloriari que sequuntur in tribus quaternariis distincta. Primus quaternarius accipitur ex parte corporis. Secundus ex parte anime. Tertius ex parte utriusque. Nam ex parte corporis debuit esse

Primo formisissima;
 Secundo nobilissima;
 Tercio de David stirpe regia;
 Quarto ⁵⁾ nomine Maria.

Secundo ex parte anime debuit esse
 Primo a peccato purissima;
 Secundo virtutibus adornatissima;
 Tercio sanctitate excellentissima;
 Quarto dono dei perfectissima.

Tercio ex parte utriusque debuit esse
 Primo virgo castissima;
 Secundo voto Joseph consecrata;
 Tercio viro desponsata;
 Quarto in Nazareth commorata.

¹⁾ *Tihanyi-c.* 257. l. ²⁾ *Horvát-c.* 46. l. ³⁾ *Horvát-c.* 47. l. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 258. l. ⁵⁾ *Horvát-c.* 48. l.

Capitulum primum. Prima itaque stella qua gloriatur beata virgo, dicitur¹⁾ formositas. Ipsa enim debuit esse et fuit virgo pulcherrima corpore et anima, juxta Cantie. IV. Tota pulchra et amica mea etc. Circa quod queritur, utrum congruum erat dei matrem esse pulcherrimam pulcritudine corporali? Arguitur quod non, quia in matre Christi nil debuit esse de vanitate, sec: fallax²⁾ gratia et vana est pulcritudo. Proverb. ultimo, ergo ipsa non debuit esse pulchra. Preterea pulcritudo in femina est occasio periculi, unde. Ecclesiast. IX. Virginem ne conspicias ne scandaliseris in pulcritudine eius. Et iterum: Propter speciem mulieris multi perierunt. Sed beata virgo omnibus debuit esse causa salutis et nulli causa pereundi, ergo non debuit esse pulchra³⁾ corporaliter. Primo deus in incarnatione maximam debuit ostendere humilitatem. juxta illud Philem. II. Exinanivit semetipsum formam servi accipiens. Sed maior est humilitas carnem accipere de deformi quam de pulchra; ergo mater dei debuit esse deformis.

Ad hanc questionem respondetur quod mater dei non debuit esse deformis, sed pulcherrima etiam corporali pulcritudine; et hoc pluribus rationibus, quas ponit magnus Albertus super Missus est cap. XLII.

Primo, ratione prefigurationis:
 Secundo, ratione designationis;
 Tercio, ratione assimilationis;
 Quarto, ratione virtutis laudabilioris.

Primo inquam⁴⁾ ratione prefigurationis: figura enim sive signum habere debet similitudinem cum signato, sed omnes mulieres prefigurantes matrem Christi fuerunt pulcherrime, sicut claret⁵⁾ de Hester coniugata, Judith vidua, Rachel et Rebecca virginibus, teste scriptura sacra.⁶⁾ Secundo ratione designationis sc. interioris pulcritudinis, nam per pulcritudinem exteriorem ducitur intellectus ad interiora; quia nobiliori et pulchriori anime debetur nobilius et pulchrius corpus. Nam materia et forma debent esse proportionata secundum Philos. II. lib. de anima; unde et corpus humanum nobilius et pulchrius est omnibus corporibus brutorum propter unionem ad animam nobiliores, videlicet rationalem.⁷⁾ Cum ergo in beata virgine fuerit perfectissima pulcritudo anime, debuit esse et perfectissima post⁸⁾ Christum pulcritudo corporis. Tercio, ratione assimilationis. Nam Philosoph. II. lib. phisic. dicit: quod natura est vis insita rebus similia ex similibus procreans. Nisi ergo natura erret vel impediatur, filius erit similis patri vel matri. Sed quo-

¹⁾ *Horvát-c.* 49. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 259. l. ³⁾ *Horvát-c.* 50. l. ⁴⁾ *Horvát-c.* 51. l. ⁵⁾ *Tihanyi-c.* 260. l. ⁶⁾ *Tihanyi-c.* 263. l. ⁷⁾ *Horvát-c.* 52. l. ⁸⁾ *Tihanyi-c.* 261. l.

niam filius benedictae virginis Christus fuit et debuit esse pulcherrimus, juxta illud David : Speciosus forma pre filiis hominum. Nec potest impedimentum hic concurrere, cum nascitur Christus de matre, sine patre spiritu sancto operante, cuius perfectissima sunt opera : ergo sicut filius fuit pulcherrimus,¹⁾ ita et mater. Non enim potest arbor bona fructus malos facere et e converso. Math. VII. Quarto, ratione virtutis laudabilioris. Beata enim virgo fuit castissima et eius castitas²⁾ laudabilissima : sed laudabilior est castitas in pulchris. Sicut ergo alie sancte virgines laudantur de pulchritudine corporali, quando conjuncta est spirituali, prout canit ecclesia de quibusdam dicens : Pulchra facie sed pulchrior fide beata es etc. Ita beata virgo omni laude dignissima multo magis debuit commendari de castitate in summa pulchritudine corporali.

Capitulum secundum. Secunda stella dicitur nobilitas, quia beata virgo fuit et debuit esse virgo nobilissima; et hoc secundum³⁾ Albertum ubi supra cap. LV. pluribus rationibus. Primo, ratione exaltationis. Ipsa enim debuit exaltari super omnes homines et angelos, ergo debuit super omnes humilior et virtuosior esse. Sed ut dicit Bernaldus : nobilior et commendabilior est humilitas in nobili quam in ignobili et abjecto ; ut igitur digna sit super omnes exaltari debet . et debuit nobilitate generis fungi in qua maior et laudabilior eius virginitas foret. Nam Augustinus dicit, quod nunquam beata virgo fuisset⁴⁾ super omnes choros⁵⁾ exaltata, nisi fuisset super omnes homines humiliata. Secundo ratione⁶⁾ conformationis. Quia enim ut dicitur Ecclesiastici XIII. omne animal diligit sibi simile, et secundum Philos. simile applaudit simili. Unde et reges de stirpe regia volunt accipere sibi sponsas, et nobiles de nobili. Cum ergo Christus deus sit infinite nobilitatis, quia a patre nobilissimo sc. deo eternaliter genitus, genitura dignissima : igitur debuit et matrem conformiter nobilem habere. Tercia ratio gratificationis. Quia ut dicit Hieronimus : servitia ingenua sunt gratiora ; sed beata virgo debuit servire dei filio : ergo ut magis sint grata eius servitia. ⁷⁾ debuit⁸⁾ esse ingenua et spectabilis genere. De hac eius nobilitate latius libro XI. parte II. capitulo I. art. I.

Capitulum tertium. Tercia stella, qua gloriatur domina nostra dicitur David generositas. Nam mater dei debuit esse de stirpe David regis, quia ut scriptura testatur, ipsi David facta est promissio de Christo, juxta illud Psalm. Juravit dominus David veritatem et non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Unde et Esai. XI. cap. Egredietur

¹⁾ Horvát-c. 53. l. ²⁾ Tihanyi-c. 264. l. ³⁾ Horvát-c. 54. l. ⁴⁾ Tihanyi-c. 262. l. ⁵⁾ Tihanyi-c. 265. l. ⁶⁾ Horvát-c. 55. l. ⁷⁾ Tihanyi-c. 266. l. ⁸⁾ Horvát-c. 56. l.

virga de radice Jesse, qui quidem fuit pater David, et flos de radice eius ascendet etc. Proinde angelus annuncians beate virgini Christum, dixit de eo: Dabit illi dominus deus sedem David patris eius, secundum Nicol. de Lyra intelligendo de temporali sede vel regno¹⁾ David: Christus non sedit super sedem David, imo istud negavit coram Pylato Joh. XVIII. dicens: Regnum meum non est de hoc mundo. Loquitur ergo hic angelus de regno spirituali et celesti, quod figuratum fuit per regnum temporale David, sicut et celestis Hierusalem per temporalem etc. Claret ergo quod beata virgo fuerit de David stirpe regia et a deo electa.

Capitulum quartum. Quarta stella dicitur nominis dignitas. Nam mater dei debuit nominari hoc nomine dignissimo²⁾ Maria. Quia congruentius per hoc nomen exprimitur eius virginalis et dignissima conceptio, quam per quodcunque aliud nomen. Unde Bernald. super Missus est dicit: ³⁾ Loquamur pauca de hoc nomine Maria, quod interpretatur stella maris, quod matri virgini valde congruenter adaptatur; ipsa namque aptissime sideri comparatur, quia sicut sine sui corruptione sidus emittit radium: sic sine sui lesione virgo parturivit filium. Nec sideri radius minuit suam claritatem, nec virgini filius suam integritatem: ipsa namque est stella nobilissima ex Jacob orta, cuius radius universum orbem illuminat, cuius splendor etiam prefulget in supernis et inferos penetrat. Hec Bernaldus. Merito igitur a stella nomen accipere debuit mater dei, quia sic erat prophetatum⁴⁾ Numer. XXIV. Orietur stella ex Jacob; et quia magis eius virginali conceptioni congruit. De hoc hic pertranseo breviter, quia latius libro VI. tractaturus sum de eo.

Capitulum quintum. Quinta stella in ordine, et prima secundi quaternarii dicitur puritas. Nam ipsa benedicta virgo, que dei mater erat eligenda, debuit esse virgo purissima⁵⁾ ab omni peccato immaculata, sicut hoc predictum est Cant. IV. Tota pulchra es et macula, scilicet peccati non est in te. Ratio: quia non decebat dei matrem esse alicuius peccati contagione maculatam. Non enim habitat deus in anima vel corpore subdito peccatis. Sapient. I. Hinc Anselm. de conceptu virgin. cap. XVIII. Decebat ut conceptio illius hominis ex matre fieret purissima tanta⁶⁾ puritate, qua sub deo nequit maior intelligi, cui deus pater suum unigenitum, quem de corde suo genuit equalem sibi ita dare disposuerat, ut esset unus et idem dei filius et virginis filius, et quam ipse filius specialiter sibi matrem eligebat, et de qua spiritus sanctus operaturus erat ut ex ipsa conciperetur et nasceretur ille de quo procedebat. Hec Anselm.

Capitulum sextum. Sexta stella qua gloriatur dei mater, dicitur virtuositas. Debuit enim mater dei eligi talis virgo, que foret virtutibus ador-

¹⁾ Horvát-c. 57. l. ²⁾ Tihanyi-c. 267. l. ³⁾ Horvát-c. 58. l. ⁴⁾ Horvát-c. 59. l. ⁵⁾ Tihanyi-c. 268. l. ⁶⁾ Horvát-c. 60. l.

natissima¹⁾ quoniam de ipsa scriptum est Ecclesiastici XXIV. In me omnis²⁾ gratia vie et veritatis, in me omnis spes vite et virtutis. Ratio: quia Bernaldus dicit: Quantumlibet te affliges, quantumlibet te crucies: non dabit tibi copiam sui dominus virtutum, nisi fueris virtutibus adornatus. Cum ergo deus nulli nisi virtuoso copiam sui tribuat: sequitur quod beata virgo dei mater, cui se deus in filium tribuendum disposuerat, esset virtutibus decoratissima. Proinde et secundum Augustinum ac Bernaldum, beata virgo prius in anima quam in corporeo utero concepit salvatorem per fidem, spem et charitatem. Que virtutes si in ipsa non fuissent, deus³⁾ in eius uterum non venisset. Debit etiam super omnes esse humillima, quia deum amisit prima femina Eua per superbiam: ergo ipsa invenire debuit toti generi humano per humilitatem. Et idcirco ipsa teste in suo cant. respexit dominus humilitatem ancille sue Luc. I. De eius virtutibus quibus floruit dicitur lib. VII. parte II. artic. III. per totum.

Capitulum septimum. Septima⁴⁾ stella dicitur sanctitas. Nam debuit esse sanctitate excellentissima que deum gigneret, utpote qua super omnes sanctos et choros erat exaltanda. Maiorem ergo gratiam sanctificationis etiam in utero sue matris debuit habere dei mater, quam quicumque sanctus: quoniam ut dicit Damascenus, ipsa a nullo illustrium debuit superari, que pre omnibus debuit exaltari. Et hoc etiam ostendi potest ex scripture serie. Psalm. Sanctificavit tabernaculum suum altissimus.⁵⁾ Et iterum: Elegit eam deus et preelegit eam; ergo pre aliis sanctificavit. Secundo ex fide, quia quod aliis est concessum, tante virgini non est negatum, sed secundum fidem Johannes et Hieremias sunt in utero sanctificati; ergo multo magis beata virgo dei mater debuit sanctificari. Nam secundum Arest. II. Thopi. Si ei, cui minus videtur inesse inest; et ei cui magis. Si enim servi Christi predicti sunt sanctificati: multo magis eius mater precellentius est sanctificata. Unde Bernaldus in epistola ad canon. Lugdunen. dicit: Puto quod copiosior gratia sanctificationis in ipsam decendit, que non solum ipsius ortum sanctificavit, sed etiam eam ab omni peccato immunem custodivit. Hec ille. De hac sanctificatione latius lib. V. parte I. artic. II. per totum.

Capitulum octavum. Octava stella dicitur perfectionis sublimitas. Debuit enim talis eligi⁶⁾ in dei matrem, que foret dei dono perfectissima et omni gratia plena, ut de eius plenitudine accipiant universi, quatinus⁷⁾ dicere valeat illud Ecclesiastici XXIV. In me omnis gratia vie et veritatis: in me omnis spes vite et virtutis. — Transite ad me omnes qui concupiscitis me: et a generationibus meis adimplemini. Decrevit

¹⁾ *Tihanyi-c.* 269. l. ²⁾ *Horvát-c.* 61. l. ³⁾ *Horvát-c.* 62. l. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 270. l. ⁵⁾ *Horvát-c.* 63. l. ⁶⁾ *Horvát-c.* 64. l. ⁷⁾ *Tihanyi-c.* 271. l.

ergo divina sapientia ut ea que eligeretur in matrem in quantum talis esset tam perfecta, quod perfectior esse non possit. Circa hoc queritur: Utrum deus potuerit ipsam facere perfectiorem vel meliorem quam fecit? Respondetur secundum Tho. I. Script. Sententiarum dist. XXII. ar. II. Et iterum I. parte summe q. XXVII. ar. VI. Concor. Alexand. de Ales, quod perfectum est cui nil addi potest de bonitate,¹⁾ et beata virgo, in quantum dei mater est talis. Licet enim deus omnem creaturam in perfectione accidentali possit in infinitum facere meliorem; in perfectione tamen essentiali non potest facere meliorem. Verbi gratia: non potest facere quaternarium majorem, quia si fieret major, jam non esset quaternarius, sed alius numerus, quia unitas addita in numeris variat speciem, secundum Arestotelem. Sic a simili: licet deus potuerit beatam virginem, ut dei creaturam vel ut mulierem facere meliorem in perfectione accidentali, tamen non potuit facere ut esset melior mater et melioris filii mater et ordinata ad majus bonum. Ita quod his tribus non potest aliquid fieri melius, scilicet humanitate Christi, beatitudine creata, et beata virgine, quod patet, quia hec tria habent quandam dignitatem²⁾ infinitam ex bono infinito, quod deus est. Nam humanitas Christi habet dignitatem infinitam ex hoc, quod juncta est divinitati que est infinitum bonum, et beatitudo creata habet dignitatem infinitam ex hoc, quod est dei fruitio, et beata virgo ex hoc, quod est mater dei; et ex hac parte non potest eis aliquid melius fieri, sicut non potest aliquid melius esse deo. Hec Tho.

Capitulum nonum. Nona stella in ordine et prima tercii quaternarii dicitur virginias. Nam dei genitrix debuit esse virgo castissima corpore et anima; quod patet primo ex autoritate Esai. VII. capit. Ecce virgo concipiet et pariet filium³⁾ et vocabitur nomen eius Emanuel; idest nobiscum deus. Secundo patet ex rationibus pluribus. Primo quidem: quia non fuit conveniens ut dei filius haberet alium patrem quam deum. ne dei patris dignitas ad patrem alium transferretur. Secundo ut sicut verbum eterni patris, quod est filius dei, nascitur ab eo sine omni corruptione sicut et verbum in nostro corde absque cordis corruptione concipitur et producit: ita ad ostendum puritatem filii dei nascentis, debuit a matre virgine absque mentis et carnis corruptione concipi et nasci in carne assumpta a verbo. Tercio, quia non decebat ut (Christus⁴⁾ qui venerat aliorum peccata tollere Johann. I. Ecce agnus dei: ecce qui tollit peccata mundi, ipse cum culpa veniret in mundum, dum per concubitum et corruptionem nasceretur. Quarto propter finem incarnationis. Nam Christus ideo incarnatus est ut homines in filios dei nascerentur: rena-

¹⁾ *Tihanyi-c.* 96. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 97. l. ³⁾ *Horvát-c.* 65. l. ⁴⁾ *Horvát-c.* 66. l.

scuntur autem filii dei non ex voluntate viri, sed ex deo, idest dei virtute. Cuius rei signum apparere debuit in ipsa conceptione Christi ex matre virgine, ut Augustinus dicit lib. de sancta virginitate. Hec beatas Thom III. parte summe q. XXVIII. art. I. De his latius lib. VIII. parte I. per totum. Tercio patet hoc ex figurarum similitudinibus. Nam virginitas matris dei prefigurata est in rubo ardenti qui non conburebatur. Exodi III. Item Ezechiel XLIV. in porta templi, que clausa perhibetur et non ¹⁾ aperietur, quoniam dominus egreditur per eam. Et in multis aliis, de quibus causa brevitatis hic pertranseo, libro quo supra latius dicitur.

Capitulum decimum. Decima²⁾ stella qua gloriatur dei genitrix dicitur voti religiositas. Nam ea debuit eligi in dei matrem, que non solum esset virgo absolute, sed et virgo voto consecrata, quod ostenditur.

Primo ex autoritate beati s. Augustini lib. de sancta virginitate, ubi sic dicit: Annunciante angelo Maria respondit: Quomodo fiet istud? quoniam virum non cognosco, — quod profecto non diceret nisi se virginem ante vouisset. Secundo ostenditur ratione, quia virginitas in matre dei preexcellenter pollere debuit, sed magis est laudabilis virginitas sancta vel conseruata ex voto, ³⁾ sicut et cetera perfectionis opera magis sunt laudabilia ex voto, propter quod Psalm. hortatur ad votum dicens. Vouete et reddite domino deo vestro omnes, qui in circumitu eius offeritis munera: ergo dei mater debuit ex voto offerre deo suam virginitatem. Sed dicitis: Quomodo beata virgo votum virginitatis emittere ausa est, cum hoc in lege veteri prohibitum erat. Unde ⁴⁾ Exod XXIII. Non erit infecunda nec sterilis in terra tua. Respondetur, quod beata virgo habuit virginitatem tribus modis. Primo in desiderio. Nam antequam incarnatio filii dei ab angelo sibi annunciaretur: ⁵⁾ virginitatem simpliciter et absolute non vouit, eoquod non licebat. Ratio: quia tempore legis oportebat generationi insistere tam viros quam mulieres, eoquod ex illo populo Christus expectabatur secundum carnis originem nasciturus. Habuit tamen beata virgo tunc temporis virginitatem in desiderio et eam sub conditione vouit, scilicet si deo placeret, voluntatem suam et desiderium diuino committens arbitrio. Secundo, beata virgo habuit virginitatem in facto, quia postquam sibi innotuit hoc deo fore acceptum, scilicet ut virginitatem voueret antequam ab angelo sibi denunciaretur et antequam a Joseph desponsaretur: absolute virginitatem vouit. Tercio ⁶⁾ ex communi beneplacito. Nam postquam ⁷⁾ fuit desponsata, ipsa similiter cum sponso suo ex communi voluntate et beneplacito

¹⁾ *Horvát-c.* 67. l. ²⁾ *Tihanyi-c.* 272. l. ³⁾ *Horvát-c.* 68. l. ⁴⁾ *Tihanyi-c.* 273. l. ⁵⁾ *Horvát-c.* 69. l. ⁶⁾ *Horvát-c.* 70. l. ⁷⁾ *Tihanyi-c.* 274. l.

ac consensu virginittatis votum emisit. Hec beatus Thomas III. parte summe. cap. XXVIII. artic. IV.

Capitulum undecimum. Undecima stella, qua gloriatur dei genitrix dicitur sponsi probitas. Debuit quippe talis in dei matrem virgo eligi que esset desponsata viro probissimo et castissimo nomine Joseph. Et hoc ostenditur secundum Albertum ubi supra cap. L. rationibus pluribus.

Primo, ratione prefigurationis.

Secundo, ratione interpretationis.

Tercio, ratione testificationis.

Primo, ratione prefigurationis. Nam non congruebat ut sponsus beata virginis¹⁾ prefiguraretur per aliquem, qui exstiterit maritus per carnalem copulam cum ipse sine carnali copula sanctum conjugium cum virgine contraxerit, virgo coniugem virginem custodiuit, et ministravit filio et matri paterno affectu sincero. Unde licet Hester figuravit beatam virginem. non tamen decuit ut eius sponsus prefiguraretur per Assuerum ut sic sponsus domini nostri Assuerus debuerit nominari, quia inter Assuerum et Hester carnalis copula fuit. Similiter eadem ratione licet Sara gignens filium preter naturam in monte immolandum teneat figuram domine nostre, que genuit filium contra naturam in cruce immolandum. Non decuit tamen ut eius sponsus Abraham nominetur quia inter Abraham et Saram carnalis copula intervenit, et eodem modo de Rebecca et Isaac ac aliis similibus; sed decebat ut istud coniugium et ipse sponsus beate virginis²⁾ prefiguraretur per Joseph in sui fidelitate et castitate erga uxorem domini sui ac mysteriorum reuelatione, procurationis commissione, cibi conservatione et terre prelatione. Unde Bernaldus super Missus est dicit sic: Quis et qualis fuerit iste sponsus Joseph memento similiter et illius magni patriarche venditi in egyptum, et scito ipsum istud vocabulum non solum sortitum fuisse, sed et castimoniam adeptum, innocentiam et gratiam consecutum. Si quidem ille Joseph venditus in egyptum domino suo fidem servans, domine sue noluit commisceri. Iste herodianam invidiam fugiens in egyptum Christum portans, dominam suam domini sui matrem virginem et ipse continens fideliter custodivit. Illi data est intelligentia³⁾ misterii somniorum. Isti datum est, participem esse celestium sacramentorum. Ille frumenta servavit non sibi soli, sed et omni populo. Iste panem vivum de celo servandum accepit sibi, et toti mundo. Non ergo dubium quin fidelis et bonus homo fuerit iste Joseph cui mater domini salvatoris desponsata extitit. Hec ille. Tercio, ratione interpre-

¹⁾ *Horvát-c.* 71. l. ²⁾ *Horvát-c.* 72. l. ³⁾ *Horvát-c.* 73. l.

tationis siue significationis nominis, quia Joseph interpretatur augmentum vel incrementum. quod optime ipsi congruit sponso Marie,¹⁾ quia per hanc desponsationem quantum ad se, quantum ad proximum. et quantum ad deum quam plurimum sublimatus fuit virtutum et precipue castitatis augmento. Nam et ipse castitatem vouisse creditur cum conjugē virgine. sicut dicit Augustinus lib. de coniugali bono. Item auctus fuit fama. celebritate. hominum reuerentia et dilectione. ac matris dei familiaritate. Tercio. ratione testificationis, ut scilicet ipse Joseph sponsus castus testis esset et custos castitatis beate virginis. De hoc infra eo. lib. parte VI. ar III. c. I. latius habes.

Capitulum duodecimum. Duodecima stella, qua gloritur beata virgo dicitur habitaculi preclaritas. Nam in preclara ciuitate Nazareth habitare debuit beata virgo. dum Christum conciperet ut impleretur illud propheticum Esaie XI. Egredietur virga de radice Jesse²⁾ ubi secundum veritatem hebraicam habetur: et nazarenus de radice eius ascendet. Unde et Mattheus II. scribitur per prophetas esse dictum, quoniam nazarenus vocabitur nomen eius etc. De hoc latius infra eodem libro parte VI. artic. I. capit. III. habetur. Ne enim prolixitas tedium generet, hec breuius pertransseo et ut reuertamur sicut ceperamus in hac parte procedere ad modum historicum, quem si placuerit tenere potes per omnes dictas stellas procedendo, tanquam si sapientia dei per dictas omnes auctoritates et rationes adductas docuerit David interrogantem. Iam igitur his habitis possumus contemplari quod David gratias egit de bona informatione dicens: Vere magnus dominus noster et magna virtus eius et sapientie eius non est numerus. Omnia in sapientia fecisti domine, impleta est terra possessione tua. Reuersus quoque ad patres ait cum gaudio: Cantate domino canticum nouum,³⁾ quia mirabilia fecit. Notum fecit⁴⁾ dominus salutare suum: in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Exposuitque omnes conditiones premissas quas debuit habere dei genitrix. Tunc sancti patres communi consilio miserunt David ad Nazareth ut videret si aliquam talem possit reperire. Conspiciens quoque in spiritu beatam virginem Mariam desponsatam Joseph virginem pulcherrimam esse et omni gratia plenam: dixit ad eam, Audi filia et vide et inclina aurem tuam et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus deus tuus etc. Respondit Maria: Paratum cor meum, paratum cor meum: cantabo et psallam in gloria mea. David igitur accedens ad dominum ait:⁵⁾ Inveni locum domino tabernaculum deo Jacob. Surge domine in requiem tuam, tu et archa sanctificationis tue. Tunc deus

¹⁾ Horvát-c. 74. 1. ²⁾ Horvát-c. 75. 1. ³⁾ Horvát-c. 76. 1. ⁴⁾ Tihanyi-c. 276. 1. ⁵⁾ Horvát-c. 77. 1.

pater misit angelos ad videndum beatam virginem quam David commendauerat.¹⁾ Qui venientes ad eam dixerunt inter se: Hec est que nesciuit thorum in delicto habebit fructum in respectione animarum sanctarum. Sapient. IV. Et regressi commendauerunt eam in domo summi regis, laudantes eam et²⁾ dicentes: O quam pulera est casta generatio, scilicet beate virginis cum claritate omnis virtutis et gratie. Immortalis enim est memoria eius, que et apud deum nota est et apud homines Sapient. IV. cap. Intuens ergo deus pater eam, dilexit eam et ait illud Sapientie VIII. Hanc amavi et quesivi sponsam mihi assumere eam, et amator factus sum forme illius. Denique dei filius intuens eam ait: Hec requies mea in seculum seculi. hic habitabo quoniam elegi eam. Et spiritus sanctus dixit: Oportet eam mihi prevenire in benedictionibus dulcedinis.³⁾ Requiescet ergo super eam spiritus domini sapientie et intellectus. etc. Esai XI. Et tunc decreuit deus ut mittatur angelus ad eam, qui salutet eam nouo munere ditandam, et eius assensum requirat, quo facto dei filium in uterum suscipiat. David ergo regressus cum gaudio ad patrem ait:⁴⁾ Exultate deo adiutori nostro, iubilate deo Jacob. Omnesquoque sancti patres in laudem virginis assurgentes cecinerunt dicentes: Tu gloria Hierusalem, tu honorificentia populi nostri; ideo eris benedicta in eternum. Judith XV. Et nos igitur charissimi quanta possumus deuotione deum in gloria sue dignissime⁵⁾ genitricis collaudemus, ei gratias pro tanto beneficio agentes, clamemus ut nobis gratia et gloria donetur.

Tercia pars et Sermo tercius primi libri agit de angelica nunciacione siue missione. Et circa hoc qualiter apparuerit beate virgini angelus et quali dignitate.

Missus est angelus Gabriel a deo in ciuitatem Galilee cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph de domo David. et nomen virginis Maria. Luce I.⁶⁾ Si premissa charissimi pensamus sacri euangelii verba, comperimus quam maxima cordis deuotione venerari debeamus sanctum Gabrielem archangelum missum a deo ad benedictam virginem. Nimirum ex tribus precipue quilibet legatus redditur multum commendabilis et dignissima reuerentia suscipiendus. Primo quidem ex mittentis dignitate. Secundo ex negocii pro quo mittitur arduitate. Tercio ex persone ad quam mittitur maiestate. Sic per omnia ipse angelus Gabriel multum nobis redditur amabilis pariter et venerabilis; tum quia mittitur a summo omnium creatore deo infinite dignitatis: tum quia in negotio super omnia arduissimo diuine incarna-

¹⁾ Tihanyi-c. 277. 1. ²⁾ Horvát-c. 78. 1. ³⁾ Horvát-c. 79. 1. ⁴⁾ Tihanyi-c. 278. 1. ⁵⁾ Horvát-c. 80. 1. ⁶⁾ Horvát-c. 81. 1.

tionis nobis quoque utilissimo mittitur; tum quoque quia ¹⁾ ad benedictam virginem Mariam, celi reginam et mundi dominam mittitur salutandum, quatinus ipso annunciante dei filius in virgineum descendat uterum et visitet nos oriens ex alto. Sicut quippe in vere quando philomena canit dulciter consuevit ros celestis descendere, ita cum hec philomena celestis, videlicet Gabriel cantum illum mellifluum, videlicet Ave gratia plena cecinit: dei filius e celo in uterum virginis descendit pro nostre salutis operatione. Propterea euangelista Lucas in verbis sacri euangelii hec tria de isto sanctissimo Gabriele enunciat dicens: Missus est angelus Gabriel a deo. Ecce mittentis summa dignitas, quia a deo. Item ²⁾ ad virginem desponsatam viro etc. Ecce ipsius persone ad quam mittitur sublimitas. Tandem in sequentibus clarescit rei pro qua missus est arduitas, scilicet incarnationis diuine, sicut patet in processu verborum eius ad virginem benedictam prolatorum. De hac igitur angelica missione et annunciatione loqui intendentes: tria mysteria notabimus pro sermone.

Primum mysterium angelice annunciationis sive missionis.

Secundum dicitur mysterium qualifice operationis.

Tercium dicitur mysterium dignifice observationis.

Articulus primus quod mysterium diuine incarnationis debuit annunciari virgini per angelum Gabrielem.

Capitulum primum. Primum mysterium angelice missionis et annunciationis. Circa quod quatuor precipue occurrunt questiones. Prima: utrum necessarium et congruum fuerit incarnationis mysterium beate virgini annunciari. Secunda questio: utrum hec dominica annunciatio per nuncium tantummodo angelicum debuit fieri. Tercia questio: ³⁾ De quo ordine debuerit angelus ad virginem pro hac annunciatione mitti. Quarta questio: utrum congruentius Gabriel inter omnes angelos debuerit pro hac annunciatione facienda eligi. Ad primam questionem, qua queritur utrum necessarium fuerit et congruum incarnationis mysterium beate virgini annunciari? Arguitur quod non, quia deus cum sit propinquissimus humane menti, qui solus immediate illabatur anime, ut dicit Augustinus non videtur quare necessarium fuerit aliquo mediante dei adventum virgini benedictae annunciari. Item ista incarnatio domini pronuntiata erat olim per prophetas. Unde Esai VII. ⁴⁾ Ecce virgo concipiet etc. ergo non erat necessarium fieri per angelum.

In contrarium est diuine scripture auctoritas et diuine providentie ordo, que nil incongruum admittit; ergo congruum fuit annunciari.

¹⁾ *Horvát-c.* 82. l. ²⁾ *Horvát-c.* 83. l. ³⁾ *Horvát-c.* 84. l. ⁴⁾ *Horvát-c.* 85. l.

Ad questionem igitur responderetur, quod necessarium erat annunciare beate virgini quod ipsa esset Christum conceptura pluribus rationibus secundum Thomam III. scripto sententiarium dist. III. ar. I. et iterum III. parte summe q. XXX. art. I. nec non et secundum Albertum super Missus est c. I. Primo ut virginis intellectus erudiretur et illustraretur. Cum enim mens deo vicinior sit, et intimior quam corpus, non decebat ut dei sapientia eius uterum inhabitaret sine hoc quod mens eius prius fidei lumine et cognitione summe sapientie resplenderet. Et ideo prius debuit¹⁾ mens eius intelligere et cognoscere quod in ea fiendum erat (quod per annunciationem factum est) antequam carnem conciperet. Unde Augustinus libro de verbis domini sic dicit: Beatior est Maria percipiendo fidem Christi quam concipiendo carnem Christi. Et subdit ibidem: Materna propinquitas nihil Marie profuisset, nisi felicius Christum corde quam corpore gestasset. Hec, ille.

Secunda ratio: ut virginis affectus et actus acceptaretur. Nam deus non diligit coacta seruitia sed spontanea, ut dicit Augustinus juxta illud Psalm. Uoluntarie sacrificabo tibi et confitebor nomini tuo domine quoniam bonum est. Unde²⁾ beata virgo cum singulariter et excellenter in dei seruitium eligeretur quem utero portauit, lacte aluit, brachiis baiulavit, decuit ut eius obsequium voluntarium angelo nunciante requireretur, ad quod se paratam et promptam obtulit dicens: Ecce ancilla domini. Tercia ratio: ut virginis consensus exprimeretur. Si enim in matrimonio corporali requiritur expressus consensus, multo magis in matrimonio spirituali, cum sit maior coniunctio mentis quam carnis. Et ideo ut ostenderetur esse quoddam spirituale matrimonium inter dei filium et humanam naturam, igitur per annunciationem angeli expectabatur consensus virginis loco totius humane nature. Idcirco Augustinus in sermone de natiuitate beate Marie dicit: ³⁾ O beata Maria! seculum omne captivum, tuum deprecatur assensum. Te domina mundus sue fidei obsidem fecit. Noli morari virgo, nuncio festinanter responde verbum et suscipe filium; da fidem et senti virtutem. Ecce (inquit) ancilla domini: fiat mihi secundum verbum tuum. Nec mora virginalem thalamum ingreditur Christus. Hec ille. Quarta ratio additur secundum Albertum ubi supra, ut deus magis honoraretur et homo instrueretur. Nam deus in hac annunciatione honorabatur quantum ad potentiam in eo, quod angelos ministros habuit, et quantum ad sapientiam in eo, quod modus nostre liberationis modo perditionis directe obviavit, cum virginem per angelum bonum docuit, sicut angelus malus virginem Evam decepit. Item⁴⁾ homo instruitur ad devotionem in eo, quod humana natura abjecta

¹⁾ Horvat-c. 86 l. ²⁾ Horvat-c. 87. l. ³⁾ Horvat-c. 88. l. ⁴⁾ Horvat-c. 89. l.

deo et angelis inimica, a deo prior per angelum salutatur; et in hoc etiam deus honoratur quantum ad bonitatem, que ex hoc resplendet ac charitatem; denique ex hoc homo instruitur ad fidem, ad obediendum deo, et ad humilitatem exemplo beate virginis. Et per hec premissa patet responsio ad primum argumentum in contrarium. Ad secundum autem respondetur secundum eundem Tho. ubi supra, quod licet prophetia predestinationis compleatur sine nostro arbitrio causante, non tamen sine nostro arbitrio consentiente. Et sic patet.

Capitulum secundum. Secundo queritur, utrum hec dominica annunciatio tantummodo per angelicum nuncium debuerit fieri. Videtur, quod debuerit annunciari videlicet per aliquem prophetam, quia incarnatio Christi notificabatur et pronuntiabatur in veteri lege per homines, videlicet prophetas et patriarchas: ergo et ipsi beate virgini debuit nunciari per prophetam. Preterea superior non debet instrui per inferiorem, sed beata virgo superior fuit angelis, quia deo acceptior: ¹⁾ ergo non debuit sibi per angelum conceptio annunciari.

Item confirmatur, quia summis angelis fit revelatio immediate a deo propter ipsorum dignitatem; sed mater dei est super omnes exaltata: ergo videtur, quod immediate sine omni angelico nuncio sibi debuit fieri revelatio a deo de incarnationis mysterio.

Preterea beata virgo ex lumine fidei et gratie cognoscebat deum incarnandum, et credebat hoc fidelissime qua, ad hoc in utero erat sanctificata: ideo non videtur, quod per angelum hoc sibi debuerit revelari.

In contrarium est dispositio divine sapientie sicut testatur sacra scriptura. Missus est (inquit) angelus etcet. Ad questionem respondetur secundum Tho. ubi supra, art. II. nec non secundum magnum Albertum ubi supra. cap. II. quod mysterium incarnationis nullus hominum debuit beate virgini annunciare, quia inferiorum²⁾ est recipere a superioribus illuminationem, ut dicit Dyon. de angelica hierarchia. Sed nullus hominum fuit beata virgine superior, que omnes prophetas et sanctos precellebat lumine gratie et merito sanctitatis, ergo etcet. Licet autem beata virgo fuerit etiam angelis superior secundum acceptionem divine predestinationis et quantum ad dignitatem ad quam divinitus eligebatur, erat tamen eis inferior, quantum ad statum, quoniam ipsa in statu presentis vite erat, angeli vero in statu patrie. Nec mirum hoc, quia etiam ipse Christus ratione passibilitatis vite paulominus est ab angelis minoratus. — — — — —

Articulus secundus qualiter angelus Gabriel apparuit beate virgini in tempore annuntiationis.

¹⁾ Horvat-c. 90. l. ²⁾ Horvat-c. 91. l.

Capitulum primum. Secundum¹⁾ mysterium declarandum dicitur qualifere apparitionis, idest : qualiter facta sit apparitio angeli Gabrielis circa beatam virginem. Circa quod quatuor considerationes occurrunt :

Prima de angeli ingressione.
 Secunda de virginis occupatione.
 Tercia de eiusdem virginis situatione.
 Quarta de angeli visione.

Prima consideratio de angeli ingressione ; qualiter videlicet angelus Gabriel clausum oratorium benedictae virginis ingressus fuerit, utrum januis clausis intraverit, vel ostium oratorii aperuerit. Ad quod breviter respondetur secundum Albertum ubi supra cap. LXIII. sic dicentem : credimus — inquit — angelum clausis januis intrasse, et hoc potuisse propter nature sue subtilitatem et assumpti corporis etherei²⁾ qualitatem. Nam ut dicit Augustinus : angeli assumunt sibi corpora in quibus apparent de purrissimo ethere, ergo potuit januis clausis intrasse. Unde et Bernald. super Missus est dicit sic : suspicandum non est, quod apertum angelus invenerit virginis ostium, cui nimirum in proposito erat fugere hominum frequentiam, vitare colloquia, ne orantis silentium perturbaretur. Hec ille. Denique hoc etiam mysterio congruebat, ut videlicet angelus clausis januis ingrederetur oratorium, quatinus per hoc significaretur, quod dei filius — cuius incarnationem annunciabat — clauso virginali utero ingrederetur et nasceretur. Juxta illud Ezechielis XLIV : Porta hec clausa erit et vir non pertransibit per eam, quoniam dominus deus ingreditur et egreditur per eam.³⁾

Capitulum secundum. Secunda consideratio de beate virginis pro tunc occupatione, quibus scilicet actibus erat benedicta virgo tunc in oratorio occupata, et quid agentem angelus eam repererit. Ad quod breviter dicitur secundum doctores, quod quadruplici actu erat occupata :

Primo : legebat.
 Secundo : contemplationi insistebat.
 Tertio : lachrimando suspirabat.
 Quarto : devotissime orabat.

Primo quippe legebat sanctos libros prophetarum veteris testamenti, in quibus erat promissio de Christo ; et ut traditur a devotis doctoribus pie creditur, quod tunc legebat illud Esa. VII. cap. Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emanuel. Tantaque devotionem movebat ut⁴⁾ ex intimis medullis cordis dicere cogere-

¹⁾ Horvat-c. 92. l. ²⁾ Horvat-c. 93. l. ³⁾ Horvat-c. 94. l. ⁴⁾ Horvat-c. 95. l.

tur : O deus patris nostri ! utinam videre saltem mererer ipsam virginem, que conceptura est filium tuum ; totam me in eius servitium manciparem, omnia relinquens eius vestigiis adhererem ; putasne vivam, putasne videbo illam virginem et eius filium ? O utinam saltem semel admitterer, ut in illius filii redemptoris et salvatoris generis humani, paruuli nati, oscula ruere possem, brachiis amplexunque dolci circumplectere valerem et ei servitia devota impenderem etcet. Secundo contemplationi divine insistebat. Nam secundum Albertum super Missus est. erat tunc virgo benedicta totaliter elevata ad familiaritatem divinam, que tota replebatur dulcedine gratie, tota gratificabatur, et tota glorificabatur,¹⁾ et quanto magis elevabatur in cognitione dei : tanto magis descendebat ad sui humiliationem indignam se reputans vel ad minima dei familiaritatem ; et ideo non mirum quod oratio tam humilis penetrabat celos, quoniam scriptum est Eceles. XXV : oratio humiliantis se nubes penetrat et non descendit, donec aspiciat altissimus. Tercio lacrimando suspirabat. Pie nempe creditur, cum multis suspiriis in ipsa hora annunciationis desiderasse filii dei adventum pro generis humani redemptione. Si enim Abraham desideravit videre diem Christi, si omnes sancti et prophete voluerunt desiderio magno Christi adventum : multo magis Maria.²⁾ Quarto devotissime orabat, unde Bern. super Missus est dicit : Ingressus est angelus in secreto cubiculo, ubi clauso super se ostio orabat virgo patrem in abscondito. Si enim conceptio precursoris fuit preunciata patri suo preoccupato in sacrificio : multo probabilius est, quod conceptio salvatoris annunciata fuerit virgini in devotione et oratione actualiter existenti. Tunc enim ut credo plus solito ferventissima et ungentis spiritus sancti delibuta, ac dulcedine gratie consolata, humili mente et corde devoto, lacrimantibus oculis et vultu ad celestia elevato, dicebat : O clementissime deus ! qui bonitate tua mundum creasti, et angelos ac homines ad imaginem tuam fecisti, miserere homini jam perduto, aperi celos et descende. Veni obsecro deus piissime, veni, ne respicias peccata hominum,³⁾ sed misericordie tue multitudinem, qua te repromisisti patribus nostris venturum et hominem liberaturum. Hec et hiis similia orante, ecce angelus domini astitit et lumen refulsit in habitaculo virginis.

Capitulum tertium. Tertia ergo consideratio occurrit de benedictae virginis pro tunc situatione, utrum videlicet prostrata pro tunc erat cum angelus advenit, aut sedebat, aut genuflexerat, vel stabat ? Ad quod idem Albertus ubi supra cap. LXIII. dicit : Credimus — inquit — beatam virginem in adventu angeli inclinatis genibus et elevatis puris manibu

¹⁾ *Horvát-c.* 96. l. ²⁾ *Horvát-c.* 97. l. ³⁾ *Horvát-c.* 98. l.

ejectis in celum oculis ad patrem misericordiarum pro incarnatione filii sui devotissimas preces cum lacrimis fudisse, et angelo venienti reverenter assurrexisse, quia hec ad honestatem pertinebant; sicque perturbata de nova salutatione, capite inclinato humiliter stetisse. Nam et hoc modo in picturis consuevit¹⁾ per totam ecclesiam figurari communius. Tandem quoque percepta annuntiatione credendo in eam consensisse, et quam totius impleri non dubitasse. At rursus flexis genibus in terram et elevatis oculis in celum ac manibus ex intimo corde erumpentibus pro gaudio lacrimis, devotissime flagitando dixisse: Fiat — inquit — mihi secundum verbum tuum, et sic deum pariter et hominem concepisse. Et iste modus positionis et situs eorum est, qui de manu angeli, idest sacerdotis suscipiunt dominicum corpus de altari. Hec Albertus.

Capitulum quartum. Quarta consideratio de angeli visione a beata s. virgine, utrum videlicet beata virgo viderit corporali visione istum angelum sibi apparentem, vel utrum angelus sibi apparuerit corporaliter vel tantum intellectualiter. Tu possis arguere, quod ista filii dei incarnatio debuit ab angelo visione intellectuali annunciari, et non visione corporali, quia visio intellectualis est melior visione corporali. Nam illi, qui visione intellectuali Christum viderunt, beati pronunciantur. Joh. XX. Beati,²⁾ qui non viderunt scilicet corporaliter, et crediderunt. Qui autem visione tantum corporali viderunt Christum, sicut Pilatus et crucifixores — non credentes eum esse deum — non beatificantur: ergo cum melior sit visio intellectualis, debuit apparere intellectualiter propter huius incarnationis perfectionem. Preterea visio intellectualis videntes non perturbat, nec stupefacit, sed hoc facit corporalis. Unde canitur de ipsa beata virgine: expavescit virgo de lumine, sed melius fuisset, quod a tali perturbatione mens eius fuisset preservata; ergo debuit apparere visione intellectuali. In contrarium est doctorum sententia, unde et August. in quodam sermone inducit beatam virginem sic dicentem: Venit ad me Gabriel archangelus facie rutilans, veste choruseans, inessu mirabilis. Hec autem non possunt pertinere, nisi ad corporalem visionem, ergo tali visione angelus beate virgini apparuit. Ad questionem igitur respondetur secundum Thom. III. parte summe q. XXX. art. 2. Et iterum III. scripto sententiarum dist. III. art. 1. quod ista incarnatio divina non debuit nunciari ab angelo visione intellectuali, sed corporali. Et hoc triplici ratione:

Primo, ratione maioris similitudinis.

Secundo, ratione celsitudinis.

Tertio, ratione maioris certitudinis.

Primo, ratione maioris similitudinis.

¹⁾ *Horvát-c.* 99. l. ²⁾ *Horvát-c.* 100. l.

Nam annunciatio debebat proportionari ei, qui annunciabatur. Annuntiabatur autem missio visibilis filii dei in mundum; sicut ergo deus, qui est invisibilis carnem visibilem debebat assumere: sic angelus, qui est invisibilis, in carne visibili debuit apparere. Secundo, ratione virginalis celestitudinis. Fuit enim conveniens virginis dignitati, ut sicut ipsa non solum mente, sed etiam carne debebat Christum concipere, sic et angelus sibi apparere debebat non solum mentali, sed etiam visione corporali, ut non solum eius intellectus, sed etiam sensus delectaretur. Tertio, rationis maioris certitudinis. Nam corporea seu sensibilia manifestiora et certiora sunt nobis, quam ea, qua visione imaginaria apprehendimus. In hiis quippe, que visibiliter cernimus, minus decipimur. Et ideo ut manifestiora et certiora essent beate virgini ea, que annunciabantur: angelus corporali visione debuit apparere. Ad obiecta ergo respondetur secundum eundem Thom. *ibidem*. Ad primum dicitur, quod quamvis visio intellectualis ex se sit melior corporali, tamen utraque simul efficacior est quam altera propter connaturalitatem humane cognitionis ad sensum. Unde et qui utroque oculo Christum viderunt sicut apostoli, magis beatificantur. Luc. X. Beati oculi, qui vident, que vos videtis etcet. Beata autem virgo utroque modo vidit angelum, scilicet et visione intellectuali, et cum hoc corporali. Ad secundum respondetur secundum Originem super Lucam, qui dicit, quod angelus apparens sciens humanam naturam et precipue virginem esse fragilem, perturbationi et fragilitati medetur confordando; unde tam Zacharie quam Marie post perturbationem dixit: Ne timeas. Et propter hoc dicitur vel legitur in vita sancti Anthonii: Non est difficilis bonorum malorumque spirituum discretio. Si enim post timorem successerit gaudium, a domino sciamus venisse auxilium, quia securitas anime presentis majestatis indicium est. Si autem incussa formido permanserit, hostis est qui videtur. Hec beatus Thom. ubi supra. O itaque anima mea contemplare nunc, quomodo domina mundi lacrimosis oculis, facieque serena pro tua salute et totius humani generis redemptione deprecatur, ut dei filius mittatur. Contemplare, quemadmodum subito clausis ianuis angelus¹⁾ cum lumine ingenti ingreditur, et genuflexo ipsam salutatur. Contemplare, quomodo virgo expavescit et assurgens angelo provoluto ad genua ipsa humiliter et devote capite demisso, divina nuncia auscultans astat. O anima mea ingredi in cor benedictę virginis, in cor — inquam — divina gratia plenum, in cor tante domine tue utpote dei genitricis, in qua omnis consolatio tua, omnis dulcor, omnis suavitas tua consistit, et spes, vitę ac salutis tua manet. Ingredere, inquam, et vide quid sen-

¹⁾ *Horvít-c.* 101. 1.

tiat, quomodo de tanto lumine expavescat, sed de dei svavitate dulcescat. Audivit tenorem verborum nuncii et terretur pre novitate insolite salutationis. Exultat letabunda, quia salutatur ab omnium creatore deo; et quomodo tanta et tanti ac a tanto, salutatione nuncianda dignam se reputare ignorat. Gaudet¹⁾ de aspectu angeli, letatur, quia mox mater dei efficitur, et domina celorum et angelorum regina preficitur. O felix Maria! quanto digna es honore, que deum meruisti suscipere, quem totus orbis nequit comprehendere. Quis existinare valeat o domina; quanta tunc dulcedine cor tuum redundabat cum dulcissima angeli verba ex deo tuo — quem super omnia amabas — suscipiebas, cum tibi dei filium promitti audiebas, te super omnes benedictam fore auscultabas, et gratia plena esse te sentiebas. O utinam tunc affuissem et genibus provolutis cum angelo coram te domina procidissem, utique te exorassem et dixissem: O gloriosissima domina excelsa super sidera! ecce quanta tibi²⁾ gloria annunciat, ecce quantus tibi filius promittitur, ecce quanta per te mundo toti utilitas acquiritur. Et ergo noli morari virgo beatissima, responde angelo et suscipe dei filium in tuo sacrosancto utero. Recordare domina, quia pro nobis peccatoribus tu es electa, ut sis dei mater vera, noli ergo unquam oblivisci nostri, suscipe verbum ut sis dei genitrix, virgo, regina angelorum, totius mundi imperatrix, et peccatorum advocata, ut per te nobis detur celestis gloria. Amen.

IV.

DE QUACUNQUE VIRGINE COMMUNIS SERMO.³⁾

(*Pomcrium S. de Sanctis. pars hycm. Sermo XCIV.*)

Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Cant. II. — —

— Queritur quare castitas in scriptura lilio comparatur. Respondetur per conclusionem, quod inter omnes flores liliu convenientius castitatem significat propter plures eius proprietates. Primo quia liliu⁴⁾ a supra est apertum et ab infra clausum. Sic castus homo debet habere cor clausum, scilicet in affectu ad ista inferiora et mundana vel carnalia, sed apertum ad superiora, id est ad celestia appetenda, ut dicat cum apostolo illud Phil. III. Nostra conversatio est in celis; unde I. Cor. VII. Mulier innumpta et virgo cogitat,⁵⁾ id est cogitare debet assidue que domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu; que autem numpta est, cogitat que sunt

¹⁾ *Horvát-c.* 102. l. ²⁾ *Horvát-c.* 103. l. ³⁾ *Kazinczy-c.* 139. l. ⁴⁾ *Kazinczy-c.* 140. l. ⁵⁾ *Kazinczy-c.* 141. l.

mundi, quomodo placeat viro. Ideo Hieron. ad Demetriadem virginem dicit: Felix illa conscientia et beata illa virginitas in cuius mente preter amorem Christi nullus alius versatur amor. Hec Hieron. O ergo castitatem vovens hec animadvertite. Secundo, qui liliu confricatum vel contritum erit fetidum, sed albet et redolet integrum, ut philosophus de plantis dicit. Sic castitas si est integra in anima simul et corpore redolet delectabiliter coram deo. Si autem corrumpitur fetet. Unde Greg. Quid est iumenta putrescere in stercore suo nisi carnales homines in fetore luxurie vitam finire. Bern. O anima quid tibi cum carne nunquam fetidius sterquilinum invenisti. Tertio,¹⁾ quia liliu doloris combustionum est medicativum, ut dicit glo. Cant. II. Et Petr. de Crescen. lib. VI. de rurali comm. Folia — inquit — lili decocta et imposita valent ad loca combusta. Idem facit et radix eius, si trita cum allio opponatur, quia virtus eius est mitigativa ardoris ac doloris extractiva, ut refert Dioscorides. Sic castitas est medicamentum contra ardorem concupiscentie carnalis et extractiva de corde. Unde XXXII. q. v. de pudicitia in fine dicit Augustinus: Nemo pudicitiam servat in corpore, nisi spiritui prius insit a castitate. Unde patet, quod qui vult castitatem servare. debet primo omnium a corde evellere omnes pravas cogitationes et delectationes. Quarto, quia liliu extensivum est rugarum omnium. Nam ut Dioscor. et Petr. ubi supra dicunt:²⁾ radices lili si desiccantur et in pulverem redigantur et postea cum aqua roseacea temperentur, confectum ductum super faciem removebit rugarum contractionem abluendo et illam dealbat. Sic castitas debet ab homine extergere omnem rugam cuiuscunque vicii. Unge August. lib. de Virginitate dicit: Cum universos actus tuos mundaveris ab omni sorde peccati, tunc tibi castitatem intelligas profuturam, et omni fiducia palmam virginitatis expecta. Hec ibi. Quinto,³⁾ quia liliu floridum folium habet incurvatum, ut patet ad visum et Orosius scribit super Cant. sic virginitas et castitas debet semper habere humilitatem. Unde August. super Ps. XCIX. dicit: Melius est humile connubium, quam superba virginitas. Sexto, quia liliu granis aureis intus prodeuntibus est decoratum, sicut dicit Bern. super Cant. et claret ad sensum: Sic castitas, debet in se habere aurum dilectionis divine, que per aurum significatur. Apoc. III. Svadeo tibi emere aurum ignitum, id est caritatem ut locuples fias. Unde Bern. in epistola: Castitas⁴⁾ sine caritate lampas est sine oleo, subtrahe oleum, lampas non lucet; tolle caritatem, castitas deo non placet. Hec ille. Et advertendum quod grana aurea in lilio sunt tria, quo documentum accipimus, quod castus homo

¹⁾ Kazinczy-c. 142. l. ²⁾ Kazinczy-c. 143. l. ³⁾ Kazinczy-c. 144. l.

⁴⁾ Kazinczy-c. 145. l.

tribus modis debet diligere deum, ut docet Bern. de diligendo deo dicens : Disce amare prudenter, amare dulciter, amare fortiter. Prudenter ne decepti, dulciter ne illecti, fortiter ne oppressi ab amore dei auertamur. Hec Bern. O ergo fidelis christiane ama castitatem ut floreas et redoleas, non feteas sed placeas coram deo et angelis sicut liliū inter spinas. Exemplum nobis in ista sancta N. de qua est sermo. — — — — —

Queritur : ¹⁾ quomodo anima casta possit suam castitatem illesam conservare, ut usque ad mortem perseverare valeat in gratia et amore Christi sui sponsi, tanquam amica predilecta. Ad quod respondetur quod sicut liliū flos sex folia habet in se distincta et alba, sic castitas debet habere sex comites, tanquam folia puritatis, quibus illesa conservatur, ut Christo sit grata, ut usque in finem perseverans mereatur coronam. Primum folium floride castitatis dicitur asperitas, scilicet mortificationis carnis. Unde I. Cor. IX. Castigo corpus meum et in servitutum redigo, ne cum aliis predicavero ipse reprobus efficiar. Bern. Periclitatur castitas in deliciis. Et Hieron. in testamento : Nemo potest firmiter castus perdurare nisi carnem domet. Si vidua que in deliciis²⁾ vivit mortua est, quid faciet puella in deliciis nutrita. Nam nix frigore aspero constricta candet, sed resoluta vertitur in lutum. Sic est de castitate. Secundum folium sobrietas, quia ut Hieron. in testamento dicit : Luxuria ex radice oritur gula; iuxta illud apostoli ad Ephes. V. hortantis sic : Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Hinc etiam Chrysost. super Ps. I. omel. V. Castitas³⁾ sine comitibus suis, ieiunio et temperantia cito labescit, his autem roborata perfacile conorabitur, id est ad coronam perseverabit. Tertium est operositas. Unde Isidor. de summo bono dicit sic : Servum dei sine intermissione legere, orare et operari oportet, ne forte mentem ocio deditam spiritus fornicationis surripiat. Cedit enim labori voluptas, animum autem vacantem cito preoccupat. Hec Isidorus. Et Hieron. ad Rusticum monachum dicit : Semper⁴⁾ aliquid facito ut te diabolus semper occupatum inveniat. Et iterum : Ama scientiam scripturarum et carnis vicia non amabis. Sed de ocio scribitur Ecces. XXXIII. Multa mala docuit ociositas. Exemplum de quibus scribitur Ezech. XVI. quod hec fuit iniquitas Sodome : saturitas et ocium. Refert Valerius in polit. lib. VI. c. x. quod Octavianus imperator filias suas noluit ociari, sed fecit eas in lanificio informari ut sic ab eis vicia vitarentur. Idem fecisse legitur et Karolus magnus suis filiabus. Et sic patet.⁵⁾

¹⁾ Kazinczy-c. 146. l. ²⁾ Kazinczy-c. 147. l. ³⁾ Kazinczy-c. 148. l.

⁴⁾ Kazinczy-c. 149. l. ⁵⁾ Innen kezdve, azaz a Kazinczy-c. 149—154. levelén a codex írója máshonnan vett példákat toldott közbe. A sz. Imre életéből vett példára megjegyzem, hogy PELBÁRT ezen szent innepére írott második beszédekben az itt fejtegetett textust más oldalról is tárgyalja.

Quartum folium est humilitas, quia ut ait Gregor. in mora. sepe dominus permittit cadere sanctos et castos in luxuriam propter superbiam. Item Hugo : Sepe homo superbit et nescit, ideoque permittitur cadere in id, quod erubescit. Augustinus : superba virginitas prostibulum est diaboli. Bernardus : Audio dicere quod nec virginitas Marie deo placuisset sine eius humilitate. Ex his patet propositum.¹⁾ Quintum est verecunda maturitas. Debet enim castus homo esse silvestris et non discurrens sociali familiaritate, quia dissolutus facile labitur. Unde Ambrosius super Lu. Discite virgines exemplo Marie non circumcursare per alienas edes, non demorari in plateis. Nam I. Cor. XV. scribitur quod corrumpunt bonos mores colloquia prava. Maxime autem debet castus homo observare ut sit maturus et verecundus ac multum cautus in conversatione mulierum fugienda. Nam Hieron. in testamento dicit : Vir et mulier ignis et palea, diabolus autem nunquam sufflare cessat ut accendatur. Huius prelii nunquam fuit victor nisi fugiens. Hec ille. Sic etiam de muliere respectu viri.²⁾ Sextum folium est crucis Christi sedulitas. Nam ut Bernardus super Cant. dicit : nil tam efficax remedium contra omnia viciorum tentamenta, sicut passionis Christi sedula memoria etc.

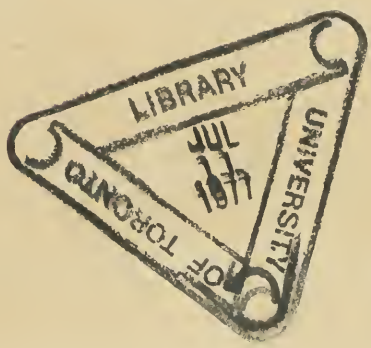
¹⁾ *Kazinczy-c.* 154. l. ²⁾ *Kazinczy-c.* 155. l. — Az itt észrevehető eltérés, mint világosan kitetszik. onnan van, hogy a magyar szöveg írója apácák előtt mondandó beszédé alakította át PELBÁRT sermóját.

IGAZÍTÁS.

Az 55. lapon a *Stellarium* kiadásai közül tévedésből kimaradt a 2. és 3. közt :

Augusta Vindelicorum. Jo. Schönsperger. Jo. Otmar. 1502. Folio.

27-598

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PA
8555
F435S9

Szilady, Aron
Temesvari Pelbart

72.2

